Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 6
Temmuz 1965 • 250 Kuruş

İKRAMİYELİ
AİLE
CÜZDANI

Yuva sahibi olmanın
İlk adımı

YAPI ve KREDİ BANKASI

HURREM SULTAN
(Fotoğraf: Ferit Can)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

II. Viyana Muhasarası ve Bozgunu 4
II. Sultan Kılıç Arslan 13
Günümüzdeki Sömürgecilik 18
Tarihte En Eski Gümrük Kaçakçılığı 29
Topkapı Sarayı'ndaki Köşkler 33
Çomar Bölükbaşı'nın Cengi 40
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 56
Tarihe Akan Bir Ay 60
Estergon Kalesi 61
Pullarla Son Yüz Yılın Hikâyesi 65
Hurrem Sultan 70
Dehşet Ülkesi 72
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 76
Mumyaların Sırrı 77
Doğubayazıt 82
Ayın Takvimi 87
Tarihte Garip Olaylar 88
Libya Çölündeki Hayalet Uçak 90
Tarih Postası 96
Kitaplar Arasında 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI : 6
CİLT : 1 1 TEMMUZ 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

II. Viyana

II. Viyana muhasarasında Türk ordularının başkumandanı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.

Silâhdar Fındıklılı
Mehmed Ağa'dan
sadeleştiren:
FALİH RIFKI ATAY

Onyedinci Yüzyıl'ın sonlarındayız. Padişah Dördüncü Mehmed. Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. Avusturya üzerine bir sefer açılarak Yanık (1) kalesini almak kararı verilmiştir. Kara Mustafa Paşa bununla yetinmez, yolda kendiliğinden Viyana'yı kuşatıp fethetmeye kalkar. Bu, Viyana kapılarına son gidişimiz. Tarih 1683. Tarihçilere göre Viyana bozgunu İmparatorluk çöküş ve dağılışının başlangıcı. Nitekim 1686'da Charles de Lorraine komutası altındaki ordu Mohaç'ta 160 yıl önceki zaferin öcünü almıştır. Tuna ve Sava'ya kadar geriliyoruz. Avusturya ordularını Niş ve Üsküp yolunda güç durduruyoruz ve 1690'da gene Tuna ve Sava ötesine atıyoruz.

Silâhdarağa tarihini yazan Fındıklılı Mehmed Efendi bütün Viyana seferi boyunca karargâhta bulunmuştur. Günü gününe not almıştır. Onun anlatışını bozmamaya çalışarak o kader dönümü günlerini birlikte yaşayalım.

Padişah, Edirne'den Belgrad'a kadar Sadrâzam Kara Mustafa Paşa ile beraber gelmiştir. Bu yolculuk 27, ordunun Belgrad'da hazırladığı 21 gün sürdü. Serdâr 39 000 süvari, 40 000 yaya ile Belgrad'dan kalktı; yolda yeni katılışlarla durmadan kuvvetlenerek Viyana'ya vardı.

(1) Macarca adı Győr, Almanca Raab.

Kuşatması ve Bozgunu

EDİRNE'DEN BELGRAD'A

«Aralık ayının yirmi birinci perşembe günü Padişahın emriyle hapiste bulunan Nemçe elçisi yeniçeri ağası karşısına getirilip:

— «İşte mehâbetli Padişahımız size sefer açmaya karar verdi, Yanık kalesini teslim ederseniz barışı yenileriz ve dostluğa döneriz,» dedikte elçinin:

— «Kale kılıçla alınır. Burada sözle kale verilmez,» diye gururla cevap verdiği Padişaha bildirilince, ayın yirmi ikinci perşembe günü Tuğ-ı Hümâyûn çıkarılıp Bab-üs-saade önüne çıkıldı. Rumeli ve Anadolu'daki bütün vezir, beylerbeyi ve emîrlere askerlerini hazırlayıp hıdırellezde Belgrad'dan orduya katılmaları emri gönderildi. Padişahın bu seferde Sava suyunu geçmeyip Sadrâzamı serdar ederek düşman üzerine yollaması ve dönünceye kadar kendisinin Belgrad şehrinde oturması uygun görüldüğünden Tuna ve Sava sularında gezip dolaşmaları için sandallar yapılmak üzere kapıcı Ali Ağa marangozları ile karadan Belgrad'a gönderildi. Safer ayının dokuzuncu pazar günü biri Boşnak, biri Arnavut iki delinin (2) bir tımara sahip çıkıp dâva etmeleri üzerine Sadrâzam:

— «Önümüzde vuruşsunlar. Hangisi yenerse tımarı ona veririm,» buyurdukta, Arnavut deli kalkan ve mızrağını alıp kılıcını kuşanıp atına binerek Sadrâzam sarayı avlusunda hasmına meydan okudu. Boşnak ise korkusundan bir köşeye sinmekle,

— «Tımar bu yiğidindir,» buyurdu.

On sekizinci çarşamba günü ordu ve ertesi günü yeniçeri ağası alayla şehirden (Padişah Edirne'de idi) otağa çıktı. Yirmi birinci günü İstanbul'dan cebeci ve topçu ocakları gelip çadırlarına indiler. Salı günü yeniçeri ocağı ve perşembe günü bütün ordu ile Padişah hazretleri Edirne'den kalkarak Nemçe hükümdarından intikam almak üzere Macar tarafına doğru yola düzüldüler. Kayalı'ya varıldıkta gece yarısından beri yağan yağmurdan çadır kuracak kuru yer bulunmayıp bütün ova denize dönmüştü. Çok halk hasırları üzerine yatıp hayvanlar göğüslerine kadar balçık içinde kaldılar. Ben dahi sandığım üzerinde sabahladım. Hele bu konak yakınındaki dere taşarak geçilinceye kadar bir tarihte görülmedik zahmetler çekildiler. Nice binekler sele kapıldı. Şeyhulislâm efendiyi dahi arabası ile su götürmekle etraftan halk üşüşüp güçle çıkarıldı. Has ekmekçibaşı ekmek yetiştiremediği için değiştirildi. Papaslı konağına kadar çamurda yüzer gibi gidilip varılınca gün doğmakla herkes üstünü başını yıkayıp temizledi. Ende-un halkının çadırları erişmediğinden açıkta oturduklarını Silâhtar Şahin Mustafa Ağa Padişah'a söyledi: «Buyurun, orduda senin daire halkın dışında kurulmamış daire var mıdır? Beylik devenin iyisi vezirlere ve kâtiplere, en kötüsü efendimin dairesine verilmekle cümlesi yollarda yıkılıp çamur içine battıklarından erişemediler. Birkaç konak daha böyle giderse Allah bilir siz de açıkta kalırsınız!» diye Padişah'ı son derece kızdırdığını Sadrâzam işitmekle emir verip vezirlerin ve divan büyüklerinin çadırları alınarak Enderun'a teslim olunduğu gibi, başka ne kadar mükellefçe çadır varsa yıktırıldı. Saruhanlı konağına doğru yarı yolda Ellisu adında sert akıntılı su üzerinde yapılan küçük köprü geçilmek için çekilenler bütün eski zahmetleri unutturdu. Halbuki Silâhtar Kethudası Halil Ağa'ya Edirne'den Belgrad'a kadar çifte köprüler yapılması için on beş yük akça verilerek gönderilmiş, bu bahane ile Hıristiyan halktan para alınmış, ihmal, tembellik ve tamah yüzünden gene de Padişah'ın istediği olmamıştı. Padişah suyu güçlükle geçtikten sonra, «ben köprüleri her lâzım olan yere ikişer üçer yapılmasını ferman etmiştim, bu işe bakan katlolunmalıdır,» diye Sadrâzama emirleri gidince o habis, Sadrâzam'ın kendi türetmesi olmakla, kaçtı, «arkasından çavuşlar yolladım» diye kurtarıp Ali Ağa'yı bu işe memur etti. Sofya konağında iki gün kalındı. Şehirköy konağında Padişah hazretleri ile vezirleri kasaba eşrafından Mahmud Ağa oğlu İbrahim Ağa evinde misafir etti. Yağmurlu ve çamurlu yollarda büyük sıkıntılardan sonra Belgrad'a yaklaşılmakla Padişah hıdırellez günü Belgrad'a girilmek üzere büyük alay

(2) Bir askerî sınıfın adı.

ferman etti. Hapisteki Nemçe elçisi yüksek bir yere çıkarılıp alay kendisine gösterildi. Belgrad'da top şenlikleri yapılıp Cebeci ocağı (3) Sava nehri üzerinde kurulan köprüden Zamun sahrasına geçip kondu. Bir gün sonra Sadrâzam, Padişah hazretleri iç kalede ziyafet verdikten sonra iskeleye inilip hazırlanan sandalların birine Padişah, birine Sadrâzam ve birine de darüsaade ağası (4) binip Kaftancı Hüseyin Ağa tarafından tamir olunan altmış tuz şaya'sını (5) seyrettiler. Ertesi gün haseki sultan hazretleri (6) çadırlarından şehirde ayrılan saraya gelecek-

(3) Cebeci ocağı, harp aletleri, levazımı yapan, bunları muhafaza ve harpte mevziler ve tabyalara kadar sevk eden ordu mensupları.

(4) Kızlar ağası.

(5) Altı düz tekne.

(6) Padişah zevcesi.

lerinden Musahip Paşa ve kethudası Boşnak Sarı Süleyman Ağa ve konakçısı Hüseyin Bey arabaları önüne düşüp mehter çalarak kendilerini götürdüler.

SERDARLIK TÖRENİ

Belgrad'da Orta Macar Kıralı Tökeli İmre'nin elçileri Padişah huzurunda etek öpüp kırallarının mektubunu ve beş bin aded altın hediyelerini sundular. O gün Adana Beylerbeyi Deli Emîr Mehmed Paşa, Bolu'dan Kadıoğlu Hüseyin Bey askerleri ile orduya gelip alayları Padişah önünden geçerek doğru Zamun sahrasına indiler. Gelen beyler bu yanda alıkonmayıp hemen alaylar ile karşıya geçmeleri ferman buyruldu. Daha sonra sekiz bin yeniçeri ile ağa paşa topçu ve top arabacıları karşıya geçtiler. Padişah hazretleri ile Sadrâzam beri yakada ordu kenarında alaylarını seyrettiler. Ayın on altıncı perşembe günü Padişah haz-

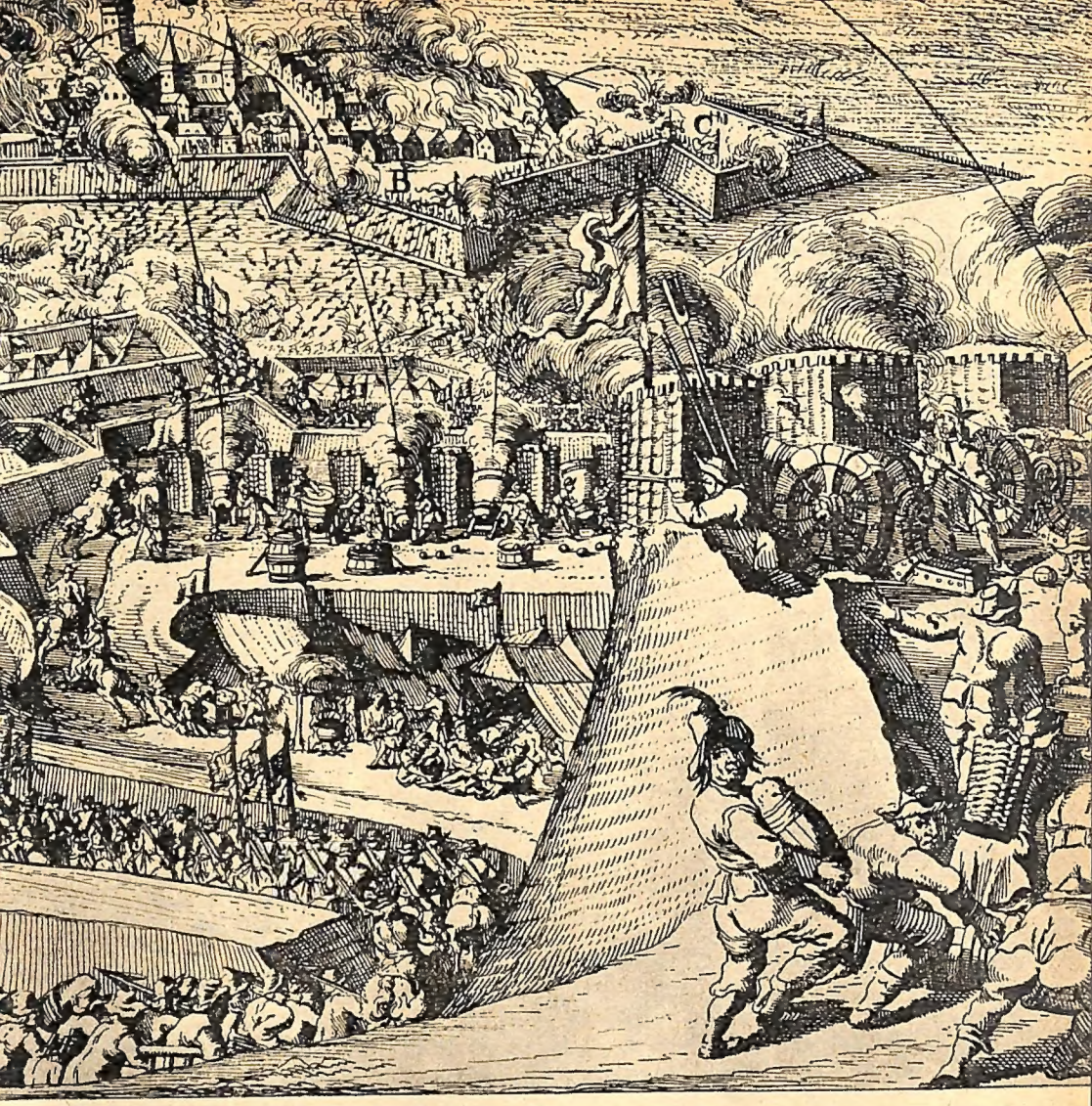

II. Viyana muhasarasının bozgunla neticelenmesinden sonra, Haçlı ordularının Uyvar kalesini muhasarası (1685).

retleri kendi daireleri halkı ve ikinci vezir Musahip Mustafa Paşa, üçüncü vezir Kara İbrahim Paşa, yeniçeri, sipahi, silâhtar, cebeci ve topcudan bir miktar kapıkulu ve dört yüz nefer çavuşla Belgrad'da kalmak üzere Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'yı Yanık kalesini almak için serdar tâyin ettiler ve sancağı kendisine teslim etmek üzere alay hazırlanmasını ferman buyurdular. Zamun'daki bütün kapıkulu erkenden alay takımları ile Belgrad yakasına geçip Padişah önünden Sadrâzam otağına kadar iki yanlı tüfenklerine dayanıp durdular. Sadrâzamın üç bin piyade Arnavut ve Boşnak sekbanı ve sarıca, deli ve gönüllü tayfası daha geride dizildiler. Şeyhulislâm efendi, Şeyh Vanî Mehmed Efendi, vezirler, nişancı paşa Padişah otağının solunda kurulan çergede oturup Sadrâzam'ın gelmesini beklediler. Sadrâzamın tuğu, sancağı, bayrağı ve yedekleri ve mehter takımı bulunduğu yere Padişah

tarafından haseki ağa gelip kendisini huzura davet etti. Arkasından borusu çalındı. Alayın tertibi şöyle idi: Hepsinden önce asesbaşı, subaşı, arkadan baştan ayağa zırhlı ağaları, sonra divan hocaları, defterdar ve reis efendi, çavuşbaşı ve alayın bütün takımı, en sonra kendisi ata binmiş olarak Padişah otağına doğruldu. Yakınlaşınca vezirler ve ulema oturdukları çerge önüne çıkıp erkân kürkleri ve dayandıkları gümüş değnekleri ile selâma hazırlanmışlardı. Sadrâzam önce bu çergeye inip biraz kaldıktan sonra Padişah'ın daveti üzerine huzura vardı. Padişah hazretleri baş çadırda sedîr üzerine oturup mübarek ayaklarını aşağı uzatıp dizleri üstüne kırmızı şal örtmüşler, sağlarında şehzadeleri Sultan Mustafa Han'la Ahmet Han omuzları hizasında tahta dayanmış, ayakta dururlardı. Sadrâzamın içeri girdiğini görünce hatırlarını hoş etmek için ayaklarını çekti. Vezir dahi edeple gelip yer öperek ayak üstü durdu. Arkadan Şeyhulislâm ile Şeyh Vanî Efendi de içeri çağırılıp mübarek ellerini öptükten sonra Şeyhulislâm Sadrâzam'ın alt yanında, Vanî Efendi taht yakınında Padişah'ın işaret ettiği yerde durdu. Padişah bazı münasip sözler ve iltifatlardan sonra işaretleri üzerine Sadrâzam destarının sağ tarafına tülbent ağası birer mücevher sorguç soktular. Silâhtar ağa dahi mücevherli kılıç ve tirkeş kuşattı. Ulema efendilere de çuhaya kaplı birer erkân kürk giydirildikten sonra Padişah hazretleri Sancak-ı Şerif'i mübarek ellerine alıp öptü, «Sancak-ı Şerif'i sana, seni Allah'a emanet ettim,» buyurup serdar kullarına teslim etti. O da yer öpüp sancak omuzu üzerinde iken Vanî Efendi dua etti ve ağlayarak dışarı çıktı. Sancağı vezirden alıp imamı Mahmud Efendi'ye teslim ettiler.

İki gün sonra serdar alayla Sava köprüleri üstünden Zamun yakasına geçti. Ondan iki gün sonra Padişah hazretleri Zamun yakasında Sadrâzam'ı ziyaret ederek taltif buyurdu.

Bu sefer bahanesiyle Rumeli ve Anadolu'da vezirler ve beyler bir tarihte görülmemiş öylesine zulüm ettiler ki tarif edilmesi imkânı yoktur. Meselâ Diyarbekir Beylerbeyi Kara Mahmud Paşa askeri yollarda büyük zulüm yaptılar. Sadrâzam, beylerbeyini himaye edip:

— «Bunlar bir alay şerir tayfadır. Yalan söylemektedirler. Şimdi hatırları için böyle bir büyük sefere gelen paşayı öldürelim mi? Bu kadar kalabalık bir asker takımını dağıtalım mı? İnanmayın. Sefer hali budur,» diye Padişah'a arz etmekle mazlumların feryatları karşılıksız kaldı. Kara Mahmud Paşa dedikleri zalim Belgrad'a gelince alayını seyretmek üzere Padişah hazretleri gene Zamun'a geçip serdarın otağına inip de alayın önü görününce Kethudası Ahmed Ağa'ya: «Şu kâfir inşallah yakın gelmez, fukaranın ateşi içimi yaktı, ihtimaldir, kendisine çıkıştığımda aksi bir cevap verirse hemen idamı lâzım,» buyurdu. O günlerde sırası ile gelecek olanların pek çoğu orduya katıldı. Padişah serdara veda edip yeniçeri ağası önden ocağı ile ileriye hareket etti.

Ayın yirmi yedinci günü serdar bütün askeri ile, Zamun'dan kalktı.

VİYANA YOLUNDA

Serdar Kara Mustafa Paşa askerinin çokluğuna, savaş hırsını ve kâfirin korku ve aşağılığını görmekle gurura kapıldı. Kendisinin sırdaşı, akıl hocası Reisülküttab (7) Lâz Mustafa durmadan:

— «Efendim başkasının sözünü dinleme. İrade senindir. Padişahlardan hiçbirine bu kadar asker nasip olmamıştır. Kızılelma'ya kadar bütün Frengistan'ı geçip gitsen karşına kim gelecek? Bu kadar asker ve silâhla er olan Yanık gibi kaleye mi sarılır? Müslüman gazileri muharebe etmek değil, böyle kalenin içini elleri ile kaya atarak doldurur. Yanık önceden de bizimdi. Etrafı hâlâ tımar ve zeamettir. Fethedince bir kuru kale almış oluruz. Bütün uğraşmalarımız boşuna gider. Mübarek ayağınız tozu ile Beç (8) kalesine gidelim. Alınması su içmek kadar gelmez. Onunla bir memleket almış oluruz. Nuşirevan'dan beri biriken mala sahip oluruz. Sefer masrafları çıktıktan sonra bunca hazine de elde kalır. Kaleyi Macar Kıralına teslim eder, Nemçe Çasarı'nın tacını onun başına giydirip yedi kıralı emri altına koymuş oluruz. Macar Kıralı da has çırağımız, tutar eliniz, görür gözünüz, yedi başlı bir ejderiniz olur. Size de Mısır hazinesi gibi bir hazine bağlayıp devlet nice gelir temin edersiniz,» diye serdarı hem tamah, hem de benlik dâvasına düşürdü. Kara Mustafa Paşa, Beç kalesi üzerine yürümeye niyet edip bu fikri Padişah'a bile söylemedi. İstolni-Belgrad'a varmayınca ağza bile almadı.

Essek konağında büyük alayla otağına kondu. Burada ileri hazırlıkları yoluna girinceye kadar on iki gün kaldı. Hapis olarak ordu ile beraber gelen Nemçe elçisi, ki Çasar'ın has odalısı, yani sır adam olan kır sakallı, alçak boylu bir kâfir idi, Çasarına gitmek üzere izin alması için üç direkli çergede serdar karşısına çıkarıldı. Böyle sefer sırasında kıralları yanlarına yollanan elçilere hıl'at giydirilmez. Şimdilik de Bu din kalesinde mahpus tutulması emredildi.

MACAR KIRALI SERDARIN HUZURUNDA

Ayın sekizinci perşembe günü Orta Macar Kıralı Tökeli İmre'nin orduya geldiği haber alınmakla erkenden Sadrâzam'ın deli ve gönüllü ve otuz kadar divan çavuşu ile çavuş başağa ve sipahi silâhtarları Divan-ı Hümâyûn tercümanı Aleksandr ile bir büyük alay olup kıralı getirmek üzere karşı gittiler. Serdar dahi bir atla saraçbaşısını gönderdi. Üç saat gittiklerinde Divan tercümanı alaydan ileri yürüdü. Kıral da arabasına binmiş, karşıdan geldi. Tercümanla görüşüp onu arabasına aldı. Biraz beraber giderek Sadrâzam'la buluştukta olacak muameleyi öğrendikten sonra tercüman arabadan inip geldi. Karşı gelen askere haber verdi. Sadrâzam'ın verdiği at Kırala gönderilerek o da arabadan çıkıp ata bindi. Kendi bâtil âyinleri üzerine alayını tertip edip trampete, boru, zurna ve davullarını çaldırarak serdar otağına doğruldu. Beri yanda otak kapısından sayeban (9)

(7) Devrin dış işleri bakanı.
(8) Viyana.
(9) Büyük çadır.

Türkler'e tâbi Orta Macar Kıralı Tökeli İmre.

altına varıncaya kadar muhzır ağa (10) yoldaşları dizildiler. Kapıcı başı, ağalar, müteferrika ve çavuşlar sayeban altından üç direkli çerge sokağı kapısına kadar selâm durur vaziyetinde hazır oldular. Kıral orduya girdiğinde sadrâzamın deli ve gönüllüsü karşı yürüyüp aylak çadırı önünde atları üzerinde durdular. Sonra kıral adamları üç alaca bayrakla boru ve nakkarelerine velvele vererek gelip deli ve gönüllüler önüne dizildiler. Sonra kıralın altı yedek atı, iki alaca bayrağı ve bir büyük kırmızı sancak, daha sonra çavuşlar ve müşabir Ali Ağa, çavuşbaşı ile sipahi ağaları Kıralı ortaya alıp getirdiler, otak kapısında attan indirdiler. Orta boyluca, kumral sakallı, rengi sarımsı, yüzü tatlı kâfir idi. Çavuşbaşı ile selâm ağası ve çavuşlar önüne düşüp içeri girdi. İki tarafına selâm vererek, yanında tercümanla üç direkli çergeye varıp sofa üstüne konan iskemleye oturdu. Kendisi ile yirmi kadar adamı da içeri geldi. Serdar içerden gelip defterdar, reis efendi, çavuşbaşı önünden yürüyerek perde dibinde saçaklı sedir üzerine oturdu. Divan çavuşları alkışladılar. Kıral dahi etek öpüp geri geri iskemlesi yanına çekilip ayak üstü durdu. Serdar:

— «Hoş geldin, otur,»

diye lûtuf buyurmakla bir daha eteğini öperek geri çekildi. Tekrar otur, demekle oturdu. Bir temenna etti.

Sonra Sadrâzam kendisine hitap etti. Candan gönülden kulak vurup cevabını verdi. Tekrar gene hitap ettiğinde ayağa kalkıp Sadrâzam'ın sözü bitmedikçe oturmadı. Konuşma tamam olunca gene gidip eteğini öperek iskemlesine oturdu. Kahve, şerbet ve

(10) Seferde serdarın muhafızı.

Bir ara Türkler'le bozuşan Tökeli İmre prangaya vuruluyor.

buhur geldi. Arkasından kendisine serasere (11) kaplı kürk giydirildi. Gene gidip etek öptü. Daha sonra yetmiş beş kadar maiyeti adamlarına hıl'at giydirilip kışkış oldu. Ancak Kıral'ın kendisi bir daha etek öpüp çavuşbaşı ve çavuşlar önüne düşerek dışarda atına bindi, gene geldiği gibi bâtıl âyinlerine göre trampetesini çalarak gitti. Yakası, çaprazı ve etekleri inci ile işleme bir al çuha esvap giyip başında kırmız kadife samur kalpak ve üzerinde bir beyaz çelengi vardı. Kendisi ile beraber gelen beş yüz kadar adamının cümlesi çelenkli idi.

Bu sırada yaya ve süvarisi on bin kadar Nemçe kâfiri ansızın Uyvar kalesini kuşattı. Üç gün üç gece savaşta Nemçe generali topla vurulup öldükten başka kaleye yardım geldiğini duyunca kaçtılar. Orta Macar Kıralı Tökeli, Serdar'a veda etmek üzere etek öpmeye gelip önceki gibi çergede iskemle üzerine oturdu. Bu mecliste dahi dört defa serdarın eteğini öpüp kahve, şerbet ve buhurdan sonra kendisine gene serasere kaplı kürk ve maiyetindekilere hıl'at giydirildi. Bugün oturak tamam olarak Sadrâzam Essek'ten kalkıp uzun köprüden geçerek çadırına indi. Genişliği iki araba yan yana yürür bir uzun köprü idi. Uyvar senesinden beri tamir edilmediği için çok yeri harap olmakla pek zahmet çekildi. Köprüden geçişte deve ve katırdan başka elli bin araba mevcut olduğu anlaşıldı. Mohaç ve Peç kaleleri geçildiği yoldaki büyük küçük yedi köprüde çok araba kırıldı ve zahire ziyan oldu. Macar Kıralı marifetiyle etraftaki kefereye ya itaat üzere emin ve salim yerlerinizde oturursunuz, ya cümlenizi kırdırırım, diye aman mektupları gönderildi.

KIRIM HANI GELİYOR

İstolni-Belgrad konağında Kırım Hanı Murad Giray hazretleri sayısız Tatar askeri ile orduya geldi. Şöyle ki geceden han hazretlerini davet için kapı kethudası Ali Ağa ve sabahtan telhisçi İsmail Ağa ile kaftancı Hüseyin Ağa gönderildi. Daha sonra Silistre Beylerbeyisi Vezir Mustafa Paşa, Anadolu Beylerbeyisi Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyisi Küçük Hasan Paşa cümle kapıları ve eyalet askeri ve mehterhaneleri ile kuşluk vaktinde karşılamaya memur olup gittiler.

Beri yanda aylak çadırı yakınında üçer sıra iki sofra kurularak büyük dana ve sığır başları boynuzları ile yere konup üzerlerine sahanlarla türlü yemekler dizildi. Ekmek ve kaşık da kondu. Otağ içinde kapı dibinden sayeban altına gelinceye kadar iki sıra lâtif yemek sofraları dizildi. Han hazretleri aylak çadırına yaklaşınca Tatar askeri aç kurt gibi göz yumup açıncaya dek meydandaki sofraları yağma ettiler. Han hazretleri sayeban altındaki iskemle üzerinde attan inip Serdar dahi içeriden çıkıp perdeden biraz önde karşıladılar. Yürüyüp içeri çergeye girdiler. Nureddin Sultan ile hanzadeler de etek öpüp oturdular. Serdar yanında bir sofra hazırlanıp Han ve defterdar efendi ve reis efendi birlikte yediler. Sonra meşveret için Şam Beylerbeyi Vezir Abaza Sarı Hasan Paşa, Diyarbekir Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, Silistre Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa, Rumeli ve Anadolu Beylerbeyileri, yeniçeri ağası, kul kethudası, bölük ağaları, cebeci ve topçu başılar ve birkaç iş bilir serhat alaybeyleri müzakere için Serdar huzuruna çağrılarak:

— «Ne tarafa gitmek doğru olur?»

diye danışma başladıkta, önceden öğretildiği için Şeyh Vanî Mehmed Efendi söze başlayıp bir saat kadar konuştu. Sonra Beç (Viyana) üzerine gidilmesi ittifakla karara bağlanıp Fâtiha okunarak meclis dağıldı. Serdar, Han hazretlerine ikram olarak kendisine Padişah huzurunda giydirilen kürk ile bir mücevherli kılıç, bir incili mücevher tirkeş ihsan etti. İki oğlu ile maiyeti halkına ayrı ayrı hediyeler verdi. Han kalkınca Serdar ilerice yürüyüp baş çadırın perdesi yanında selâmladı. Han hazretleri mükemmel surette eyerlenmiş demir kır ata bindikten sonra gene önceki paşalar önüne düşüp yarım saat kadar uğurladılar.

(11) İpekli, altın işlemeli kumaş.

KAVGALI BİR DANIŞMA

Meşveret meclisinde bu karar verilmezden önce Tatar Hanı cümleden üstün oturup sağında Serdar, onun sağında Şam valisi ve hemen solunda öteki vezirler, beylerbeyiler, ocak halkı ve serhat pîrleri oturmuşlardı. Önce Sadrâzam söze başlayıp:

— «Gerçi maksadımız Yanık kale ile Komorn kalesini almaktır. Allah'ın yardımı ile alınmaları mümkün. Ancak bunlarla kale almış oluruz, memleket değil! Muradım inşallah Beç (Viyana)e gitmektir. Ne dersiniz?» diye üçer defa sağına soluna bakıp hitap ettikte kimsede nutuk yok. Sonra Sarı Hasan Paşa'ya:

— «Ağzın bağlı mı, neden söylemezsin?» dedikte, Paşa:

— «Ferman sizden, hizmet bizden!» deyince Fâtiha okunmuştu. Hele söz çok, muarazaya (tartışma) kimsenin cesareti yok. Kırım Hanı bir akıllı hükümdar idi, asla rıza göstermedi:

— «Bu yıllık Yanık ve Komorn kaleleri alınsın. Askere yağma izni verilip her yer tahrip edilsin. Düşmanda il, memleket, kuvvet ve kudret kalmaz. Kışı serhat başında geçirip ilkbaharda gidip kendi memleketiniz gibi alın, sahip olun. Çünkü bu Nemçeli büyük düşmandır. Adı ile Çasar'dır. Nuşirevan'ın «Kurone» dedikleri tacı onun başında olmakla eli altındaki yedi kıraldan başka cümle Hıristiyan hükümdarları emrine hazırdır. Kendisi ile cenk eden kâfir bile bu zamanda kavgayı bırakıp ona yardım eder, demekle serdar «herkesin zihnini bulandırıp fikrime muhalefet edersin» diye kendisine gücenir gibi oldu ise de göstermeyip muhabbeti husumete değişip bir daha danışmaya çağırmadı. Dönüşte de hanlıktan attırdı(*). Budin Beylerbeyi Vezir Koca Arnavut İbrahim Paşa bir eski tecrübeli ve şiddetli adam olmakla Serdar asla sevmezdi. Mükemmel kapısı ve eyaleti askeri ile orduya katılmışken onu danışmaya getirtmedi. Bugün meclisten sonra davet edip:

— «Paşa Baba, Beç'e gideceğiz, ne dersin?» diye sordukta:

— «Maksat Yanık ve Komorn kalelerini almaktı,» deyince Serdar:

— «Memleket kürsüsü elde olmadıkça, tutalım, bütün ili alıp harap etmişiz, ne fayda? Ama Beç kalesi ele girince yalnız Macar beyleri değil, bütün Frengistan halkı devlet kapısında boynu bağlı kul olur. O zaman Yanık ve Komorn kaleleri bütün ada ve köyleri ile elimize geçer, buyurdukta İbrahim Paşa:

— «Bu düşmanı başkaları ile kıyas etmeyin. Kâfirler millet-i vâhide (tek millet)dir. Sıkılıp imdat istedikçe dip Frengistana varıncaya kadar hepsi yardım ederler. Yakın kıraller kendileri gelirler; uzak olanlar para ve asker gönderirler. Kısa aklımın erdiği odur ki, bu yıllık Yanık ve Komorn kalelerini fethedin, kışın Yanık altında kalıp Tatar ve akıncı tayfasına çapul verin. Beç varoşuna (12) ve gidebildikleri yere kadar Nemçe ülkesini yakıp yıksınlar. Taş üstünde taş komasınlar. Erkekleri kırıp kadın ve çocukları esir etsinler. Mal ve erzaklarını alsınlar. Düşmanda kol, kuvvet kalmaz. Ertesi yıl zahmetsizce fethedersiniz. Çünkü Yanık kalesini geride bırakıp Beç'e gidilmek bir kötü tedbirdir. Merhum Sultan Süleyman (Kanunî) Han dokuz yüz otuz altı yılında (Milâdî 1529) varıp yirmi bir gün uğraşarak dönmüştür. Bu seferin de âkıbeti pişmanlıktır,» dedi.

Serdar asla dinlemeyip inadından geçmedi:

— «Sen bunamışsın. Ne senin öğretmene, ne benim iznime ihtiyaçları yok. Onlar fermansız memleketi yakıp yıkarlar. Hem ülke tahrip etmiş oluruz, hem Beç kalesini alırız. Sen hemen memur olduğun hizmeti gör. Yanık ve Komorn dediğin kaleler bize helva gelmez.»

Vezire kin bağlayıp, çuhaya kaplı bir samur kürk giydirip yolladı. Bozgun ve kaçış günlerinde Yanık kalesi altına gelindiğinde öc almak için:

— «Bozgunluğa sebep oldun,» diye katlederek teselli buldu ki yeri geldiğinde yazarız.

— «Bundan böyle kim beni yoldan koymak için söz söyleyip muaraza ederse aman vermeden katlederim,» dedi. Artık herkes şaşkın kalıp tevekkül kapısına yapıştılar.

(*) Murad Giray'ın azline sebep, Viyana muhasarası sırasında ihanet etmesidir. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya düşman olduğu ve olayları tek taraflı yazdığı unutulmamalıdır (Hayat Tarih Mecmuası).

YANIK KALESİNİN ÖNÜNDE

Bu konaktan kalkıldığının ikinci günü gece yarısından ertesi akşama kadar öyle şiddetli tipi yağmur oldu ki ortalık kasıma döndü. Sonra dağlık ve meşeliklerden geçerek kâfir memleketi sınırına ayak basıldığında Yanık kalesi altındaki taburdan (13) kaçan kâfirlerden yirmi iki baş ve altı canlı tıraşsız delikanlı ve bir bayrak getiren paşalı, serhatli ve Tatar'dan on dört kişiye birer kaftan giydirildi. Erte-

(12) Varoş, kale dışındaki semtler.
(13) Tabur, müstahkem mevki.

Viyana muhasarasında, Türk Ordusu'ndaki sancaklardan biri.

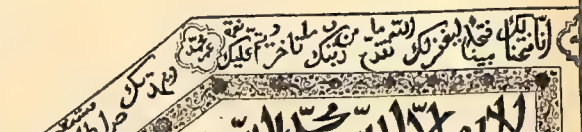

si gün birkaç köy ve palanga (14) yakıldı. Sonraki menzil Yanık kalesi olup güneş doğmadan yarım saat sonra Serdar'ın tuğu, otağı ve ağırlığı gidip kendisi hemen arkasından ata bindi. Âdet üzere sağda Anadolu eyaletleri paraları, mükemmel kapıları, eyaletlerinde olan ümera, mir-i miran, zeamet ve tımar sahipleri, solda Rumeli valileri, silâhlı kapıları ve eyaletlerinde olan ümera, mir-i miran, tımar ve zeamet sahipleri, önde yeniçeriler, cebeciler, topçular, daha ilerde serhat gazileri yürüyüp kendileri beden içinde ruh gibi asker ortasında Şeyh Vanî Efendi ile atbaşı beraber ağır ağır giderek Yanık kalesi karşısına varıldı. Allahüekber, bugünkü alayda toplanan askerin çokluğu, gösterişi, kuvveti bir tarihte görülmemişti. Dağ, ova doldu. İğne bırakacak yer kalmadı. Bir ağızdan tekbir sesi, davul, nakkare, zurna, boru uğultusu Yanık kalesini güm güm inletti. Kaleden büyük ateşler saçıldı. Hattâ kaleden birkaç mağrur kâfir kendilerini göstermekle din düşmanından kan almak hasretlisi nice asker meydana at sürdüler. Bütün askerin tekbir sesleri göğe erişip birkaçını kılıçtan geçirdiler. Biri dahi meydanda bir kâfirin kellesini bedeninden ayırıp zerre kadar yara almadan serdar huzuruna gelip:

— «Din düşmanları böyle olsunlar,» diyerek kelleyi önüne atınca büyük lûtuf gördü. Otak yeri belli olmadığı için Serdar doğru Raba suyu kenarında köprü kurulacak yerde hazırlanan yeniçeri ağası Vezir Mustafa Paşa çergesine indi. Ordumuzu Beç tarafına geçirmemek ve Yanık kalesini muhafaza etmek için nehir karşısında piyade, süvari on iki bin kadar kâfir askeri toplanmıştı. Bunlar akşama değin top atarak birçok adam sakatladılar. Kul kethüdası Serdar'ı korumak için:

— «Efendimiz çadırınız kurulmuş. Teşrif buyurun,» diye koltuğuna girip güçlükle geri yolladı. Hemen kâfire karşı yeniçeri serdengeçtileri metrislenerek tüfek atışmaya başlayıp düşmana perişanlık verdiler. Kâfir toplarının karşısına altı balyemez top konup durmadan atılmakla cümle düşman toplarını battal ettiler. Birçok asker de Kara Mehmed Paşa'nın yaptığı köprüden geçerek kâfire hücum etmeleri ile canı başına sıçrayıp bir miktar yaya atlısı kaleye girerek kalanı Beç'e doğru kaçtılar. Fakat Tatar askeri artlarına düşüp eriştiler, taraf taraf cenge giriştiler, kâh tüfekleştiler, kâh ok ve kılıçla dövüştüler. Âkıbet bozup kimini katledip ancak atları yürük olanların da azdan azı Beç kalesine girdiler. Olanları bildirdiler. Bundan sonra asker karşı yakayı zahmetsizce ele geçirip çadırlarını kurdular. İkindiden sonra serdar ata binip Raba suyu üzerindeki köprü yapılacak yerleri gezip üç köprü kurulmasını ferman etti

BİRKAÇ KALENİN ZAPTI

Kâfir bozgunundan sonra Yanık kalesi ile etraftaki düşmana korku düşüp İbrahim ve Mustafa Paşalar civardaki Fata kalesi yakınına vardıklarında kâfir teslim bayrağı çekmekle böyle çetin bir kale cenksiz ele geçti. İçinden çıkan kâfirler başka yerlere gittiler. Yanık kalesinin varoşu Tatarlar tarafından yakıldı.

Tuna kıyısındaki Ovar kalesi, ki Uyvar kalesinden daha büyük ve metîn idi, yürüyüşle (hücumla) fethedilip içinde bulunan kâfirler öldürülüp esir edildiler. Mallarını gazilerimiz yağma ettiler. Kalede o kadar çok buğday, un ve arpa bulundu ki tarif olunmaz. Kimse sonunu düşünmeyip kadrini bilmeyip kimini yaktılar, kimini ayaklar altında çiğnediler. Allah razı olmadı. Sonra kıtlık yüzünden türlü belâlara uğradık. Her gün Serdar otağına esirler ve kelleler gelmekte idi. Serdar kendi tuğu ile yeniçeri ocağını Ovar konağına gönderdi. Şimdiye değin seferlerde harp içine girildikte tuğlar ve ocak halkı ve cümle asker toptan gidilmek âdet iken, kaleler kolayca alınmaktan ve kâfir üzerine zaferler kazanılmaktan artık korkusuz, kendi memleketleri imiş gibi ileri gitmeleri ferman buyruldu. Haimburg kalesi kâfirleri inat etmişler ise de gaziler birbirlerine gayret verip taraf taraf yürüyüşle hisara girmişler, kaçmayıp kalan kâfirleri kılıçtan geçirmişlerdir. Kelleler Serdar'ın otağı önüne atılıp esirlerin boyunları vuruldu. Kalenin yakılıp yıkılması ferman buyruldu. Serdar Haimburg kalesini seyreyleyip taşra kısmı Van kalesinden büyük ve müstahkem, içi iç Van kalesinden metîn idi. Yirmi gün kuşatmaya tahammülü varken askerimiz kâfire korku vermekle bir gün bile mukavemet etmediler. Buraya gelinceye kadar sağda solda fetholunan kale ve palanga sayısı yüzü aşkındı. Akşama doğru Kırım Hanı tarafından yalı ağası ile İslâm Mirza gelip Beç şehri varoşundan alınmış dört esir getirmekle biri alıkonulup üçü kendilerine verildi.

VİYANA ÖNLERİNE GELİŞ

Belgrad'dan kalkışın kırk sekizinci günü güneş doğmadan yarım saat önce Serdar'ın tuğu, sonra kendisi hareket edip Beç kalesini görmek ve metris yapılacak semtleri tahmin etmek için on bin kadar sürat atlısı ile varoşa yakın bir yere vardıklarında askerden gönlünde cevher olanlar varoş üzerine yürüyüp bin kadar kâfiri kılıçtan geçirdiler ve bir nicesini de zincire vurup mal ve yiyeceklerini yağma ettiler. Merhum Sultan Süleyman Han Beç kalesini muhasaraya geldiklerinde otakları kurulup kaldıkları yer ki o zaman Nemçe Çasarı olan Ferdinand tıpkı Padişah otağı resminde bir kasır yaptırmış, üstünü kurşun yerine yaldızlı bakırla örtüp güneş vurdukta gözler kamaşırdı. Ve etrafına duvar çekilip sonra gelen kıralların her biri türlü çiçekler, yemiş ağaçları, fıçı ve çömleklerle limon ve yapraktan iki mızrak boyu duvarlar ve korusunda envai av ve karaca ve arslan ve sair hayvan ve kuşlar ki, nice bin (kese) harcandığı aşikâr idi. Serdar bu kasra teşrif ve Allah'a bin şükür edip, Beç kalesinin dört yanını oradan seyreyledi. Metris kazılacak yerleri tâyin etti. Bahçe muhafazasına adam koyup orduya geri geldi.

Gelecek Sayımızda:
MUHASARA BAŞLIYOR

(14) Etrafı hendekle çevrilmiş istihkâm.

Anadolu'da Türk hakimiyetini perçinleyen büyük hükümdar

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU

II. KILIÇ ARSLAN

Bizans'ı Nasıl Dize Getirdi

ANADOLU Türk tarihi XII. Yüzyıl'da en kritik devrelerinden birini yaşamıştır. Malazgirt Cengi (1071)ni takip eden yıllarda, kısa zamanda Türkler tarafından fethedilen Anadolu, coğrafyası, iklimi, umumî hayat şartları itibariyle Türkler'in yaşayış tarzlarına uygunluk bakımından ideal bir ülke vasfı gösteriyordu. Anadolu'nun gerçek Türk vatanı haline getirilmesi için pek üstün gayretler sarf edilirken, Bizans İmparatoru Aleksiyos Komnenos da bu kıtayı istirdat düşüncesiyle, Batı'daki mütaassıp Hıristiyan kitlelerin dinî hislerini tahrik etmişti. Haçlı orduları, Anadolu üzerinden, Suriye yoluyla, Kudüs'e kadar ilerlemiş, Antakya'da ve Urfa'da birer Frank Kontluğu kurmaya muvaffak olmuşlardı. Büyük Malazgirt zaferinin meyvaları gölgelenmeye yüz tutuyor, Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hüküm süren, Danişmend-oğulları, Artuk-oğulları gibi Türk Beylikleri'nin birbirleriyle ve Selçuklular'la rekabete kalkışmaları da durumu büsbütün vahim bir hale sokuyordu.

II. Kılıç Arslan 1155 yılında Selçuklu Sultanı sıfatıyla tahta çıktığı zaman, Türk yurdu Anadolu, soydaş devletlerle, korkunç bir gayz içinde vatana saldıran Haçlı'lar arasında bir çekişme konusu idi. Her ne kadar sultanın babası I. Mesut, Haçlı orduları ve bu orduların gerisine, bir gün Anadolu'yu kapmak arzusuyla, pusuya yatmış olan Bizans'la müca-

Haçlı ordularının Kudüs'ü muhasarası.

delelerde bulunmuş ve memleketin siyasî sınırlarını korumaya çalışmış idiyse de, gerek Türkiye birliğinin kurulması, gerek Bizans'ın Anadolu'yu geri almak ümitlerinin kesinlikle kırılması, Sultan II. Kılıç Arslan zamanında ve dolayısıyla bir cihan imparatorluğu haşmetiyle yükselen Osmanlı hâkimiyeti ve bugünkü Türkiye'mizin de temel atıcılarının başlıcalarından biri olarak millî tarihimizde unutulmaz mevkiini almıştır.

Kılıç Arslan önce tahta nak iddia eden iki kardeşi ile uğraştı, Maraş civarındaki tecavüz hareketlerini sindirdi, hattâ güneydeki bazı yerleri anayurda bağladı. Fakat Anadolu Türklüğü'nün en amansız hasmı şüphesiz Bizans'tı. Selçuklu devletinin kuvvetlenmesini hoş karşılamasına imkân olmayan İmparator Manuel, bir taraftan Bizans'ın Türk sınırları boyunca, kalabalık kuvvetlerle, Selçuklu arazisinde yağma ve tahribat yaptırırken, diğer taraftan da Doğu Anadolu'daki Türk hükümetlerini Kılıç Arslan'a karşı birleştirmeye gayret ediyordu. Bizans'ın hudutlardaki baskısı oldukça kolay bir şekilde cevaplandırılmaktaydı. Hattâ, Manuel'in 1159 yılında geniş ölçüde vuku bulan bir taarruzu bütün sınır hizasında yükselen Türkmen duvarına çarpmış ve fevkalâde başarılı gerillâ savaşları yapan Türkmenler, 20 bin kişi kadar zayiat verdirdikleri Bizans ordusunu çekilmeye zorlamışlar; bundan sonra da Kütahya, Isparta, Denizli istikametlerinde hayli derinleşen askerî harekâtta bulunmuşlardı. 1071'den beri Anadolu'nun fethi ile bu güzel yurdun nüfusça ve kültürce Türkleşmesinde pek büyük tarihî vazifeler gördüklerini bildiğimiz bu fedakâr Türkmen kitleleri aslında Selçuklu sultanına bağlıydılar. Öte yandan, çok kere hasmane belirtileri zamanında ve yerinde karşılamak üzere, serbestçe mücadeleye atılıyor, savaşa girebiliyorlardı. Sultanın bu bakımdan endişesi yoktu. Ancak Bizans'ın teşebbüs ettiği askerî ittifak ile Selçuklu Devleti'nin dört tarafından sarılması tehdidi cidden önemlidi.

Kılıç Arslan bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için soğukkanlı, uzak görüşlü devlet adamlarına yaraşır bir jest yaptı. Anlaşmazlıkları, doğrudan doğruya İmparator Manuel'le müzakere teklifinde bulundu ve bu maksatla Bizans başkentini ziyarete karar verdi. Büyük merasimle karşılandığı İstanbul'da imparatorun muhterem misafiri olarak sonsuz saygı gösterileri içinde üç ay geçiren Türk hükümdarı, politik dehasının normal sayılması gereken neticesini almış, aleyhindeki ittifak zincirini kırmış, muvaffak bir şahsiyet olarak yurduna dönüyordu.

Kılıç Arslan, bundan sonra vatanda birlik kurmak işini hızlandırdı. 1163'ten 1180'e kadar plân dairesinde, durmadan çalıştı. Kudretli Danişmend-

oğullarını yer yer mağlûp etti. Topraklarını zapt ederek bu Beyliği ortadan kaldırdı; Sivas'a, Malatya ve Harput'a kadar uzanan araziyi Selçuklu hâkimiyetine aldı. Sonra Artuk-oğulları ülkesini işgale başladı. Meşhur Salâhaddin Eyyubî ile anlaşarak Adana taraflarındaki serkeşlikleri bastırdı ve ilk görevi saydığı Türk birliğini tesis meselesini büyük ölçüde başardı.

İMPARATOR MANUEL ANLAŞMAYI BOZUYOR

İmparator Manuel, Sultan'la bir ademi tecavüz andlaşması akdetmişti. Buna göre, Kılıç Arslan Bizans'a karşı ittifaklara girmeyecek, ayrıca Türkmen akınları da önlenecekti. Fakat Selçuklu Devleti'nin (1175 sıralarında) memlekette birlik kurma yoluyla kuvvet ve siyasî esenlik kazanması İmparator'un gözünden kaçmıyordu. Türkmen müfrezelerinin, sultanın dahli olmaksızın, zaman zaman hududu geçmelerini de Manuel, anlaşmayı bir yana atarak, yeni bir gelişme çağına girmiş bulunan Selçuklu Türkiyesi'ni çökertmek için vesile addediyordu. Onun sıkı hazırlığa giriştiğini fark eden Kılıç Arslan, elçisi vasıtasıyla aralarındaki görüşmeleri ve alınan kararları hatırlattı. Fakat bir kısım kuvvetlerini zaten Amasya, Niksar üzerine sevk etmiş olan İmparator'un tutumu kesindi. Maksadı — tıpkı 1071'de Romanos Diogenes gibi — Türkler'i Anadolu'dan çıkartmaktı. Kılıç Arslan'ı ezecek, başkent Konya'yı ele geçirecek, Selçuklu Devleti'ni yıkacak, Türkiye'yi tarihten silecekti. 100 binin üstünde yepyeni bir ordu teçhiz ediyor, Türk sınırları boyunca serpilen Bizans istihkâmlarını kuvvetlendiriyordu. Kılıç Arslan bir elçi daha göndererek çatışmayı önlemeye çalıştı. Çünkü bu sıralarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde meşgul bulunan Selçuklu ordusunun batı cephesine nakli icap ediyordu. Sultanın teşebbüslerini zaif ve korku alâmeti sayan İmparator, etrafındaki Türkler'i çok iyi tanıyan ve sadece Türkmen kuvetlerini sökmenin bile çetin bir iş olduğunu düşünen tecrübeli kumandanlarının ihtiyat ve itidal tavsiyelerini (tıpkı Romanos Diogenes gibi) dinlemedi, yürüdü. Bizanslılar'dan başka, Frank, Macar, Sırp, Peçenek ücretli kıtalarından meydana gelen ordusu mütecanis değildi. Bu kalabalık yüce bir gaye uğruna değil, İmparatora bağlılık vazifesi icabı savaşa gidiyordu. Nispeten az sayıdaki Selçuklu ordusu ise, Sultanın hassa kuvvetleriyle Türkmenler'den mürekkepti ve muharebe maksadını biliyordu: Anadolu için bir kere daha hesaplaşılacak, yüzyılı aşkın bir zamandan beri bu toprakları yurt edinmek gayesiyle kanlarını döken nesillerin hukuku korunacak, vatan müdafaa edilecekti.

BİZANS'I PERİŞAN EDEN SAVAŞ

İmparator Manuel, kurnaz bir adamdı. Doğrudan doğruya Kılıç Arslan'ın karşısına çıkmadı; Selçuklu başkentine giden en uzun yolu tercih etti. Onun düşüncesine göre, Sultan, kendisini Eskişehir dolaylarında bekleyebilirdi. Denizli taraflarında dolaşan İmparator buradan Orta Anadolu istikametinde doğuya çark edecek ve süratle Konya'ya inecekti. Fakat yanılmıştı. Bizans ordusunun büyük kısmı, Denizli'nin batısında Hoyran gölünün yakınında Greklerin Myrio Kephalon dedikleri vâdiye (Düzbel civarı) geldiği zaman Kılıç Arslan'la karşılaştı, geçiş ve kaçış yolları kesildiği için kısmen esir, kısmen imha edildi (Eylül 1176). Ricat imkânları kalmayan, gerideki İmparator da (gene tıpkı Romanos Diogenes gibi) bütün taleplere razı olduğundan, bir Selçuklu müfrezesinin himayesinde memleketine gönderildi. Bu kadar ağır mağlûbiyetten sonra Manuel'in serbestçe çekilip gitmesine izin verilmesinden ve ona daha ağır şartlar kabul ettirilmemesinden dolayı Türkmenler'in sinirlenmesine rağmen Kılıç Arslan ana gayesine ulaşmış bir kumandanın huzuru içindeydi. Çünkü Türkler'i Anadolu'dan Asya'ya sürmek isteyen Bizans'ın yüzyıllık ümidini bir daha dirilmemek üzere, Myrio Kephalon vâdisine gömmüştü. Bu savaşın, Türk-Bizans münasebetlerinde bir dönüm noktası olduğunu söyleyen tarihçiler haklıdırlar. Bundan sonra artık zihninden Anadolu hayalini tamamıyla silen Bizans, Türkler karşısında müdafaaya çekilmiş, Türkler ise, o çağın «kızıl elma»sına varmak, yani İstanbul'u alarak Türk şehri yapmak için daima taarruz üstünlüğünü muhafaza etmişlerdir.

II. Kılıç Arslan'ın bu katî sonuçlu zaferi, o zaman da lâyıkıyla takdir edilmiş, bütün Türk-İslâm ülkelerinde bu münasebetle şenlikler yapılmış, hilâfet merkezi Bağdad, bayram havasına bürünmüş, şairler, edipler Sultan'ı öven ve zaferi tebcil eden yazılar, kasideler kaleme almışlardır. Zaferin Avrupa'da da akisler uyandırması ve Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa tarafından memnunlukla karşılanması kayda değer bir hâdisedir. Fr. Barbarossa Kılıç Arslan'ın dostuydu. Bu da gösteriyor ki, Selçuklu sultanı yalnız Ortadoğu siyasetiyle değil, dünya politikasıyla da yakından ilgili bir Türk hükümdarıydı.

KILIÇ ARSLAN İLERİ GÖRÜŞLÜYDÜ

Her şeyden önce Türk töresine itibar eden, bu sebeple hayatının sonuna doğru, memleketini oğulları arasında bölüştüren, fakat ihtiyarlık çağında iç zorluklarla pençeleşmek mecburiyetinde kalan Kılıç Arslan 1192'de öldü. Türkiye tarihinin en kritik bir devrinde 37 yıl Selçuklu Türklüğü'nün mukadderatını elinde tutmuş olan II. Sultan Kılıç Arslan aynı zamanda mükemmel bir insandı. Çok şefkatli ve merhametliydi. Türk olsun, olmasın bütün tebaası üzerine bir baba muhabbetiyle eğilmişti. Bu husus, yabancı tarihçilerce bilhassa belirtilmektedir. Serbest fikirli idi. Dinî ve felsefî konulara karşı alâkası derindi. Feylesof Kemâleddin'i yanından ayırmaz, her gittiği yerde İslâmın ulularıyla birlikte Hıristiyanlığın temsilcileri, Rum, Ermeni din adamlarıyla konuşmaktan, tartışmalar yapmaktan zevk alırdı. İlk defa altın para bastırmıştı.

Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, gerçekten, millî tarihimizde adı hürmetle, minnetle anılmaya değer müstesna şahsiyetlerden biridir.

Haçlı Ordularına gelen yardım malzemesi Antakya'da karaya çıkarılıyor.

Günümüzdeki

Yazan: YILMAZ ÖZTUNA

Sömürgeler

ESKİ tâbirle «müstemleke» kelimesinde olsun, şimdi kullanılan «sömürge» kelimesinde olsun, kötü, yakışıksız, âdeta insan haysiyetine aykırı bir anlam gizlidir. Ancak tarih boyunca insan kitlelerinin önemli bir kısmı, sömürge idaresi altında yaşamışlardır. Bu bir gerçektir. Fakat eski imparatorluklar, meselâ bunların en azametli ikisi, Roma ve Türk-Osmanlı imparatorlukları birer milletler camiası halindeydiler. XVI. asırdan beri teşekkül eden koloniler (sömürgeler)le eski imparatorlukların vaziyetini fazla mukayeseye kalkışmamak lâzımdır. Modern ve bugün kullandığımız anlamda sömürgecilik, XVI. asırda, Avrupa milletlerinin Avrupa dışı topraklara musallat olmasıyla doğdu. İlk büyük sömürgeciler, İspanya ile Portekiz'di. XVII. asırdan başlayarak bunlara Holânda, İngiltere, Fransa, Rusya katıldı. Bu arada ve sonradan Almanya, İtalya, Belçika, Danimarka, İsveç gibi devletler de az çok sömürge sahibi oldular. Tarih ilminde «eski sömürgeci devletler» denince İspanya ile Portekiz anlaşılır. Bu devletler, XIX. asrın başlarında en önemli sömürgeleri olan Amerika topraklarını kaybettiler. Amerika'daki Portekiz topraklarından büyük Brezilya devleti doğdu. İspanyol sömürgelerinden ise bakınız ne kadar devlet ortaya çıktı: Meksika, Arjantin, Şili, Peru, Kolombiya, Venezuela, Uruguay, Paraguay, Ekvador, Bolivya, Panama, Guatemala, Nikaragua, Honduras, Kosta Rika, Salvador, Küba, Dominikana. 1942'den beri dünyanın en büyük devleti olan Birleşik Amerika bile, XVIII. asrın sonlarına kadar bir İngiliz sömürgesiydi.

İspanya ve Portekiz en büyük sömürgelerini kaybederlerken, İngiltere, Rusya, Fransa, Holânda, sonradan Almanya, İtalya ve Belçika ile Japonya, önemli sömürge imparatorlukları kurdular. XIX. asır, sömürgeciliğin altın devri oldu ve 1918, sömürgecilik çağının zirvesini teşkil etti. Bu tarihte Birinci Cihan Savaşı'nı kazanan İngiltere ile Fransa, dünyanın en büyük topraklarına hâkim oldukları gibi, mağlûp Almanya'nın sömürgelerini de paylaştılar.

Avrupalılar önce Kızılderililer'le Zenciler'in oturdukları ülkeleri koloni haline getirdiler. Sonra Sarı Irklar'ın oturduğu ülkelere de el attılar. Nihayet Esmer Irklar'a ve en sonunda Hıristiyan dininden olmayan Beyaz Irklar'a musallat oldular. Afrika, tamamen bir sömürgeler kıtası olduğu gibi, medeniyetler beşiği Asya da büyük kısmı itibarıyla Avrupalılar'ın eline geçti. Öyle bir an geldi ki, Avrupalılar, sırf fazla sanayi mamullerine pazar bulmak için yeni ülkeler ele geçirmek yoluna düştüler. Hattâ sömürgelerin ham madde olarak ve insan gücü şeklinde sömürülmesi ikinci derecede kaldı. Çeşitli sömürge siyasetleri ortaya çıktı. Bu siyasetler, sömürge olan ülkenin tarihî şartlarına, insanlarına olduğu kadar, sömürgeci devletin karakter ve ihtiyaçlarına göre de değişiyordu. Meselâ vaktiyle İspanya ve Portekiz'e hâkim olan ve pek yüksek bir medeniyet seviyesi yaşamış bulunan Fas'a uygulanacak rejimle, Yamyamlar'la meskûn Yeni Gine'ye uygulanacak siyaset aynı olamazdı ve olmadı. Sömürgeciler, bazı sömürgelerine doğrudan doğruya «koloni» demediler de, «himaye», «manda» gibi aldatıcı adlar taktılar.

En iyi sömürgeci sayılan İngiltere ve Belçika gibi

Komünist Çin' de demiryolu üzerinde çalışmaya mecbur edilen bir kadın. Arkasında çocuğu vardır. Kadının yüzündeki mânaya dikkat ediniz.

devletler bile bazan çok gayriinsanî davranıyorlar, katliamlardan çekinmiyorlar, yerli halkın en basit haklarını çiğniyorlardı. Fakat Avrupa devletlerinin hemen hepsi sömürgeleri birer pazar ve sömürülmeye mahsus topraklar ve insanlar olarak görüyorlardı. Bu insanlar sömürülmeye razı oldukları müddetçe, onların doğrudan doğruya hayatlarına bir kasıtları yoktu. Bunun istisnası azdır. Meselâ Fransızlar, Cezâyir'de yerleşmek, burasını Fransa'nın Akdeniz'in güneyinde bir uzantısı haline getirmek istemişler, fakat netice itibarıyla başarısızlığa uğramışlardır. Yalnız bir tek devlet, Rusya, XVI. asırdan itibaren Türk ve Fin kavimlerini idaresine alıyor, fakat diğer Avrupalılar tarzında bir sömürge siyaseti yerine, asimilasyon siyaseti uyguluyor, yerli halkı öldürüyor, topraklarını ve mallarını gasbediyor, Hıristiyan olmaya zorluyor, büyük Rus kitlelerini onların ülkelerine yerleştiriyordu. Onun için daha XVI asırdan itibaren en tehlikeli sömürgecilik, Rus sömürgeciliğiydi. Çünkü karakter ve medenî seviye bakımından Avrupalı olmayan Slavlar, doğrudan doğruya Asya ve Doğu Avrupa milletlerinin varlıklarını tehdit ediyorlardı. Bu milletlerin çoğu, meselâ Türkler, Ruslar'dan çok daha yüksek medenî seviyelere ulaşmışlardı.

İNANILMAYACAK BİR OLAYIN GERÇEKLEŞMESİ

Asrımızın başında kimse dünyaya hükmeden büyük Avrupa devletlerinin sömürgelerden el çekeceklerini, hiç olmazsa bugün gerçekleşen şekilde el çekeceklerini tahayyül edemiyordu. Bir misal vermek isterim: 1950 sonunda Paris'te içlerinde Fransız da olan birçok millete mensup bir üniversite öğrencisi topluluğuyla konuşuyordum. Dedim ki: «Fransa takriben 10 yıl sonra Fas'tan, 15 yıl sonra Tunus'tan ve 30 yıl sonra Cezâyir'den el çekecektir.» Bu fikrime bir tek kişi katılmadı, Fransızlar ise benimle alay ettiler. Bu arkadaşlardan birkaçını 1956'da Fas ve Tunus'un istiklâlinden sonra gördüm. Bana hak vermekle kalmadılar, çoğu artık Cezâyir'deki çabalarının da boşuna olduğunu itiraf ettiler. Olaylar, Avrupalılar'ın tecavüz ve tahakküm zihniyetinden nefret eden bir Türk'ün bile kestiremeyeceği bir hızla gelişmişti. 1950 yıllarının Fransız ve Avrupa, hattâ Türk basınını inceleyiniz. Fas ve Tunus'taki savaşları okuyunuz. Bu ülkeler için kimse tam bir istiklâl tahmin edememiştir. Birçok ülkelerin basınına göre, Fransızlar'a kafa tutan bu «yerliler», «âsi» ve «yüksek Avrupa medeniyetini reddeden ilerlemeye istidatsız» insanlardı. Denebilir ki Avrupalılar, kendi istikballerini görmek hususunda Avrupa dışı milletlerden daha kördüler. Çünkü olayların seyri, şüphesiz sahne dışından daha iyi anlaşılır.

Şimdi, sömürgeciliğin zirve yılı olarak ele aldığım 1918 yılı ile 1965'i mukayese edeceğim. 1965'te dünyamızın nüfusu 3.296.580.000'dir. 1918'de sömürge olan ülkelerde bugün 1.425.904.000 nüfus yaşamaktadır. Demek ki yeryüzündeki her 2,5 insanın 1'i, hattâ az daha fazlası, esirdi, hürriyetlerinden mahrumdu, sömürülüyordu, pek çok şey veriyor, pek az şey elde ediyordu. Bu elde edilen pek az şeyin de değeri yoktu. Çünkü insanı insan kılan hürriyetlere karşılık veriliyordu. Fransızlar, Cezâyirli mücahitlere bu

Sovyet sömürgesi Özbekistan Türk Cumhuriyeti'nde Hıyve şehrinde Türk sanatının şaheserlerinden olan bir minare

ülkede yaptıkları bayındırlık eserlerini sayarlarken Cezâyirliler şu cevabı vermişlerdir: «Barajlarınızı, elektrik santrallerinizi, liman tesislerinizi — bunları her ne kadar bizim kanımız ve alın terimizle yaptınızsa da — söküp götürünüz; yalnız ülkemizden def olup gidiniz!» Demek istiyoruz ki, insan denen en mükemmel varlık için, hürriyetten üstün ve değerli hiçbir kıymet, hiçbir hak, hiçbir mefhum yoktur.

Daha iyi mukayese ortamı bulabilmek için, daima 1965 sayım veya nüfus tahminlerini kullanıyorum: 1918'de bugün 1.425.904.000 insan oğlunun yaşadığı ülkeler, yarım asırdan daha az bir zaman içinde, şimdi, 1965'te ne durumdadır? Bugün sömürgelerde ancak 392.359.000 insan oğlu yaşamaktadır. Yani şu anda yeryüzündeki her 8,5 insandan biri esirdir, hürriyetlerinden mahrumdur, insafsızca sömürülmektedir. Bugünkü vaziyet de çok acıklıdır. Fakat bu başdöndürücü ilerleme, insan gururu ve haysiyeti yararına bu büyük tekâmül nasıl olmuştur? Bir İngiltere, can damarı olan Hindistan'ı, bir küçücük Holânda dev İndonezya'yı nasıl bırakmış, Fransa, «denizaşırı Fransız ülkesi» Cezâyir'i ve tarihte hiçbir zaman devlet seviyesine erişememiş Afrika topraklarını nasıl terk edebilmiştir? Bütün bunlar, tarih içinde mütalâa edilince fazla hayretle karşılanmaz. Çünkü tarih, büyük imparatorlukların çöküşünü, en umulmadık tezahürleri görmeye kanıksamıştır.

SÖMÜRGECİLİĞİN ÇÖZÜLME SEBEPLERİ

Sömürgelerin çözülüşünün gerçek sebebi, İkinci Cihan Savaşı'dır. Nazi tehlikesinin ortadan kalkması

dünyaya rahat bir nefes aldırmıştı. Hitler, Napoléon gibi asla durmasını bilmedi ve bu yüzden Napoléon gibi mahvoldu. Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'yı aldıktan sonra 1914'teki gücüne ulaşmıştı. Danzig'i, Koridor'u, Memel'i de sulh yoluyla ve zamanla elde edebilir, yabancı devletlerdeki Alman azınlığını toplamış olurdu. Böylece emperyalist büyük Batı devletleri olan İngiltere ve Fransa ile komünist Rusya ve Slav âlemi arasında çok güzel bir denge teşkil ederdi. Fakat Hitler'in maksadı Alman birliği değil, Avrupa, hattâ cihan hâkimiyetiydi. Yeryüzünde hiçbir ülke yoktu ki, istiklâli nazi tehdidi altında bulunmasın. Bugün nasıl komünistler en uzak devletlerin bile istiklâlini tehdit ediyorsa, 1940 yılları civarında nazi tehdidi de aynı mahiyetteydi. Dünya, Birleşik Amerika'nın sayesinde bu derecede büyük tehlikeden kurtulduktan sonra, milletlerin hürriyeti ve devletlerin istiklâli şüphesiz eskisinden çok daha değerli ve saygı gören mefhumlar olacaktı.

Birleşik Amerika, daha savaşın içinde sömürgeciliğe karşı cephe almış, büyük sömürgeci müttefiklerini, İngiltere ve Fransa'yı daha liberal davranmak hususunda zorlamıştı. İngiltere ve Holânda, anavatan nüfuslarının on misli sömürge nüfusuna maliktiler. Diğer bir deyişle her İngiliz veya her Holândalı, dünya nüfusundan 10 kişiyi sömürüyordu. Ne Fransa, ne Rusya, ne hiçbir devlet, nüfus bakımından bu bire karşı on nispetine erişmiş değillerdir. Savaş içinde İngiltere, dünyanın birinci devleti olmaktan çıktı. Bu vasfını 2 yıl kadar (1940-42) Almanya'ya, sonra Birleşik Amerika'ya kaptırdı. Birleşik Amerika savaş sonunda öyle bir güç derecesine erişti ki, dünyanın geri kalan bütün askerî ve iktisadî kudreti, Birleşik Amerika'nın tek başına temsil ettiği kudretten daha küçüktü. Amerika'nın bu gücü, sömürgelerine kene gibi yapışmış Batı Avrupa ülkelerini daha anlayışlı davranmaya sevk etti. İngiltere ve Fransa gibi eski güçlerini kaybeden ve savaş içinde son derece kritik devreler geçiren büyük sömürgeciler de, sömürgelerine istiklâl vadetmek mecburiyetinde kaldılar. Realist siyasî görüşten doğan büyük akıllılığıyla temayüz eden İngiltere, kendi arzusuyla sömürgelerini bırakmaya başladı. Değişen dünya şartlarını kavramakta komşusu derecesinde pratik olmayan Fransa direndi. Fakat en fazla direndiği ülkelerde en fazla mağlûp oldu. Zaten 1947'de İngiltere, Hindistan ile Pakistan'a istiklâl vermeye mecbur kaldığı anda, sömürgeciliğin istikbalinin olmadığı anlaşıldı. Zira Büyük Britanya demek biraz Hindistan demekti. İngiltere kıralı, Timuroğulları'ndan gasbettiği «Hindistan İmparatoru» titrini taşıyordu.

Nihayet Rusya'nın da sömürge imparatorluklarının tasfiyesi işinde büyük rolü oldu. İki bakımdan büyük rolü oldu: Önce Ruslar, Batılı devletleri zayıflatmak gayesiyle sömürgeciliğin tasfiyesi için muazzam bir kampanya açtılar. Sonra bizzat Batılı devletler, bu müthiş komünist propagandasından ürktükleri için sömürgelerini bırakmakta acele ettiler.

Bu kere çok garip bir durum hâsıl oldu. Hindistan, Pakistan, Fas, Tunus, Cezâyir gibi çok eski medeniyetlerin beşiği olan ülkeler ve geçmişte büyük tarihî rol oynamış milletlerin yanında, Afrika'nın birçok genç devletleri gibi, bazıları henüz tarih devresine erişmemiş, diğer bir deyişle yazılı bir dilleri olmayan, bugünkü medenî seviyeden binlerce yıl geri topluluklar istiklâllerini aldılar. Bu devletlerin müstakil olmaları bundan bir çeyrek asır önce hayalden bile geçirilemezdi. Fakat hemen ilâve etmek isteriz ki, bu genç devletlerin kendi iradeleri içinde kendi kendilerine yol bulup ilerlemeleri, şu veya bu Avrupa devleti tarafından idare edilmelerinden, hem kendileri, hem de insanlık haysiyeti bakımından, çok daha hayırlıdır. Bugün beşer düşüncesi bu seviyeye erişebilmiş ve bunun için bütün insanlık çok büyük fedakârlıkları göze almıştır. Bu hürriyet fikrinden ve millet hakları mefhumundan uzaklaşmak, insanlığı tahmin edilemeyecek kadar karanlıklara götürebilir.

1965'TEKİ SÖMÜRGELER

Şimdi 1965'te sömürgeler var mıdır, nereleridir? Bu meseleye geldik. Bugün 392.359.000 insan, hürriyetinden ve millî haklarından tamamen mahrum bir halde, sömürgelerde yaşamakta ve insafsızca kemirilmektedir. Bunların 356.664.000'i Komünist sömürgeleri, yani Rusya ile Çin'in zorla hâkimiyetleri altında tuttuğu ülkelerde, 35.695.000 nüfus da Batılı devletlerin sömürgelerinde yaşamaktadır. Şunu hemen belirtelim ki, azınlık mefhumu ile sömürge mefhumunu karıştırmıyoruz. Azınlıklar, ne kadar önemli bir yekûna ulaşmış olurlarsa olsunlar, bu hesaplarımızın dışında bırakılmıştır. Bu, insanlığın başka bir dâvasını teşkil eder. Şüphesiz çok önemlidir, fakat sömürgeler meselesi derecesinde önemli değildir. Zira sömürgelerde topyekûn milletler esaret altında yaşamaktadır.

Önce Batılı devletlerin elinde 1965 yılında ne kadar sömürge kalmıştır? İşte bu sömürgelerde yaşayan nüfuslara göre sıralanmış bir cetvel:

İngiltere	14.964.000
Portekiz	14.110.000
A.B.D.	2.015.000
Fransa	1.478.000
Avustralya	1.350.000
Holânda	603.000
Güney Afrika	570.000
İspanya	500.000
Danimarka	75.000
Yeni Zelânda	23.000
Norveç	3.000

PORTEKİZ'İN BUGÜNKÜ SÖMÜRGELERİ

Bu listede en fazla göze batan 14 milyonluk Portekiz sömürgeleridir. Çünkü Portekiz'in anavatan nüfusu 9.490.000'den ibarettir. Portekiz, yeryüzünün en eski sömürgeci devletidir. İspanya bile sömürgeciliğe Portekiz'den az sonra başlamıştır. Bütün sömürge imparatorlukları tasfiye olunurken Portekiz, sömürgelerini bırakmamakta direnmektedir. Bu devletin büyük sömürgeleri Mozambik (Portekiz Doğu Afrikası), Angola (Portekiz Batı Afrikası) ve Portekiz Ginesi'dir. Bu ülkelerin istiklâllerine kavuşmaları öyle tahmin ediyorum ki 1970 yılını bulmayacaktır. Zi-

Komünist Çin'de bir halk mahkemesinde muhakeme edilen bir vatandaş.

ra her üçünün durumu da Birleşmiş Milletler'de müzakere olunmaktadır. Portekiz, İndonezya'da Timor adasının doğu yarısını da elinde tutuyor. İndonezya bunu hoş gördüğü müddetçe de tutmaya devam edecektir. Çin'de Hong Kong'un karşısındaki Macao limanı için de aynı şey söylenebilir. Diğer Portekiz sömürgeleri, Batı Afrika'daki Yeşilburun, Sao Thomé ve Principe adalarıdır. Birkaç yıl önce Portekiz'in Hindistan'daki sömürgeleri Hindistan tarafından zorla işgal edilmiş, Portekiz buna engel olamamıştır.

İNGİLTERE'NİN BUGÜNKÜ SÖMÜRGELERİ

İngiltere'nin elindeki 15 milyon nüfuslu sömürgelerin de istiklâli yakındır. Bizzat İngiltere, bunlara her yıl bir ikisine olmak üzere bağımsızlık verecektir. İngiltere halen Afrika'da en önemli ülke olarak Güney Rodezya'yı elinde tutuyor. Fakat bu ülkenin istiklâli gün meselesidir. Diğer Afrika sömürgeleri şunlardır: Beçuanaland, Bazotuland, Swaziland, Mauritius, Seyşel, Saint Helena, Ascention, Tristan da Cunha adaları. Güney Amerika'daki İngiliz Guyanası da bağımsızlığını kazanmaya hazırlanmaktadır. İngiltere bu kıtada Guyana'dan başka Falkland ve Güney Kutbu adalarını elinde tutuyor ki, bu adaları da Arjantin istiyor. Kuzey Amerika'da İngiltere'nin elinde ehemmiyetsiz topraklar kalmıştır: İngiliz Hondurası, Barbados, Bahama, Rüzgâr, Rüzgârüstü, Bermuda adaları. Bunların bağımsızlığı da yakın gözükmektedir. İngiltere, Avrupa'da Cebelittârık kayalığını elinde tutuyor ve burasını eninde sonunda İspanya'ya geri verecek gözüküyor. Okyanusya'da da Nauru, Fiji, Gilbert, Ellice, Solomon, Tongu, Pitcairn, Yeni Hebride adacıkları İngiltere'ye ait. İngiltere, bu adaları da ilelebet muhafaza etmek fikrinde değildir. Asya'daki İngiliz toprakları şunlardır: Çin'deki Hong Kong ki Çin'in menfaat muvazenesi devam ettikçe burası İngiltere'de kalacak, bu denge bozulunca Çin'e katılacaktır; nihayet İngiliz Arabistan'ı, yani: Aden, Lahc, Hadramût, Katar, Ummânu'l-Mutesâlih ve birtakım adalar: Perim, Bahreyn, Hârût-Mârût, Kamarân, Zukar, Haniş, Sokotra. İngiltere'nin Arabistan'a veda etmesi de çok yakındır.

DİĞER SÖMÜRGELER

Birleşik Amerika'nın elinde sömürge denecek tek önemli toprak Porto Riko adasıdır. Bunun dışında Panama Kanalı şeridi ve şu ehemmiyetsiz adalar var: Antil üsleri, Virginler, Guam, Samoalar'ın bir kısmı, Wake, Mariannes, Carolines, Marshall, Ponape, Palau, Yap, Truk, Saipan.

Fransız sömürgeleri Afrika'da Komor adaları, Réunion adası, Cibûti, Fransız Güney Kutbu, Kuzey Amerika'da Martinique, Guadeloupe, Marie Galante, St. Pierre ve Miquelon adaları, Güney Amerika'da Fransız Guyanası, Okyanusya'da Sosyete, Markiz, Tüamotu, Tubuay, Gambier adaları, Arabistan'da Şeyhus-Said.

Kuzeydoğu Yeni Gine ve Papua (yani güneydoğu Yeni Gine), New Britain, New Ireland, Solomon, Bis-

marck, Admiralty adaları, Avustralya sömürgeleridir.

Güney Amerika'da Surinam (Holânda Guyanası) ve Holânda Antilleri (Curaçao, Aruba, Bonaire adaları) Holanda sömürgeleridir. Bunların hiçbirinin sömürge olarak istikbali yoktur.

Güneybatı Afrika ile Walvis Bay, Pingouin adaları Güney Afrika Birliği'nin sömürgeleridir.

İspanya Ginesi, Gine Adaları (Fernando Po vs.), Rio de Oro (İspanya Sahrası), İfni ve Prezidios İspanya sömürgeleridir. Hepsi Afrika'dadır. Son üçü eninde sonunda Fas'a bırakılacaktır.

Nihayet Danimarka'nın elinde tuttuğu Grönland ve Faeröer adaları, Norveç'e ait Spitzberg ve başka adalar, Yeni Zelânda'ya ait Cook, Savage ve başka adalar da, sömürgeler içinde sayılabilir. Fakat bu 3 devletin sömürgelerinde toplam olarak ancak 101.000 nüfus yaşamaktadır.

KOMÜNİST SÖMÜRGELERİ VE ESİR TÜRKLER

Bütün, bu yukarıda sayılan Batılı devletlerin ellerinde tuttuğu sömürgelerde 35.695.000 nüfus yaşıyor, yani Türkiye nüfusundan az fazlası. Halbuki Rusya ve Çin sömürgelerinin nüfus toplamı 356.664.000'dir. Bunun 238.200.000'i Rusya'ya, 118.464.000'i de Çin'e aittir. Batılı ve Komünist sömürgeler arasında birtakım farklar göze çarpmaktadır: Önce, Batılılar'ın bugün ellerinde kalan sömürgelerin hiçbiri geçmişte bir devlet teşkil etmeyen geri kalmış topluluklardır. Şüphesiz bu sebepler onların bağımsızlığına karşı bir fikir olarak katiyen ileri sürülemez. Fakat gene de bu durumu belirtmekte, gerçekler hesabına büyük fayda vardır. Komünist sömürgeleri ise, dünyanın en ileri toplumları olup, çoğu geçmişte devletler, hattâ büyük devletler kurmuşlardır. Meselâ Türkistan, 1447'ye kadar dünyanın en büyük devleti idi, 1599'a kadar da büyük devletler arasındaydı. Lehistan (Polonya) 1774'e, Macaristan 1526'ya kadar Avrupa'nın en büyük devletleri arasındaydı. Doğu Almanya'nın, Çekoslovakya'nın medenî seviyeleri, en küçük bir şüphe yoktur ki, kendilerine hükmeden Rusya'dan çok üstündür. Bu misaller, alabildiğine zenginleştirilebilir.

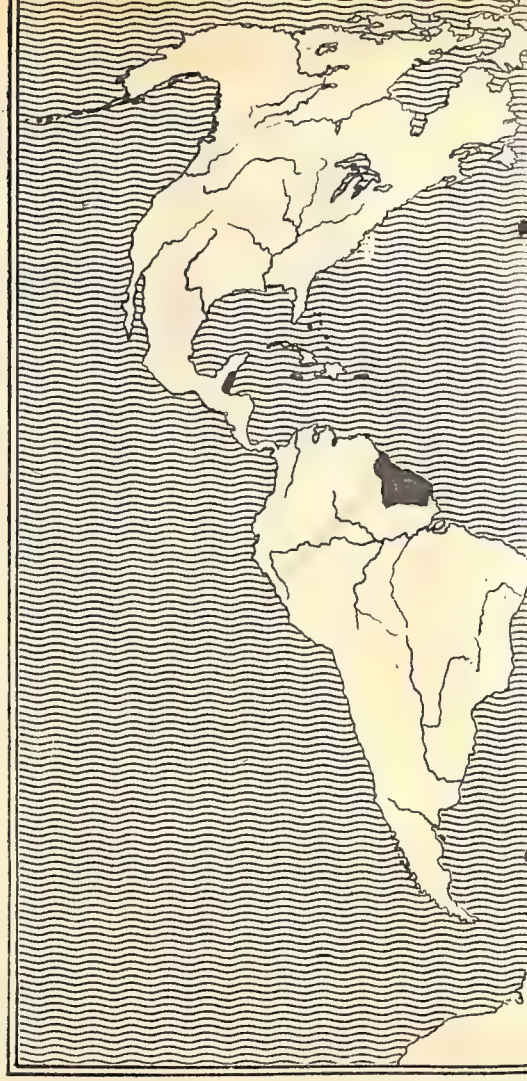

Batı sömürgeleriyle Komünist (şimdi Doğu bloku da deniyor) sömürgeleri arasında hemen göze çarpan ikinci büyük özellik, bu ikincilerin açıkça sömürge olduklarının itirafına yanaşılmamasıdır. Şüphesiz insan haysiyetine 6000 yıldan, tarihin başladığı andan beri bundan büyük hakaret edilmemiş, bütün bir insanlık bu derece budala yerine konulmak istenmemiştir. Meselâ Çin'in bayrağında 5 renk vardır ve bu renkler gûya Çinliler'i, Mançular'ı, Moğollar'ı, Tibetliler'i ve Uygurlar'ı (yani Doğu Türkistan Türkleri'ni) temsil etmektedir. Bizim Rusya dediğimiz, asıl adı «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği» olan devlet ise, 15 «müstakil cumhuriyet»e ayrılmıştır ve bu cumhuriyetlerden ancak biri «Rusya» adını taşımaktadır. Rus olmayan diğer 14 cumhuriyet gûya iç işlerinde tamamen bağımsızdır, ayrı cumhurbaşkanları, başbakanları, hükümetleri, parlâmentoları vardır, hattâ Sovyet Anayasası'na göre bu Rus olmayan cumhuriyetler, isterlerse, «kendi arzu ve iradeleriyle katıldıkları» Sovyetler Birliği'nden ayrılabilirler. Bütün bunları ayrıca yorumlamak istemiyoruz. Çünkü insanlık tarihinin en büyük komedyası, zaten bu vaziyette açıkça görülmektedir. İşte Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 cumhuriyetten Rus olmayan 14'ü ve nüfusları:

Ukrayna	46.082.000
Kazakistan	10.231.000
Özbekistan	8.924.000
Beyaz Rusya	8.866.000
Gürcistan	4.454.000
Âzerbaycan	4.070.000
Moldavya	3.168.000
Litvanya	2.984.000
Letonya	2.303.000

1965'te sömürgeler (sömürge olan ülkeler siyahla gösterilmiştir).

Kırgızistan	2.269.000
Tacikistan	2.180.000
Ermenistan	1.965.000
Türkmenistan	1.672.000
Estonya	1.316.000
	100.484.000

Bu 14 «müstakil cumhuriyet»ten şu 5'i Türk'tür: Kazakıstan, Özbekistan, Âzerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan (toplam nüfusları: 27.166.000).

Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 cumhuriyetten biri olmakla beraber «Rusya Cumhuriyeti», tek başına bütün diğer 14 cumhuriyetin nüfus toplamından fazla nüfusa sahiptir. Ancak bu nüfusun hepsi Rus mudur? Hayır! Bu «Rusya Cumhuriyeti» içinde yaşayan milletler «muhtar cumhuriyet», «muhtar arazi», «arazi» ve «mıntaka» denen ülkelere dağıtılmıştır. İşte «Rusya Cumhuriyeti»ne dahil, gûya iç işlerinde bağımsız «muhtar cumhuriyetler»in listesi:

Başkurdistan	4.151.000
Tataristan	3.853.000
Udmurtistan	1.830.000
Mordvinistan	1.570.000
Çuvaşistan	1.423.000
Dağıstan	1.229.000
Maristan	765.000
Buryatistan	715.000
Karelya	660.000
Yakutistan	529.000
Kabartay	474.000
Osetistan	435.000
Komistan	417.000
	18.051.000

1918'de Sömürgeler (sömürge olan ülkeler siyahla gösterilmiştir).

Bu 13 «muhtar cumhuriyet»in 5'i Türk'tür: Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan, Dağıstan, Yakutistan (toplam nüfusları: 11.185.000). Demek Sovyetler Birliği'ndeki Türk olan 5 «müstakil cumhuriyet» ile 5 «muhtar cumhuriyet»te yaşayan nüfus 38.351.000'i buluyor ve Türkiye nüfusunu geçiyor. Bu kadar mı? Hayır! İşte «Rusya Cumhuriyeti»ne dahil «muhtar araziler»:

Abazalar	358.000
Adıgalar	319.000
Oyrotlar	212.000
Yahudiler	143.000
Çerkesler	107.000
Tannu-Tuva	92.000
	1.231.000

«Araziler»:

Güney Sahalin	523.000
Kuril Adaları	7.000
	530.000

Ve «mıntakalar»:

Krasnodar	4.189.000
Altaylar	3.304.000
Stavropol	2.573.000
Krasnoyarsk	2.561.000
Khabarovsk	1.889.000
Pasifik Sahilleri	1.197.000
	15.713.000

Bütün bu «müstakil cumhuriyet», «muhtar cumhuriyet», «muhtar arazi», «arazi» ve «mıntaka» adlarıyla maskelenen ülkelerin nüfus toplamı 136.009.000'dir. Sovyetler Birliği'nin bütün nüfusu 227.619.000 olduğuna göre, bunun ancak 91.610.000'i Rus demektir. 1964'te İngiltere Hariciye Nazırı, Rusya'nın Kıbrıs meselesi dolayısıyla İngiltere'yi sömürgecilikle itham etmesi üzerine şöyle demiştir:

«Biz İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra sömürgelerimizi büyük bir hızla tasfiye ettik, elimizde kalan parçaları da tasfiyeye kararlıyız. Fakat Rusya, böyle bir emare göstermiyor. Biz bütün Hindistan'ı idaremiz altında birleştirdiğimiz XIX. asır içinde Rusya, Türkistan'a, Kafkasya'ya, Lehistan'a el atmıştır. Bu ülkelerin ve diğerlerinin Rusya tarafından istiklâllerinin tanınacağına dair hiçbir işaret yoktur.»

PEYK SÖMÜRGELER

Gelelim sömürgeciliğin diğer bir çeşidine. Bu çeşit, İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Görünüşte tam bir bağımsız devlet durumunda olmakla beraber, aslında siyaset, iktisat, askerlik, ideoloji bakımından tamamen Moskova'dan emir alan bu sömürgelere «peyk» denmiştir. Bu anlamıyla «peyk»

kelimesi, XX. asırda ortaya çıkmış, insanlığın yüz karası tâbirlerden biridir. Peykler o devletlerdir ki, İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra Rusya, gûya Naziler'den kurtarmak veya temizlemek üzere bu devletlerin topraklarına el koymuş, Birleşik Amerika'nın, daha doğrusu Başkan Roosevelt'in akıl almaz gafletiyle de bir daha buralardan çıkarılamamıştır. Çekoslovakya'da ise, ahalinin ancak yüzde onu komünist iken bu yüzde on, komünistlere mahsus taktikle iktidarı ele geçirmiş ve Rusya'nın desteğiyle bir daha da bırakmamışlardır. Macaristan, 1956'da peyklikten kurtulup bağımsızlığını elde etmek için şahane bir şekilde ayaklanmış, fakat Kızılordu'nun zırhlı tümenleri bu ihtilâli feci şekilde bastırmış, yüz binlerce **«gerici»** yi öldürmüş, sürmüş, Macaristan'dan çıkarmıştır. Bu ihtilâl karşısındaki tutumlarının yetersizliği, şüphesiz Birleşmiş Milletler'in ve dünyanın birinci devleti ve hür dünyanın kalesi olan Birleşik Amerika'nın prestijinden çok şeyler alıp götürmüştür. İşte Rusya peyki olan devletler:

Polonya	31.700.000
Romanya	19.494.000
Doğu Almanya	17.079.000
Çekoslovakya	14.302.000
Macaristan	10.183.000
Bulgaristan	8.337.000
Moğolistan	1.096.000
	102.191.000

Çin'in de 3 peyki vardır:

Kuzey Viet-Nam ...	19.170.000
Kuzey Kore	8.900.000
Arnavutluk	1.850.000
	29.920.000

Böylece peyklerin nüfus toplamları 132.111.000'i bulmaktadır. Peykler dışındaki Çin sömürgelerinin nüfuslarıysa şöyledir:

Mançurya	56.271.000
Doğu Tibet	14.013.000
İç Moğolistan	7.320.000
Doğu Türkistan ...	6.081.000
Tibet	4.859.000
	88.544.000

Bunlardan Doğu Türkistan'ın Türk olduğunu söylemek bile fuzulidir. Doğu Türkistanlılar, günümüze kadar Çin hâkimiyetine karşı ayaklanmakta devam etmişlerdir. Türk edebiyatının en büyük âbideleri olan **Divânu Lugati't-Türk** ile **Kutadgu-Bilik,** Doğu Türkistan'da kaleme alınmıştır. Şöyle bir yekûn çekebiliriz:

Rus sömürgeleri	136.009.000
Rus peykleri	102.191.000
	238.200.000
Çin sömürgeleri	88.544.000
Çin peykleri	29.920.000
	118.464.000
Umumî Yekûn	356.664.000
Batı sömürgeleri	35.695.000
	392.359.000

Şimdi, Yamyamlar'a bağımsızlık verilmesi için kıyametler koparan ve Batılılar'ı emperyalistlikle itham eden Komünistler, yani Rusya ile Kızıl Çin, dünyanın en ileri medenî seviyesine erişmiş ve bizzat Ruslar'la Çinliler'i asırlarca idare etmiş olan milletlerin de dahil olduğu sömürgelerini ne zaman bırakacaklardır? Bugün bu mesele belki tamamen ümitsiz bir manzara arz etmektedir. Fakat 6000 yıllık tarihin ana hatlarını hatırlayacak olursak, bundan çok daha vukuu gayrimuhtemel şeylerin bir gün gerçekleşmiş olduklarını söyleyebiliriz. Yukarıda misal vermiştim, 15 yıl önce Fransız Kuzey Afrikası'nın bile istiklâline kimse inanmıyordu. Türkiye bile inanmıyordu ki Birleşmiş Milletler'de aleyhlerine rey vermiştir. Büyük gazetelerimizden birinin başmuharririnin «Biz Tunus'un mu, Fransa'nın mı müttefikiyiz? Tunuslu âsileri mi, medeniyetin öncüsü Fransızlar'ı mı tutacağız?» şeklinde başmakale yazdığını hatırlıyorum. Doğu Almanya'nın, Çekoslovakya'nın, Macaristan'ın, Kafkasya'nın, Türkistan'ın, Moğolistan'ın bağımsızlıkları daha mı az ümit vericidir? İnsanlığın tekâmülü göz önüne alınırsa bu soruya kolayca «hayır» diye cevap verebiliriz. Sistemlerin yıkılması için, kudretlerinin zirveyi bulması lâzımdır. Türk Osmanlı İmparatorluğu, Viyana sûrlarının önünde çözülmüştür. Napoléon, Moskova'da iken ricate başlamış, Hitler, Avrupa'yı fethettikten sonra mağlûp edilmiştir. Komünizmi Slav - Çin emperyalizminin hizmetine koyan rejim de, bu zirveyi bulduğu an dağılacaktır. Bütün dünyanın temennisi, Doğu ile Batı arasındaki amansız gerginliğin bir savaş haline dökülmemesidir. Bugün Birleşik Amerika daha güçlü olduğu için bu savaş çıkmamaktadır. Küba meselesinde Rusya'nın savaşa yanaşmaması, bunu bildiği içindi. Rusya, Birleşik Amerika'nın seviyesine eriştiğine inandığı gün savaş çıkarıp dünyaya el koymak isteyecektir. Fakat 3 milyar insan oğlu temenni ediyor ki, komünist rejimler, kendi iradeleriyle doğru yolu bulsunlar ve soğuk harp sona ersin.

ESİR MİLLETLER HAFTASI

Amerika Birleşik Devletleri, komünist sömürgelerinin, Rus ve Çin emperyalizmi altında yaşayıp gitmesine taraftar değildir. 22 haziran 1959'da Senato'ya getirilen bir kanun teklifi, 6 temmuzda Senato, 8 temmuzda Temsilciler Meclisi tarafından ittifakla kabul edilmiş, 17 temmuzda da Başkan Eisenhower tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre yılda bir hafta (her yıl temmuz ayında) «Esir Milletler Haftası» olarak ilân edilmekte ve bütün Birleşik Amerika'da bu milletlerin kurtulmaları ve istiklâllerini geri almaları için muazzam bir propaganda yapılmaktadır. Birleşik Amerika'nın gayesi, istiklâlinin 200. yıl dönümü olan 1976 yılında dünyada bir tek esir milletin kalmamasıdır. İşte Birleşik Amerika'nın resmen «esir millet» ilân ettiği ülkeler:

Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Kuzey Viet-Nam, Kuzey Kore, Litvanya, Letonya, Estonya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Âzerbaycan, Ermenistan, Türkistan (yani Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan), Kazakistan, Kırım, Kuzey Kafkasya,

Tibet, İdil-Ural (Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan), Mançurya, Moğolistan, Tibet, Doğu Türkistan.

Görüldüğü gibi Birleşik Amerika'nın listesine, Yakutistan hariç, bütün esir Türk ülkeleri alınmıştır. Üstelik Ruslar'ın birkaç cumhuriyete ayırdıkları Türkistan ile İdil-Ural'ı Amerika'nın gerçekte bu ülkelerde bir tek millet yaşadığını nazarı itibara alarak bir kalemde göstermesi de dikkate değer.

Bilhassa bugün bağımsızlığına kavuşan Müslüman milletler, bu hususta Atatürk'ü örnek almışlardır. Milletlerin hürriyeti, şüphesiz kemalist ilkelerin en önemlisidir. Bu ilke esas kabul edilerek Millî Mücadele'ye başlanmış ve bitirilmiştir.

1950'den beri devletler dengesinde esaslı bir değişiklik olmamıştır. Bugün 131 devlet arasında 11 tanesi «büyük devlet» manzarası göstermektedir. Bu büyük devletler, ehemmiyet sıralarına göre şöyledir:

A.B.D., S.S.C.B., Büyük Britanya, Federal Almanya, Fransa, Japonya, Komünist Çin, Kanada, İtalya, Hindistan, Brezilya.

Bugün bu devletlerden yalnız ilk ikisi savaş çıkarmak kudretine sahiptir. Yani cihanın mukadderatı bu iki devin elinde bulunmaktadır. Bu 11 büyük devletten yalnız ikisinin (Hindistan ile Brezilya) «üçüncü dünya» denen tarafsız bloka mensup oldukları hatırlanacak olursa, tarafsızların üçüncü bir dev olabilmekten çok uzak bulundukları anlaşılır. Ancak karakteri bakımından Federal Almanya, birliğini sulh yoluyla yapmaktan ümit keser de silâhlanmaya başlarsa, üçüncü bir dev haline gelmesi ve bu işi pek kısa zamanda başarması, tarihçileri şaşırtmayacaktır. İngiltere ve Fransa gibi eski devletlerden böyle bir hamle beklenemez. Zaten bu devletler millî birliklerini gerçekleştirmiş durumdadırlar.

Genç Afrika devletlerinden Tanganyika Cumhuriyeti'nde Massai kabilesi istiklâl bayramını kutluyor.

Uganda'da halk, İngiltere'nin ülkeye bağımsızlık tanımasını kutluyor.

Tarihte En Eski Gümrük Kaçakçılığı

Yazan:
Arkeolog MUAZZEZ ÇIĞ

Kültepe kazılarının öğrettiği bir gerçek

İNSANLAR asırlar boyunca medeniyeti geliştirmek için çalışmış, uğraşmış ve büyük başarılar elde etmiştir. Fakat insanlık karakteri, bütün bu ilerlemelere rağmen pek değişmemiştir. Yüzyıllar geçse de değişeceğe benzemez. Meselâ insanların yasak olan şeylere karşı daima bir eğilimi olmuştur. Hele bunlar zevk verici veya menfaat sağlayıcı şeyler olunca daha çok ilgi çekmektedir. Dinler, kanunla insanların hareketlerine gem vurmaya çalışırken, zaman zaman bazı kimseler bunların açık kapılarını bulmaya ve aksini yapmaya heves etmiştir. Bunun tipik örneklerinden biri de gümrük kaçakçılığıdır.

Bugün iktısadî şartları birbirine eşit olan memleketler arasındaki ufak tefek farklar bile bu kaçakçılığı körüklemektedir. Bugün olduğu gibi, asırlarca evvel de böyle kaçakçılıkların yapıldığı, bizzat o zamanki şahıslar tarafından yazılmış belgelerin okunmasıyla anlaşılıyor. Çivi yazısı ile kil üzerine yazılmış böyle bir mektup, Anadolu'nun ortasında, bundan 4 bin sene evvel yapılmış bir kaçakçılığı bize bildirmektedir. Bu mektup, Kayseri'nin yakınında

Kültepe veya Kara Höyük denilen yerde ele geçen binlerce belgenin arasında bulunmuştur.

O devirde, burada Kaniş şehri vardı. Bu şehre Asur tacirleri yerleşmişler ve Mezopotamya denilen Irak toprakları ile Anadolu arasında ithalât ve ihracatçılık yapmaya başlamışlardı. Anadolu'dan ham madde halinde altın, gümüş, bakır, yün gibi şeyler Asur'a götürülüyor, oradan da bunlar işlenmiş olarak, alet, eşya, kumaş vs. halinde Anadolu'ya getiriliyordu. Bu tacirler Anadolu'nun diğer müsait yerlerine de yerleştiler. Oralarda da Kaniş'de olduğu gibi, ticarethaneler, bürolar kurdular. Bunlar gün geçtikçe yerli halk arasında, birbirlerine bağlı, ayrı bir gurup halinde örümcek ağı gibi yayılıp teşkilâtlanarak Anadolu'nun ticaretini ellerine aldılar.

«Ticaret kolonisi» dediğimiz bu teşkilât, zamanımızdakilere taş çıkartabilecek kadar mükemmeldi. Bu teşkilâtın merkezî vaziyette olanlarına «büyük pazar» mânasına «karum» diyorlardı. Belgelere nazaran Anadolu toprakları üzerinde daha en az 10 tane «karum» olması lâzımdır ki, şimdiye kadar ancak bunlardan en önemlisi ve hepsinin başı olan Kültepe'deki Kaniş şehrinin yeri tesbit edilmiştir. Halen de Türk arkeologları, burada çalışmaktadır.

Karum'dan daha küçük pazarlara «vabartum» denilliyordu. Bunlar Karumlar'a bağlıydı. Karum'da belediye vazifesini gören «Bitkarim» isimli bir müessese bulunurdu. Burası yalnız Asurlu memurlar tarafından idare edilir ve yalnız Asurlu şahısların işlerine bakılırdı. Aynı zamanda getirilen malların bir kısmı da burada satılırdı. Karum'da Asurlular'a ait mahkeme teşkilâtı da vardı. İcra organı olarak "Şehir Habercileri" denilen sınıf bulunuyordu. Fevkalâde hallerde, mahdut yetki sahibi komiserler de bu teşkilâta yardım ederdi. Karumlar Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan Asur şehrine bağlıydı. Bütün ticaret hayatının başı Asur'du. Orada ticareti idare eden patronlar oturuyor, ya kendi akrabalarını veya itimat ettikleri şahısları Anadolu'ya gönderip alışveriş yaptırıyorlardı. Fakat bu patronlar da istedikleri gibi hareket edemiyorlar, yerli devletin resmî memurları tarafından daimî kontrol altında bulunduruluyorlardı. Bu memurlar aynı zamanda yapılan işleri bir raporla kırala bildirmek mecburiyetindeydiler. Bu suretle kıral, bütün işlerden haberdar edilmiş oluyordu. Bundan anlıyoruz ki, 4 bin sene evvel bile ticaret, resmî makamlar tarafından teşkilâtlandırılmış, nizama sokulmuş ve kontrol altına alınmıştı. Fiyatlar, ölçüler tesbit edilmiş, her faaliyet bir prensibe bağlanmıştı. Gerek Karum ve Vabartum'lar,

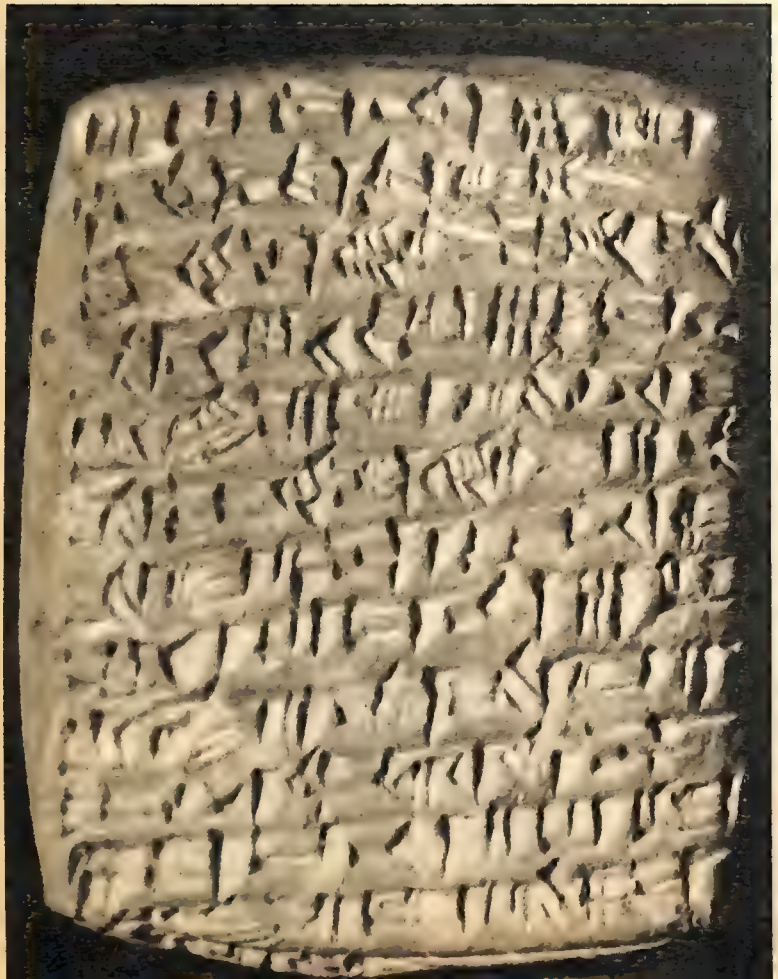

Kültepe'de bulunan binlerce hukukî belgeden biri.

Kültepe'nin bugünkü görünüşü.

gerekse Mezopotamya arasında canlı bir trafik vardı. Mütemadiyen küçük ve büyük kervanlar malları oradan oraya taşıyorlardı. Bir kısım malları Suriye üzerinden Kızılırmak'a kadar getiriyorlardı, diğer kısmı Anadolu içinden Mezopotamya'ya götürüyorlardı. Bu arada, karşılıklı mektuplar da gidip geliyor ve yapılan işler hakkında bu suretle patronlara bilgi veriliyor veya patronlardan talimat alınıyordu. Bu kervanların nakil vasıtası merkepti. At da vardı, ama pek kullanılmıyordu. Hattâ o devirde arabanın da mevcut olduğunu biliyoruz. Fakat yolların düzenli olmaması yüzünden her halde uzak yerler için kullanılmıyordu. Eşyayı nakledenler yerlerine teslim edilinceye kadar bu maldan mesuldü. Her hangi bir yolculuğa engel olmak için yola çıkmadan evvel kervanlardan mallara karşılık, mecburî bir teminat alınıyordu. Bu seyahatler esnasında hayvanların ve beraberinde gidecek şahısların yiyeceği, içeceği hesaplanıyor ve mallar yerlerine teslim edilince getirdikleri eşyanın bir kısmı yol ücreti olarak veriliyordu. Eğer bir yere çabuk haber göndermek istenirse ayrıca çabuk giden haberciler de vardı. Bu gidiş gelişlerin, her hangi bir isyan veya karışıklık sebebiyle aksadığı pek olmuyordu. Eğer böyle bir şey olsaydı bilhassa mektuplarda belirtilirdi. Bundan da o devrin idarecilerinin yolları sıkı bir emniyet altına aldıklarını anlıyoruz.

Memleketin idarî ve siyasî işleri, yerli halka ait prensler tarafından yürütülüyordu. Muhtelif şehirlerde muhtelif prensler vardı. Bunlara «prens» veya «büyük prens» denirdi. Kaniş'te oturan büyük prensti. Pek tabiî ki, bu prenslerin büyük sarayları vardı. Asurlular'ın Asur'dan getirdikleri mallar evvelâ saraya gelir, orada malın kalitesi, cinsi görülür, buna göre bir gümrük vergisi tesbit edilirdi. Bu vergiye mahsuben malların bir kısmı sarayda kalırdı. Eğer bu arada mallardan sarayın beğendiği olursa onu satın alma hakkı evvelâ saraya aitti. Ancak bundan sonra toptancı veya parekendeci tüccarlara dağıtılır, onlardan da halk satın alırdı. İşte yukarıda bahsettiğimiz mektup, hemen hemen bütün bu muamelelerin hepsini birden anlatmakta ve 4 bin sene evvel gümrük mevzuunun bulunduğunu, gümrük kontrolünün zaman zaman ne kadar sıkı yapıldığını bildirmektedir.

GÜMRÜK KAÇAKÇILIĞI

Bu mektup Asur dili ve Çiviyazısı ile tablet ismini kil levha üzerine üç şahıs tarafından bir şahsa hitaben yazılmıştır. Konu şöyledir: Kervanlarla muhtelif cins kumaşlar Asur'dan Kaniş'e gönderiliyor. Getiren şahıslar bu kumaşları nerelere verdiklerini bildiriyorlar. Bu arada kaçak olarak gönderilen malların müsadere edildiğini, getiren şahsın hapise atıldığını, gözcülerin çok sıkı olduğunu, kaçak eşyaların yakalanması için bütün prensliklere yazıldığını, onun için bir şey kaçırılmamasını bildirdikten sonra bu kaçak eşyalar için şehirdeki insanlar yardım etmek isterlerse inanılmamasını, zira onları yakalamamak için elbirliği ettiğini söylüyorlar. Bu mektubun şimdiki zamana ait mektuplardan farkı var mı? Şimdi bunu o zamanki şekli ile Türkçeye tercüme edilmiş olarak veriyoruz: O devirde mektuplar «A'dan B'ye şöyle söyle» diye tablete hitap ediyormuş gibi başlardı:

> *İnditilum, Ennabelum, Aşşurzululu'dan Puzuraşşur'a şöyle söyle: Gönderilen kumaşlardan kervan sahibi Amuriştar, kendisine ait olanla-*

Kültepe'de yapılan kazılarda bulunan ve «Aslantaş» diye anılan iki heykel ve heykellerden birinin ayak kısmı.

rı çıkardıktan sonra kalan 245 kumaştan 3 Akat kumaşını Hahhum şehrindeki kayınbiraderinin evine bıraktı. 3 ayrı cins kumaşı şimdi oraya götürdüm. Kumaşlardan geri kalan 239 tanesinden 12'sini gümrük vergisi olarak, 23 kumaşı da satın alarak saray aldı. 38 kumaş için Bitkarim'de iyi fiyat verildi. Kervan sahibi Amurištar kendisine ait olanları aldıktan sonra kalan 166 kumaş serbes bırakıldı. Şimdi onlar satılmaya hazırdır.

İmdiadad'ın kervanındakilerden 11+x (rakam tablette kırık) kumaş saraya gitti. Vergi olarak 5.5 kumaş ile 5/6 şegel gümüşü ödemeye mecburdu. 11.5 kumaş hediyedir. Birini saray satın aldı. Ziyanı kapamak için 1.5 şegel gümüş vereceksin. 2 kumaşa Bitkarim'de iyi fiyat verildi. İmdiadad'ın kervanındaki kalan kumaşlar — kervan sahibine ait olanlar çıktıktan sonra — serbes bırakıldı ve satılmaya hazırdır.

İrra'nın oğlu kaçak eşyaları Puşikin'e gönderdi. Onun kaçak eşyaları yakalandı ve alındı. Puşikin ise saray tarafından tutuldu ve hapse atıldı. Gözcüler çok sıkı. Kaçak eşyalar hakkında Luhuzattiya, Hurama, Salahşua'ya ve onların prenslerine yazıldı. Aman çok dikkatli olmalısın! Her hangi bir şey kaçırmamalısın! Sen Timelkiya'ya gelirsen, kaçırmak istediğin meteor demirlerini orada iyi bir eve bırak! Bundan başka emniyet ettiğin hizmetkârlarından birini de orada bırak, fakat sen buraya gel. Burada seninle bazı meseleler hususunda konuşmak istiyoruz. Fakat sana her hangi birisi gümüş için elinde bulunan bir tek şegel için «kalayını ve kumaşlarını bana ver, onları kaçırmak istiyorum" derse, sen buna asla kulak asma, zira oradakilerin hepsi el ele vermiştir.

Topkapı Sarayı'nda IV. Sultan Murad'ın yaptırdığı köşklerden: Revan Köşkü.

KÖŞKLER

İstanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

FOTOĞRAF: TAMER GÜVENÇ

TOPKAPI Sarayı'nın görülmeye değer yerlerinden biri var ki, ne başında bekçi görebilirsiniz, ne de hususî bir memur. Meydanda, herkesin gözü önünde, başı boş öylece durur. Sarayın en fazla görülmeye değer yerlerinden biri olduğu halde, demirbaş defterlerinde kaydı olmadığı da muhakkak.

Müzenin bu en çok görülmeye değer tarafı şüphesiz manzarası!

İstanbul ki, dünyanın en güzel şehridir; İstanbul'un da en güzel manzaralı yerlerinin başında hiç şüphesiz Topkapı Sarayı gelir.

Bu bakımdan, Topkapı Sarayı Müzesi'ni sıcak havalarda gezmenin çok ayrı bir zevki var. Bir defa, daha sarayın ikinci avlusundan girince bambaşka bir âleme girmiş oluyorsunuz sanki. Yemyeşil çimenlikler... Birbirine sarılıp boy atmış ağaçlar... Çiçekler... Ve nihayet sarayın sakin, münzevî havası.

Yüzyıllar boyunca dünyaya hükmeden Türk İm-

paratorları, saraylarını dünyanın en güzel şehrinin en güzel yerinde kurmuş ve buraya, şâhane köşkler, havuzlar, kameriyeler yaptırmışlar. Bu köşklerin her birinin, tarihî değeri mimarî güzelliğinin yanında ayrıca manzarası bakımından da paha biçilmez bir değeri var.

Topkapı Sarayı'ndaki köşkler halen mevcut olanlardan ibaret değilmiş, saray ve çevresinde öyle köşkler varmış ki, bugün yerlerinde yeller esiyor. Bunlar daha çok sahildeki köşkler.

Müze müdürüne vekâlet eden Kâmil Su:

— «Bunlardan biri Sepetçi Köşkü» diyor. «Sahilde, Sirkeci İstasyonu yakınlarında. Belki vapurla geçerken dikkatinizi çekmiştir. Şimdi tamir ediliyor.»

— «Evet. Köşkü biliyorum, tamir edilmesi her halde büyük bir kazanç.»

— «Sonra İncili Köşk var...»

Müdüriyet odasında bulunan müdür muavinlerinden Kemal Çığ:

— «Bu arada Alay Köşkü'nü de sayabiliriz,» diye ilâve etti. «O da en mühim köşkler arasındadır. Ne var ki, yeri sarayın asıl camiasından uzak.»

— «Öyle ya, halbuki ben Topkapı Sarayı'ndaki köşkler deyince, sadece Revan Köşkü'nü, Bağdad Köşkü'nü bir de Mecidiye Köşkü'nü hatırlardım."

— «Hayır, bir defa burada Kara Mustafa Paşa Köşkü de var. Sonra sahildeki köşkler arasında Cebeciler Köşkü, yahut Yalı Köşkü diye anılan köşk vardı. Gene kale duvarları üzerinde, Üsküdar'a karşı İshakıyye Köşkü vardı. Bu son köşke Sultan Bâyezid Köşkü de denirdi. İncili Köşk de onun yanındaydı. Bugün sarayın asıl kısmının dışında bulunan bu köşkler yıkılmış durumdadır.»

— «Peki Sünnet Odası?...»

Müzeciler burada tereddüt etti. Gerçi burası müstakil bir odaydı ama, köşk diye adlandırmak yerinde olur muydu acaba? Sultan İbrahim tarafından yaptırılan bu nefis oda sonradan şehzadelerin sünnetlerinde kullanıldığı için bu adla anılagelmişti.

Bugün Çinili Köşk de, Topkapı Sarayı camiasındaki köşkler arasında sayılmıyor. Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bu köşk, baştan başa çiniyle kaplı olduğu için eskiden beri Sırça Saray diye de anılagelmiştir. Bu nefis mimarlık eseri bugün Fatih Müzesi haline getirilmiş bulunuyor.

DÖRDÜNCÜ AVLU

Topkapı Sarayı'nın Boğaziçi'nin şahane manzarasına bakan yeri **dördüncü avlu** diye anılıyor. Havuzlu taşlıklar, nefis bahçelerle süslenmiş bu kısma, her biri ayrı bir hâdisenin hâtırasını canlandıran köşkler serpiştirilmiş. Bu köşklerden hepsinin mimarisi zamanın özelliklerini aksettiriyor, hepsi birbirinden güzel, hem iç ve dış görünüş, hem manzara bakımından.

İşte Bağdad Köşkü'nün önündeki büyük taşlık. Bu mermer taşlık, fıskıyeli havuzu, iftariye kameriyesi ve nihayet manzarası ile, dördüncü avlunun en güzel yerlerinden biri. Bu taşlık, altındaki avludan epey yüksek, mermer korkuluklara yaklaşıp da aşağı baktığımız zaman gene havuzlu ve çok iyi bakımlı bir bahçe görüyoruz. Haliç tarafındaki bu kısımda, bir set halinde ileri doğru uzanmış bir çıkıntı var. Çıkıntının dört köşesinde birer tane ince, zarif sütun konmuş, üstleri bakır bir gölgelikle kapatılmış. Burası meşhur iftariye kameriyesi. Sultan İbrahim tarafından yaptırılan kameriye adından da anlaşılacağı gibi, padişahın iftarlarında kullanılırmış. Tarihle baş başa, kameriyenin altında birkaç dakika dinleniyoruz.

HAVUZLU TAŞLIKTA BİR VAKA

Bu büyük taşlıktaki İftariye Kameriyesi'nin ve fıskıyeli havuzun bir de hikâyesi vardır:

Sultan İbrahim, veliaht-şehzadesi Mehmed'in süt annesi Zafire'ye âşık olmuştu. Zafire, son derece güzel bir Gürcü kızıydı. Saraya alındıktan sonra hâmile olduğu anlaşılmış, Kızlarağası Sünbül Ağa onu evlât edinerek sarayda doğurmasını sağlamıştı.

Bu sıralarda Şehzâde Mehmed'i doğuran Turhan Haseki'nin sütü kifayetsiz olduğundan Zafire, Veliaht-Şehzade Mehmed'e süt anne olarak onu emzirmeye başladı. Bu vesile ile, Zafire'yi yakından tanıyan Sultan İbrahim de, bu son derece güzel Gürcü kızına âşık oldu.

Bir akşam, Sultan İbrahim, Zafire ile beraber İftariye Kameriyesi'nde oturuyordu. Şehzade Mehmed taşlıkta emekliyor, Zafire'nin gayrimeşru çocuğu da Sultan İbrahim'in dizinde oturuyordu.

Bir ara Sünnet Odası'nın taşlığa bakan kapısında Turhan Haseki göründü. Yavrusu ve Osmanlı tahtının vârisi Şehzade Mehmed'i taşlıkta emeklerken görünce beyninden vurulmuşa döndü. Üstelik, Sultan İbrahim'in kucağında da Zafire'nin çocuğu vardı. Turhan Haseki, yavrusunu kucağına alarak Sultan İbrahim'in karşısına geldi ve biraz asabî bir eda ile, bu hareketinin doğru olmadığını, sevecekse kendi şehzadesini sevmesi gerektiğini söyledi.

Sultan İbrahim'in sinirleri birden gerildi, hiddetle söylenerek kucağındaki çocuğu Zafire'ye verdikten sonra, kendi evlâdı Şehzade Mehmed'i annesinin kollarından kaptığı gibi mermer havuza fırlattı.

Turhan Haseki, bu müthiş manzara karşısında düşüp bayılırken, bir Has Odalı hemen suya atılarak Şehzade Mehmed'i kurtardı, bebek şehzadenin şakağı havuzun kenarına çarpmış, derince bir yara açılmıştı. Bu yaranın izi sonradan IV. Sultan Mehmed olarak tahta geçen şehzadenin yüzünden silinmedi.

Hâdisenin hemen akabinde Sultan İbrahim'in annesi Kösem Vâlide-Sultan'ın taşlığa gelmesi, Padişah'ın oradan uzaklaşmasını sağlamış; Kösem Vâlide-Sultan, Zafire'yi derhal saraydan kovduğu gibi, Kızlarağası Sünbül Ağa'yı da azlettirmiştir.

Şimdi kameriyeden kalkıp, Bağdad Köşkü'ne giriyoruz.

BAĞDAD KÖŞKÜ

Vapurla köprüye gidip gelirken, Topkapı Sarayı'nın ağaçlıklar arasında görülen en güzel yeri hiç şüp-

Bağdad Köşkü: Bu eşsiz sanat eseri, Topkapı Sarayı'nın en güzel yapılarındandır.

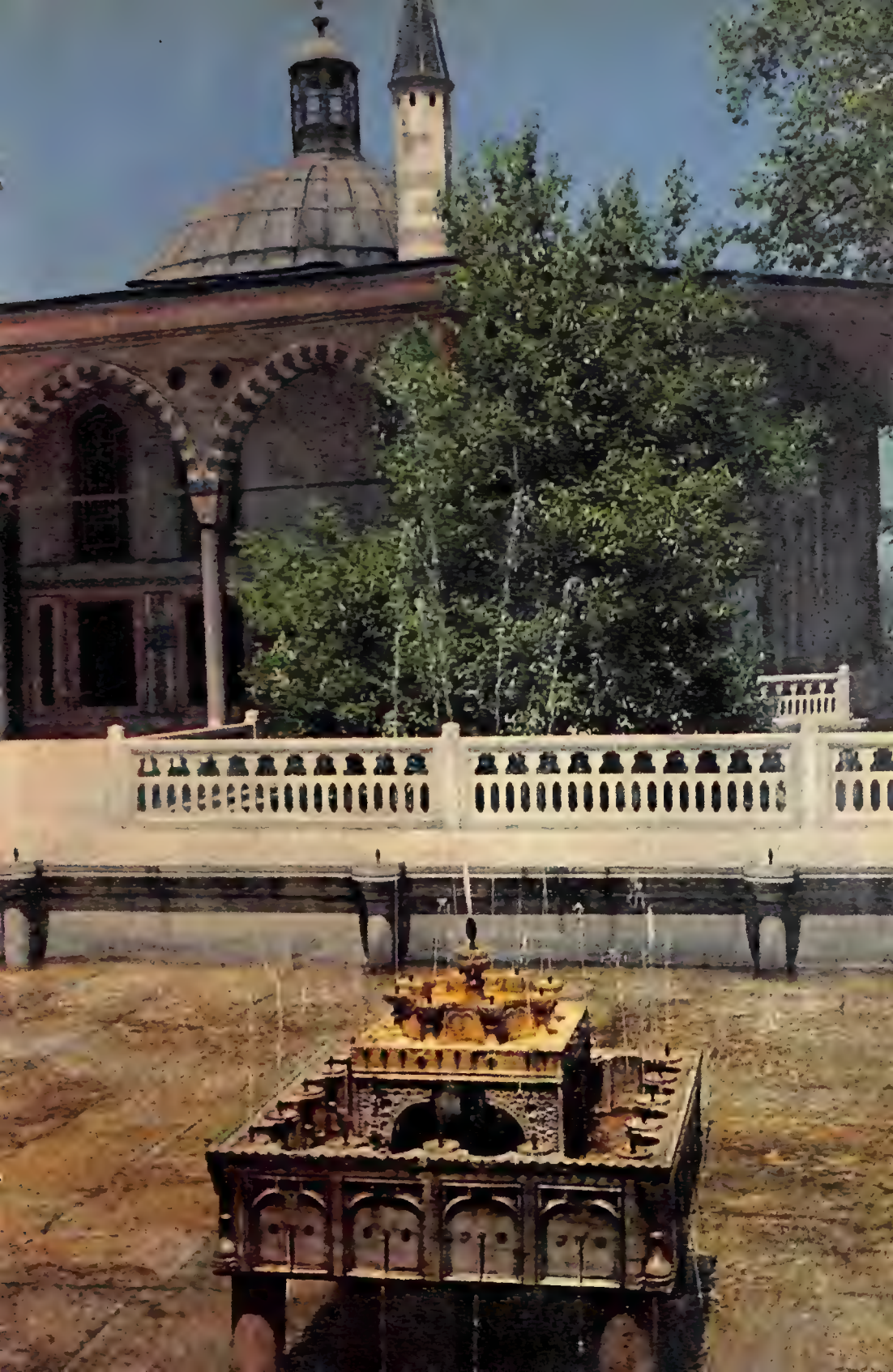

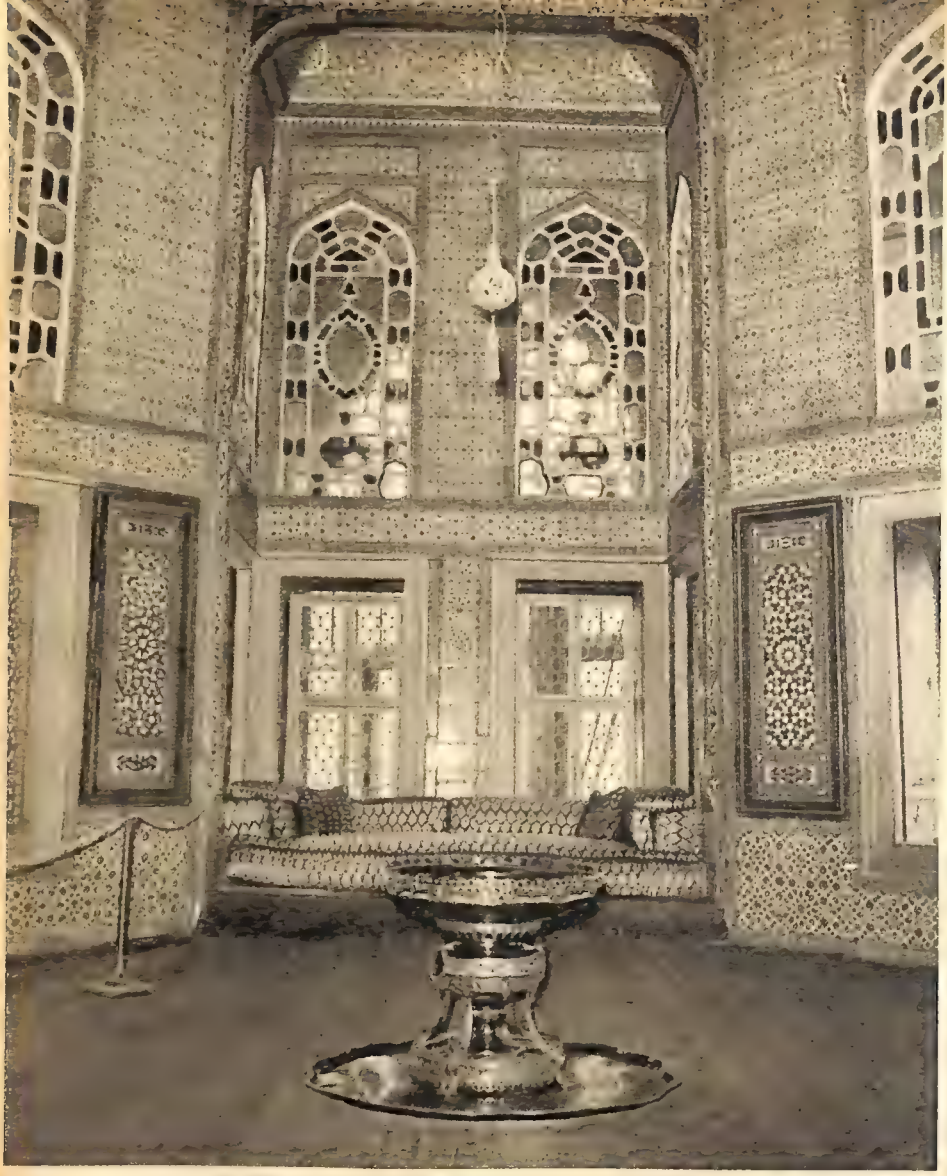

Revan Köşkü'nün içinden bir görünüş.

hesiz Bağdad Köşkü'dür. Köşkün, yakından görünüşü de insanın bu kanaatini bozmuyor, aksine kuvvetlendiriyor.

Köşk, çepeçevre zarif sütunlu bir revakla kuşatılmış. Ancak yeri bakımından kuzeyin amansız rüzgârlarına hedef olduğundan, sonradan köşkün asıl binasını korumak maksadıyla bu revak, camekânla çevrilmiş bulunuyor. Böylece köşkün etrafında çepeçevre bir koridor meydana gelmiş.

IV. Sultan Murad tarafından yaptırılan köşk, Bağdad'ın ikinci fethinin hâtırasını yaşatır. Köşkün tamamlanma tarihi 1639'dur.

Bağdad Köşkü'nün kubbesi gerçek bir süsleme şaheseri. Kubbenin hemen altında çini ile âyetler yazılı. Köşke girince ilk dikkati çeken şeylerden biri bir duvardaki pirinç ocak oluyor. Dışardan bakınca Bağdad Köşkü'nün silûetine eşsiz bir güzellik ekleyen sivri külâhlı baca, işte bu ocağın bacası.

Bağdad Köşkü'nün duvarlarındaki gömme rafların içi kırmızı çinilerle süslü. Zaten köşkün içi bir çini cenneti halinde, Şahane sedef kakmalı dolapların güzelliği ilk bakışta insanın dikkatini çekiyor. Her dolabın üstünde ayrıca bir küçük gömme raf var.

Köşkün ortasındaki şahane gümüş mangal ve man-

lenmiş güzel bir top sarkıyor. Duvarların birinde kapı aralığı gibi bir açıklıkta öyle nefis bir paravana gördüm ki, bir an için köşkün bütün güzelliğini bir tarafa bırakıp bu güzel paravandaki harika işçiliği seyre daldım.

Bağdad Köşkü'nün pencereleri de ayrı birer sanat eseri. İç taraflar renkli mermerle işlenmiş. İnsan pencereye bakarken, manzarayı mı, pencerenin güzelliğini mi seyredeceğini şaşırıyor. Her halde her ikisi birbirini tamamlayan ayrı ayrı iki güzellik şaheseri.

REVAN KÖŞKÜ

Revan köşkünden içeri girince insan kendisini gerçekten bir sanat şaheserinin karşısında buluyor. Köşkün içi kubbesine kadar çini kaplı. Yapı, yedi kenarlı. Bu kenarlardan birinde giriş kapısı var. Kapının yanındaki kenarda büyük bir ocak yükseliyor. Bu, Bağdad Köşkü'ndekinden daha sade bir ocak. Geri kalan kenarlar birer atlayarak dışarı doğru çıkıntı yapmış vaziyette. Böylece kenarlardan üçü geniş bir dikdörtgen şeklinde dışarıya doğru taşmış. Bu kısımların penceresi girintiyi meydana getiren üç duvarın üstünde. Bunlardan karşıya raslıyan duvarlarda ikisi altta, ikisi üstte birer pencere var. Pencerenin altına raslayan kısımlar ise dolap halinde. Bu dolapların sedef kakmalı nefis kapıları kapalı duruyor. Dolaplarında yanında içleri gene çini kaplı küçük gömme raflar var. Salonun nefis kubbesinde bir askı sarkıyor, tam onun altında, yerde büyük bir gümüş mangal var.

tırılmış. Yapılışı Bağdad Köşkü'nden dört yıl daha önce: 1635

İKİ KÖŞK, İKİ HÂTIRA

Topkapı Sarayı'nın en güzel köşklerinden olan Revan ve Bağdad köşkleri, IV. Sultan Murad zamanında iki önemli hâdisenin hâtırasını yaşatır. Bunlardan biri padişahın Revan seferi, diğeri de Bağdad seferidir.

IV. Sultan Murad, 1635 yılının başlarında İran'ın Revan kalesine yürümeye karar vermiş ve hemen şubat ayında bu kararını tatbik mevkiine koymuştu. Şubatta Üsküdar'daki otağ-ı hümâyûn'a giden Padişah, 28 martta Üsküdar'dan hareket etmiş ve dört ay sonra, 29 temmuzda Revan önüne gelmiştir. Revan, 200 000 kişilik Türk ordusuna ancak bir hafta dayanabildi. Ancak IV. Murad'ın İran seferi bununla bitmiyordu. Daha bir ay müddetle İran içlerinde askerî hareketlerde bulunduktan sonra Van'a döndü.

Bu arada Revan Köşkü yapılmaya başlanmıştı. Köşk, padişahın dönüşüne kadar bitirildi. Sultan Murad, 8 ay, 29 gün süren seferden sonra, İstanbul'a döndüğü zaman (25 ocak 1635) Revan Köşkü tamamlanmıştı.

Bağdad Köşkü de Sultan Murad'ın Bağdad seferinin hâtırasını yaşatır. Ne yazık ki Padişah'ın bu şahane köşkte safa sürmeye ömrü yetmemiştir.

8 mayıs 1638'de Üsküdar'dan ordu ile birlikte hareket eden IV. Sultan Murad kasımda Bağdad kalesine vararak muhasaraya başlamış ve 1639 yılının

Kara Mustafa Paşa Köşkü geniş pencereleriyle ünlüdür.

Topkapı Sarayı'nın mimarî bakımdan değişik bir parçası: Mecidiye Kasrı.

ilk ayında kale zaptedilerek şehir düşürülmüştür. Bu arada İstanbul'da da bu seferin hâtırasını yaşatacak olan Bağdad Köşkü'nün inşası ilerliyordu.

IV. Sultan Murad, Bağdad'ın düşmesinden sonra, tasarladığı İran seferini gerçekleştiremedi. Çünkü rahatsızdı. Yıllardan beri devam eden nikris (damla) hastalığı gittikçe ilerlemiş bulunuyordu. Dönüş yolunda muhtelif menzillerde dinlenen Sultan Murad 1639 haziranında İzmit'ten deniz yolu ile İstanbul'a gelmiş ve Sinan Paşa köşküne inmişti. Fakat hastalığı artık tahammül edilmez haldeydi. Öyle ki, şehre büyük bir alay halinde resmen girmeden önce, birkaç gün de burada dinlendikten sonra Bahçekapısı'ndan şehre girdi. Zaten bütün Bağdad seferi boyunca rahatsızlığından şikâyetçi olmuş, zaman zaman tahtırevanla seyahat etmek mecburiyetinde kalmıştı. İstanbul'a dönüşü sırasında epeyce sıhhati düzelmiş, hattâ bir ara şarap kadehlerini kırarak ifrat derecede kullandığı içkiye tövbe etmişti. Ancak 1640 yılı başlarına raslayan ramazandan sonra, bayramın ilk günü tövbeyi bozarak fazlaca içki içmesi yeniden yatağa düşmesine sebep olmuş ve 8 şubat 1640 yılında ölmüştür.

Böylece bir büyük seferin hâtırasına yapılan Bağdad Köşkü'nün safasını sürememiştir.

KARA MUSTAFA PAŞA KÖŞKÜ

Sofa Köşkü diye anılan bu köşk aşağıdaki bahçeden yükselen ince sütunlar üzerine oturtulmuş, ahşap bir yapı. Evet, köşkün ahşap olması ilk bakışta insanın dikkatini çekiyor. Çünkü sarayda, Harem'deki daireler hariç başka ahşap yapı yok. Bu köşkün bir özelliği iki ayrı kısımdan mürekkep oluşu. Bu iki kısmın arasından bir merdivenle aşağıdaki bahçeye iniliyor. Merdivenin iki yanında aynı mimarî ile yapılan iki yapı halinde köşk yükseliyor. Köşkün cephesi, bahçeden birkaç metre yüksek olduğu halde, arka tarafı, taşlıkla aynı seviyede. Bunlardan sadece bir tanesi açık. Burası yekpare bir salon halinde.

Son derece geniş pencerelerle ışık alan bu zarif köşkün pencere önlerinde sedirler var. Köşk, XVIII. yüzyılın başında III. Sultan Ahmed tarafından yaptırılmış. Ancak buranın neden Kara Mustafa Paşa Köşkü diye anıldığı kesin olarak bilinmiyor.

Zaten, söylendiğine göre, köşkün yerinde eskiden de Sofa Köşkü diye anılan bir köşk varmış. Sonradan Sultan Ahmed tarafından yenilenmiş.

MECİDİYE KASRI

Aylar var ki, Topkapı Sarayı'nı adım adım dolaşıyorum. Fâtih Sultan Mehmed zamanından beri, bu-

raya birbirini kovalayan yüzyıllar boyunca yeni yeni ilâveler yapılmış, eskiyenler tamir edilmiş, yenilenmiş... Bütün bu yapıların hepsinde hemen hemen aynı hava var. Aynı mimarî uslûp, aynı zevk Topkapı Sarayı'nın ayrı ayrı yapılar halindeki çok çeşitli kısımlarını göze aykırı gelmeyen bir bütün halinde birleştiriyor.

Ama Mecidiye Köşkü'ne gelince durum birden değişiyor. Kendinizi bambaşka bir mimarî, bambaşka bir uslûb karşısında buluyorsunuz. Buraya bakarken, sanki Topkapı Sarayı'nda değilsiniz artık.

Köşkten çok, bir yavru saray halinde olan Mecidiye Kasrı, büyüklüğü yüzünden, zaten daha çok kasır diye anılıyor. Binanın umumî konuşu, kapıları, pencereleri, sütunları ve sütun başlıkları Saray'ın bütününden tamamen ayrı.

Sultan Abdülmecid tarafından XIX. Yüzyılın ortalarında yaptırılan bu kasrın yerinde eskiden iki köşk vardı. Bunlar zamanın tahribatına uğramış, iyi bakım görmediklerinden harap olmuştu. İşte Mecidiye Kasrı zamanla harap olan bu eski köşklerin yerine yaptırıldı.

Kasır, istediği kadar sarayın diğer kısımlarından ayrı bir hava taşısın, mermer sütunlarıyla, kapılarındaki aslan heykelleriyle ve nihayet eşi bulunmayan manzarasıyla tamamen kendisine has bir güzelliği var.

Kasrın içi tamir halinde olduğundan fazla bir şey göremedim. Çünkü eşyaların çoğu bir tarafa toplanmış ve üstleri örtülmüş durumdaydı. Fakat Fransız uslûbundaki yapının iç tezyinatının da, dış görünüşü gibi kendisine has bir güzelliği olduğu derhal göze çarpıyordu.

KASRIN MANZARASI

Mecidiye kasrının hem Boğaziçi'ni, hem de Kadıköy'ü gören şahane manzarası ise gerçekten dillere destan olacak kadar güzel. Çünkü kasır, konuşu bakımından Marmara'ya ve Boğaziçi'ne hâkim. Bu bakımdan daha çok Haliç ve Boğaziçi'ne bakan diğer köşklere göre manzarası çok nefis.

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, Topkapı Sarayı'nın bu kısmı, dünyanın en güzel şehri olan İstanbul'un en güzel manzaralı yerine, Boğaziçi'ne bakıyor. Bu eşsiz manzaranın karşısına yapılan, gerçek birer sanat eseri köşkler, bu manzaranın güzelliğini tamamlıyor, hattâ başka bir güzellik katıyor.

Evet, dünyaya hükmeden Türk imparatorları, gerçekten, şanlarına lâyık toprakların şanlarına lâyık yerlerinde yaşamışlar...

Gelecek Sayımızda
ÇİN PORSELENLERİ

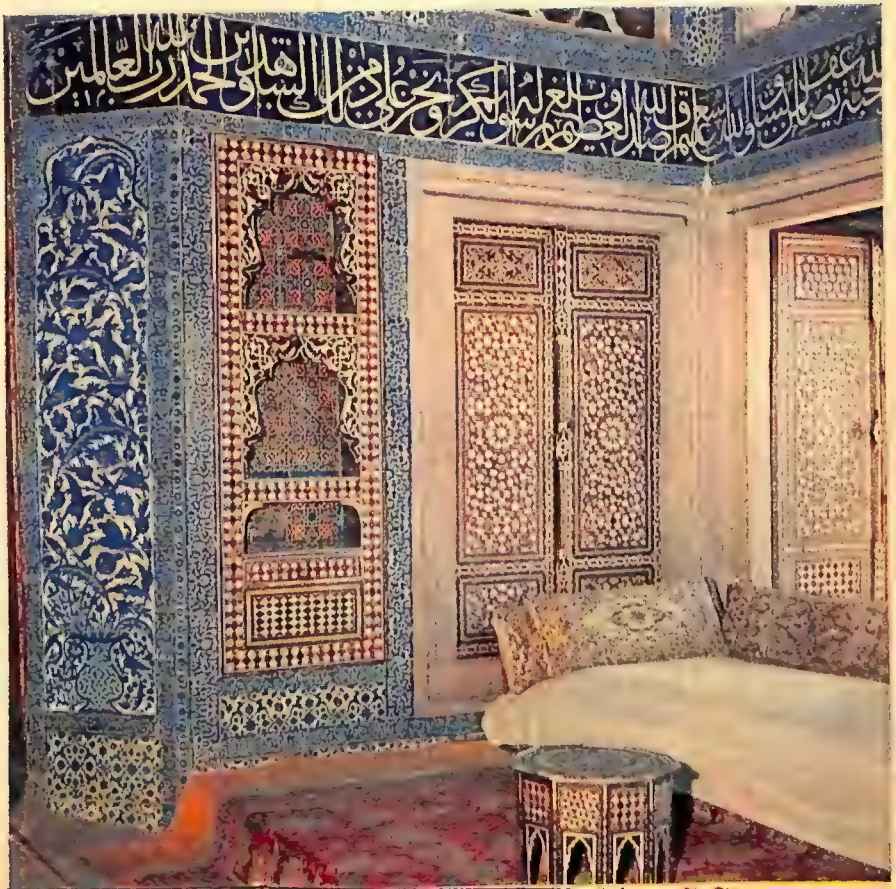

Bağdad Köşkü'nün içinden bir görünüş.

ÇOMAR BÖLÜKBAŞI'NIN

Sadeleştiren :
ŞEVKET RADO

Hikâyeci Evliya Çelebi

Evliya Çelebi büyük Seyahatname'sinde yalnız gördüklerini anlatmakla kalmaz; yolda başından geçenleri, gece gördüğü rüyaları ve kendisine anlatılan acayip vakaları da hikâye eder. Bu anlattıkları arasında, Seyahatname'sinde verdiği bilgiler gibi, vaka olarak doğru mu, yoksa uydurma mı belli olmayan, fakat yazılış itibarıyla çok güzel, karakterleri itina ile belirten, vakayı canlandırmaya yarayacak teferruatla son derece renkli hikâyeler vardır.

Bir kere rüyalarının başlıbaşına hayal mahsulü hikâyeler olduğundan şüphe edilemez. Başından geçen veya başkalarından naklen anlattığı vakalarsa yarı gerçek, yarı hayal havası içinde sanatkârın şahsiyeti ile şekil almış birer hikâyedirler. Bu bakımdan 17. asır Türk edebiyatının seyahatname bölümünde kıymetli yeri olan bu büyük muharriri ilk hikâyecimiz saymakta hata yoktur.

Ne yazık ki üstadın bu tarafı hiç işlenmemiş, yalnız zamanının yaşayışı ve gördüğü yerler hakkında verdiği bilgiler üzerinde durulmuştur. Halbuki insan ve vaka ile taşan Seyahatname'sinde asıl önemli olan onun sanatkâr tarafı, muharrirliğidir ve âciz kanaatimce hikâyeci Evliya Çelebi seyyah Evliya Çelebi'den daha büyüktür.

Nitekim geçen ay sayın Falih Rıfkı Atay'ın Seyahatname'den çıkardığı bir hoş hikâyeyi Çelebi'nin, hakikaten insanın dokunmaya kıyamayacağı üslûbunu olduğu gibi bırakıp yalnız kelimeleri sadeleştirerek Dünya gazetesinde neşretmek suretiyle giriştiği ilk deneme Evliya'nın ne tatlı bir hikâyeci olduğu hakkında Türk okuyucusuna bir fikir vermiş olmalıdır.

Ben de kendisinden cesaret alarak, bu sayımızda, gene Seyahatname'den seçtiğim bir başka hikâyesini, üstadın cümle yapısını ve anlatış tarzını bozmadan, sadece bugün anlaşılmaz olmuş kelime ve tâbirleri konuşulan dildeki kelimelerle değiştirerek okuyucularımıza sunuyorum. Bu yolda gidilirse, öyle sanıyorum ki cilt cilt Seyahatname'si içinde kaybolmuş büyük hikçyeci meydana çıkacak, 17. asrın dünya edebiyatında yer almış muharrirleri arasında hikâyeci olarak bir Evliya Çelebi bulunduğu kabul edilecektir.

Tarihî Van Kalesi.

«Çomar bir kere
Ya Allah deyip,
dolu dizgin giden
ata bir ökçe vurup iki
Süleymaniye minaresi
boyunda yalçın kayalardan
kendini Van
deryasına atar...»

1645 tarihinde nice kapıya girip çıkmış Çomar Bölükbaşı adında bir namlı er var idi. Hattâ eskiden Gürcü Nebî ve Katırcıoğlu ile birlikte Üsküdar'a gelip Sadrâzam Murad Paşa ve Çarhacı Defterdar-zâde Mehmed Paşa ile büyük cenk etmiş. Hikmet-i Huda yedi saat sonra Gürcü Nebî bozulup bu Çomar Bölükbaşı da kaçmış.

Ben de bu Üsküdar cenginde bulunmuştum. Murad Paşa'dan ulak olarak emirlerini alıp Şam'da, Murtaza Paşa'ya giderken Adana civarında Çakıt Hanı yakınında bir orman içinde Çomar'a rastladım. Bir harami zannettim. Gene de haramiliğe inmiş olmalı idi. Ama hamdolsun benimle tanışık çıkıp «Hay kapı yoldaşım, vay canım kardeşim» diyerek öpüşüp görüştükten sonra bana başından geçenleri anlattı. Kendisine: «Gel birader, seni Şam'da Murtaza Paşa'ya götüreyim» dediğimde canına minnet bilip beraber

Çomar'ın kıyılarında cenk ettiği Van Gölü'nün bir görünüşü.

Şam'a gittik. Bu Çomar Bölükbaşı'yı Murtaza Paşa'nın yanına yerleştirdim. Safta giderken Dürzî seferinde benimle beraber olup Nokora boğazında yüzümü hayli ak etti. Şam'a gelirken Şam'ı İbşir Paşa'ya verdiler. Murtaza Paşa'ya da Sıvas eyaleti verilmişti. Sıvas'a vardığımızda paşa bu Çomar Bölükbaşı'ya bayrağıyla Niksar şehri subaşılığını verdi. Altı ay bu işi gördü. Üzerinden subaşılığı Merzifon'da oturur, Tabanıyassılı Dilâver Ağa aldı. Hesaplaşırken Dilâver Ağa, Çomar Bölükbaşı'yı hapsedip ne malı varsa aldı. Çomar'ın ancak üç atı kaldı. Sonunda Çomar hapisten kurtulunca yüz adamıyla Merzifon'da kendisini hapsedip malını alan Dilâver Ağa'nın çiftliğini bastı; elli kadar küheylân atlarını alıp, malını mülkünü yağma edip çiftliğini ateşe verdi. Topladığı malla doğru Van'da Şemsi Paşa-oğlu Mehmed Emin Paşa, Melek Paşalı olmakla ona varıp gene bayrak açtı.

Mehmed Emin Paşa, Van'da Hakârili Hoşab hâkimi Mahmudî Süleyman Bey ile hasımdı. Bu Çomar'ı adamlarının başına giçirip kâh Hakâri'yi, kâh Mahmudî köylerini yağma ettirir, Çomar topladığı ganimet malıyla Van'a gelirdi. Nice kere böyle Hakâri'den intikam almış, baş, dil ve mal getirmişti.

Sonunda Vanlılar bu Çomar'ın fenalığından hazzedip Çomar'a maaş bağladılar.

Nihayet 1650 tarihinde efendimiz Melek Ahmed Paşa vezîr-i âzam iken Van'da Mehmed Emin Paşa baş kaldırıp cenk ederken, yukarı kaleden yeniçeriler aşağı kaleye balyemez toplar yağdırarak aşağı kalede Hüseyin Ağa sarayının nice yerlerini harap ettiklerinde Diyarbekir valisi Haydar Ağa-zâde cümle Diyarbekir ve Van askeriyle Van'ın imdadına gelince, Mehmed Emin Paşa kaleden kement ile inip dışarıda hazır olan atlarına binerek Van'dan dokuz günde Melek Ahmed Paşa efendimize gelip sığındı; bunun üzerine işlediği cürümler defterine af kalemi çekilip Rumeli'de Köstendil sancağı ihsan olunarak Girid'e gitmeye memur oldu.

Beri tarafta, ortada kalan Çomar Bölükbaşı'nın başına ateşler yanıp: «Emin Paşa'dan sonra Van'da durmak bana haramdır» diyerek doğru Bitlis Hanı'na kaçar. Hanın bir itibarlı ağası olup safasını sürerken Vanlılar Çomar'ı sevgilerinden Van'a isterler. Çomar da gayet seçkin elli yiğidiyle Kuzgunkıran yolundan Van'a gelirken, meğer Hakâri Hanı'nın beş, altı yüz adamı Çomar Bölükbaşı'yı Kepan denilen kapanda gözedirlermiş. Derhal Hakârililer, Çomar'ın o kapanda ardını önünü çevirip çataçat cenge başlarlar.

Çomar hemen atından inip: «Bre koman!» diye saldırarak Hakârililer'den göz açıp kapayıncaya kadar yetmiş adam düşürür. Cenk kızışır, beş saat devam eder, ama Çomar'ın elli yiğidinden de yirmisi kırılır. Otuz adamla kalır. Böyle iken gene düşmanından yüz nefer kırıp dövüşmekte iken Vaston kalesinden Hakârililer'e iki bin kadar imdat gelir.

Bunun üzerine Çomar köpek gibi kudurup cenk ederken görür ki cümle yiğitleri kırılmış; kendisi de altı saatlik cenkte halsiz düşmüş, bir adamıyla atının yanına varıp iki gözlerini öperek: «Bismillâh ey Vanlı duru!» deyip üzerine biner, dalkılıç Hakârililer'in arasına at sürer.

Gene at üzerinde adam kırarken görür ki o dar Kepan boğazında üç binden fazla adam etrafını çevirmişler. Bir taraftan geçip kurtulacağı bir yer yok. Deryaya bakan kayalar üzerinde adamlar çok. Bulunduğu yer iki Süleymaniye minaresi kadar yalçın kayalar olup aşağısı Van deryasıdır. Çomar hemen bir kere: «Ya Allah, sana sığındım!» diyerek doludizgin giden ata bir ökçe vurup, gözünü yumup kendini Van deryasına atar. Allah bilir, ol cenkte bulunan Hakârililer paşaya o kaya başında gördüklerini şöyle anlattılar:

Sultanım, anı gördük ki Çomar bu kayadan «Ya Allah» deyip uçardı. Ama kedi havadan yere nice uçarsa Çomar'ın atının ayakları öylece seğirtir gibi yumulmuş ve Çomar üstünde ata sarılıp büzülmüş idi.

Bu hal üzere uçtuğunu görerek sonunda parça parça oldu diye o taraflı olmayıp hepimiz cesaretini övmeye başladık. Nice kimseler de bir, iki saat yerden kayaları dolaşıp: «Varalım, leşinde kemerinden kılıcını, tüfeğini veya başka bir kelepirini alalım» derlerken, birkaç adam çıkagelip: «Bre koman! Çomar işte atıyla derya içre yüzüp karşı Van denizi kenarına gidiyor», dediklerinde anı gördük ki atının sağ tarafına asılmış, üzerinden ayrılmayıp atıyla yüze yüze karşı tarafa korkusuz gidiyor.

Nicelerimiz dedi ki: «Bre Ümmet-i Muhammed, bu Çomar, bu kadar zamandır bizim Hakâri ocağından bu kadar ganimet mal ile bunca kelleler almıştı. Az önce de iki yüz kadar adamımızı kırmıştı ve şimdi de karşı tarafa gidip kurtula! Yarınki gün Hakâri Hanı'na biz ne cevap veririz?» dedik. Nicemiz de: «Öyle yarar yiğidin yoluna can ve baş feda olsun. Şimdi burada bu kadar adam kırıp atıyla deryaya can attı, gör deryada balık gibi yüzüp gider. Allah işini onara!» dedik. Ve nice yüz adamlar atlarıyla ve piyadeleriyle Çomar'ın kendisini deryaya attığı yerden deryanin karşı tarafına üç saatte ulaşıp Çomar'ın önünü almaya at bırakırlardı. Zira Çomar'ın kendisini deryaya attığı yer ile karşıda çıkacağı yere varıncayadek ancak üç saatte dolaşılır; burası Vaston kalesi boğazıdır ki ol boğaz yakınında Hoşab nehri deryaya karışır.

Cümle Hakâri askeri Çomar'ı karşılamaya gitmede. Hikmet-i Huda, Çomar karşı tarafa yüz bin zahmet ve meşakkat çekerek atıyla çıkar ama, Allah'ın emriyle bir bataklı ve çıtaklı kenara çıkar. Kendi yorgun, atı durgun. Attan inip kâh atı kaldırır, kendi batar; kendi çıkar, atı batar. Sonunda çizme ve çakşırını bırakıp yalınayak atıyla tam bir saat ol bataktan çıkmaya çalışırken Hakâri'nin yürük atlıları gelip yetişirler. Çomar görür ki ne tüfekten, ne de oktan fayda yok ve atında dahi derman kalmamış. Hemen bir ileri gelenlere dalsatır olup yirmi nefer Hakârili'yi kaçırıp gene atının yanına gelerek bir kere «Ya hay!» deyip atını kaldırır, atın dahi ayağı toprağa basar. Hemen Çomar atına binip hasmına atılmak ister, ama görür ki atta takat kalmamış. Kaderi bastırır, hasımları çoğalıp dört yanından üşerler. Zavallı Çomar ıslak çıplak, şallak mallak kâh atıyla, kâh yerde cenk ederek bir kere atına biner ama, ne görsün, at beş, altı yerinden yaralanmış ve asla dermanı kalmamış.

Sonunda atından ümidini kesip dönerek gene Rüstem gibi piyade dalsatır olup cenkleşerek deniz kıyısından «Süren Baba» derler bir türbeye gidip pencere deliğinden cenk ederken biri Çomar'a bir kurşun atıp elinden vurunca şehit edip başını Hakâri Hanı'na götürür. Sonra «yiğittir» diye başını ceşedi yanına getirip Süren Baba yanında gömerler ki hâlâ ziyaret yeridir.

Melek Ahmed Paşa efendimize ol cenkte hazır olup Çomar kılıcından kurtulanlar bu sergüzeşti böyle anlatmakla paşa dahi ziyaret eyledi.

Hoşab Kalesi'nin bugünkü hali.

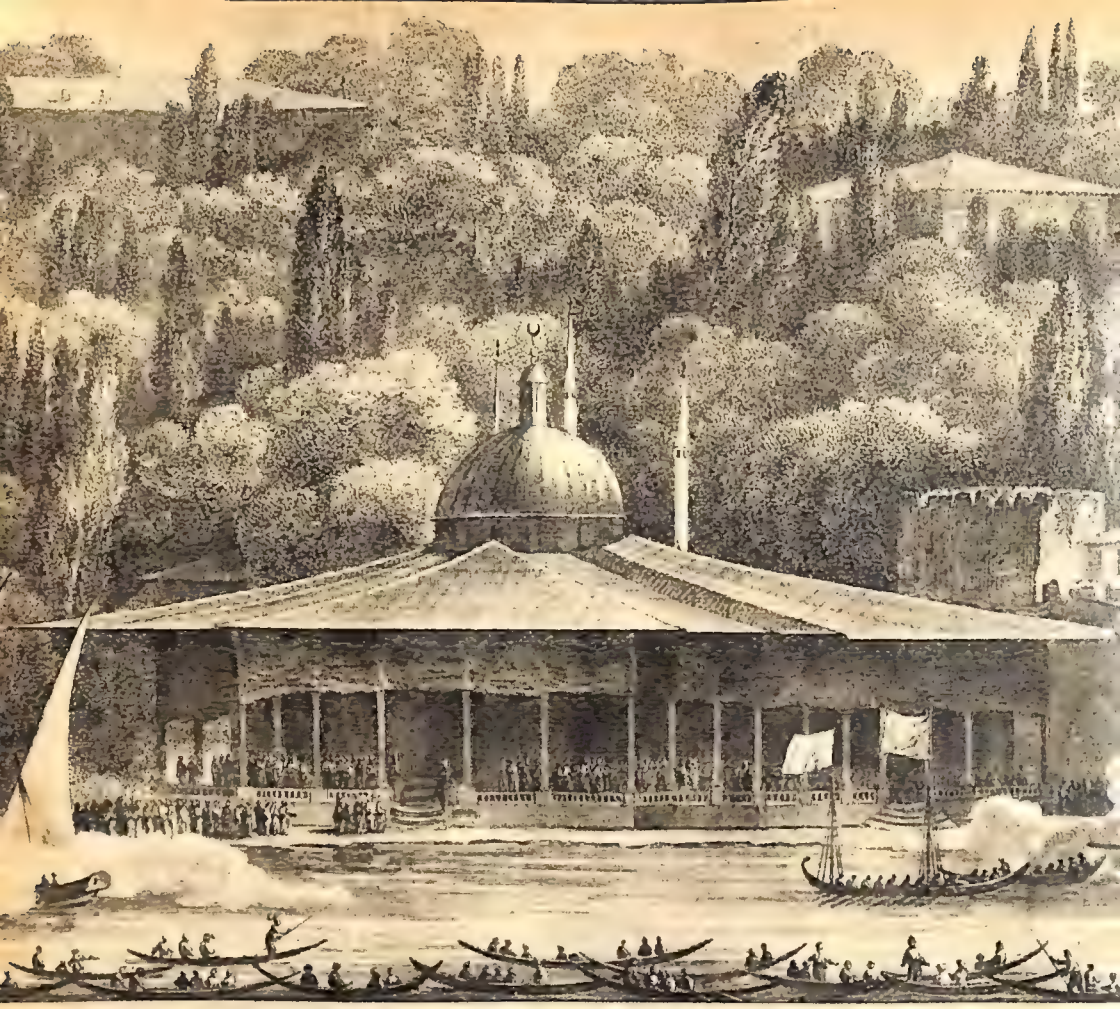

TLEMSEN'İN ZAPTI

Bir kaptan paşanın Cebeciler köşkünden hareketi.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları

ÖZET:

Oruç ve Hızır (Barbaros) kardeşler Akdeniz'de büyük bir hâkimiyet kurar, Cezâyir'i, Tunus'u ele geçirirler. Kânunî Sultan Süleyman Barbaros'u Cezâyir beylerbeyisi yapar. Bu sırada Tlemsen Sultanı Barbaros'a baş kaldırır; o da sultanın kardeşi Mes'ud'u tahta çıkarmaya karar verir. Yanına 4 000 kişilik bir kuvvet katarak Tlemsen'e gönderir.

«KARINDAŞIN Mes'ud, Hayreddin Paşa'nın vâfir askeriyle üzerine gelir, var ne halin varsa gör!» diye, Tlemsen'in bütün ilerigelenleri Sultan'ı bıraktılar. Sultan baktı ki âkıbet yamandır. Tedbiri firarda buldu. Şehirden çıkıp gitti. O da Vahrân taraflarında İspanyollar'a sığındı. Emîr Mes'ud, kavgasız ve cenksiz gelip sayemde Tlemsen tahtına oturdu. Bana ve gazilerime çok dualar etti. Amma şimdi ki tahta oturdu, muradına nail oldu. Artık ondan da emin olmak doğru değildi.

Sultan Mes'ud, gazilerimden her birine 25, Arap gönüllülerine adam başına 10 altın verdi. Bana da yıllık vergi olarak 50 000 altın yolladı. Pek çok da değerli hediye gönderip gönlümü aldı. Altınları beylerbeyiliğin hazinesine gönderdim. Hediyelerin çoğunu da reislerime dağıttım. Bir kısmını sarayımda alakoydum. Sultan Mes'ud'a da bir nâme yazıp gönderdim. Dedim ki:

«Şimdi hakanımızın sayesinde atalarının tahtına oturdun. Ancak ,karındaşını tahtından mahrum eden hâletten kati hazer edesin! Müslümanlar'a zulümden sakınasın. Emirlerimden taşra çıkmamaya gayret gösteresin. Senelik vergini bir tek gün geciktirmeyesin. İspanyol kâfiri ile her hangi bir münasebetini zinhâr duymayayım. Zira İspanyol kâfiri de sana diş bilemektedir. İki büyük karındaşın Vahrân'da, İspanyollar'ın elindedir. Onları tahtına oturmuş görmek istemezsen, tedbiri elden bırakmazsın!»

Fakat Mes'ud, tahta oturduğu gün zulme ve haksızlığa başladı. Atalarından böyle görmüştü. İşittim

İbnü'l Kaadî, sarp bir boğazda Barbaros'u pusuya düşürdü.

ki, mektubumu okuduktan sonra pâre pâre edip yırtmış. Bu hareketinin başına ne felâketler getireceğinden gafil bir akılsızdı. Halkı soymaya başladı. Bütün bunları Vahrân'daki Mes'ud'un büyük karındaşı Abdullah duymuş. Bana müracaat etti. Diyordu ki:

«Sultanım, gördünüz mü, beni atalarım tâc-u tahtından mahrum edip, yerime nimet hakkı gözetmez bir nankörü oturttunuz. Şimdi size âsi olmuştur. Lûtfen ve tenezzülen beni tahtıma iade buyurursanız, ömrüm oldukça kulluğunuzdan çıkmam.»

Karındaşı Mes'ud'dan ne hayır gördükse, bu Abdullah'tan da o kadarını göreceğimiz belliydi. Lâkin şu anda Abdullah'ı affetmek ve Mes'ud'a karşı çıkarmak icap ediyordu. Bu sıralarda ben 22 pâre tekneyle Cezâyir'in Mostaganem şehri açıklarında idim. Mostaganem'i kolayca fethettim. Burası İspanyollar'ın elindeki Vahrân'a (Oran) yakındı. Henüz Müstaganem'deyken Emîr Abdullah gelip beni gördü. Eteğimi öpüp hayli yakardı. Kendisine 1 000 levent verip Tlemsen'e gönderdim. Ben de İspanya'dan gemilerimizle taşıdığımız 2 285 Endülüs muhacirini Mostaganem taraflarına yerleştirmekle meşguldüm. Kendilerine iş ve toprak verdim. Gayetle sanatkâr adamlardı. Her biri başka bir hünere sahipti.

BİR HARP HİLESİ

Haber aldım ki Abdullah, Tlemsen'e gelmiş ve şehre hâkim olmuş. Karındaşı Mes'ud, korkusundan kaleye kapanmış. 25 gün dayanmış. Bizim leventler bakmışlar ki iş uzar, yanlarında kale muhasarasına yarar büyük top yoktur, aralarında müşavere etmişler:

— «Sahte bir ricat hareketi yapalım,» demişler; «bizi kaleyi bırakıp kaçtık sansınlar. Bu Araplar gayetle arsız bir kavimdir. Galiptik, mağlûptuk bilmezler. 'Türkler kaçtı' deyü kaleden çıkıp yağma hırsıyla üzerimize gelirler. O zaman onları haklar, kaleyi alır, Emîr Abdullah'a teslim eder, Cezâyir'e döneriz.»

Aynıyla böyle oldu. «Hây Türkler firara yüz tutup kaçıyor!» diyen kaledeki Sultan Mes'ud taraftarı Araplar, leventlerin ardına düştü. Leventler gerisin geriye hamle yapıp çoğunu kılıçtan geçirdiler. Zira bu Araplar, cenk sanatını bilmez bir kavimdirler. Çölde çapulculuk yapmakla ordu halinde cenk etmeyi aynı şey sanırlar. Cenk sanatını bilen İspanyol kâfiri bile Türk leventlerine daima mağlûp olagelmişken, hangi akılla bilinmez, bu Arap kabîleleri olur olmaz yerde Türkler'in karşısına çıkıp perişan olurlar. Zira onlarda insan canı gayetle değersizdir. Kulluklarını bilip tedbir alacakları yerde, «her şey Allah'tandır» deyip budalaca ölürler. Gerçi iyi ata binerler ve içlerinde cesur olanlar vardır. Ancak atlarının koşumları bile gayetle iptidaîdir. İyi silâhları yoktur. Olsa da kullanamazlar. Ateşli silâhlarla araları iyi değildir. Sonra en büyük mağlûbiyet sebepleri şudur ki, kitle halinde döğüşmenin kaidelerini asla bilmezler.

İşte bu minval üzere Tlemsen kalesi leventlerin eline düştü. Sultan Mes'ud, gece karanlığında beş, on adamıyla kaçtı gitti. Ne oldu, meçhuldür. Bir daha adı sanı duyulmadı. İşte akılsız adamların âkıbeti budur. Mes'ud kim olurdu ki, Cihan Hakanı'nın beylerbeyisi olan bana kafa tuta! Ondan yüzlerce defa daha büyük bir hükümdar olan İspanya kıralı Karlos (Charles-Quint) bile bana ve cennet-mekân ağam Oruç Bey'e mağlûp olmuştu.

Bu Mes'ud öyle namert bir kahpe idi ki, kalede leventlerime karşı koyan ve efendileri için canlarını veren 6 000 Arap'a haber vermeden kaçtı. Hattâ efendilerinin kaçtığını bilmeyen bu zavallılar, daha birkaç saat leventlerime karşı koydular. Nihayet itaat ettiler. Reisleri dedi ki:

— «Hâşâ ki Cezâyir sultanı Hayreddin Paşa'ya âsi değiliz. Hayreddin Paşa bizim efendimiz, Türkler, babamızdır. Ne yapalım ki Mes'ud'un havfından size karşı silâh kuşandık. Bizi İspanyol kâfirini çağırmakla tehdit ederdi. İçimizde Oruç Bey'le beraber nece gazâlarda bulunmuş mücahitler vardır. Bizi affedin. Hata bizden, kerem sizdendir.»

Bu Tlemsen cenginde leventlerim, tam 5 000 Arap'ı kılıçtan geçirmeye mecbur olmuşlardı. Fakat itaat edenleri affettiler. Cuma günü hutbede Denizler ve Kıtalar Hakanı Sultan Selim Han efendimizin adı okundu. İsm-i şerifleri kazılmış sikkeler kesildi. Leventler, Sultan Abdullah'a veda ettiler. Sultan Abdul-

---

Brendizi'nin bir İstanbul gravürü. Kılıç Ali Paşa Camii avlusundan Tophane Çeşmesi ve Nusretiye Camii'nin görünüşü.

Brendizi'nin diğer gravürleri 50-51, 55, 59 ve 63. sayfalarımızdadır.

Fotoğraflar: Hasan Âli Göksoy

Elde edilen ganimetlerden bir kısmı fakirlere dağıtıldı, gerisi satıldı.

lah, leventlerden daha bir müddet Tlemsen'de kalmalarını rica etti. Leventler, Tlemsen'i yeni sultana teslim ettikten sonra şehirde bir gün fazla kalmaya izinleri olmadığını, hemen Cezâyir'e dönmeleri gerektiğini söylediler. Ancak Abdullah'ın ısrarı üzerine, onun yanında 100 levent bıraktılar. Abdullah, leventlerime gözünün bebeği gibi baktı. Kendi yediği yemeğin aynını leventlerimin önüne çıkarırdı.

Geri kalan 900 levendim Cezâyir'e geldi. Sultan Abdullah'ın yolladığı 20 000 altını ve hediyeleri getirdiler. Abdullah'ın gönderdiği nâmeyi okudum. Çok edepli bir lisan kullanmıştı. Tebessüm ederek leventlerime dedim ki:

— «Şimdiki halde sözü insan sözüne benzer, ama bakalım bu da tahta oturunca kardeşi gibi mi davranır?»

Cümle reislerim güldüler. Tlemsen meselesinden sonra İbnu'l-Kaadî meselesini ele aldım. İbnu'l-Kaadî, Cezâyirli Arap emîrlerinin büyüklerindendi ve bana gayetle sadıktı. Tunus emîri onu bana karşı isyana teşvik etmiş, fakat o, hakaretle reddetmiş ve kendi gibi Tunus beyini de Türkler'e itaate davet eylemişti. Şimdi bu akıllı Arap ölmüş, yerine Veled-i İbnu'l-Kaadî denen akılsız oğlu geçmişti. İlk işi Tunus emîri ile aleyhimize ittifak etmek oldu. Derlerdi ki:

— «El birliği edip Türk kısmını Arap yakasından çıkarıp kaldıralım.»

Bu hayırsız veledin Tunus sultanına gönderdiği bir nâmeyi ele geçirdim. Babasının öldüğü henüz iki ay olmuştu. Tunus sultanına şöyle diyordu:

«Seninle el birlik edip Türk'ün kökünü kesellim. 'Hayreddin' dedikleri Türk'ü Cezâyir'den kaçıralım. Yerine ben sultan olayım. O zaman sizi vâfir gözetirim. Bizim peder Türkler'i gayetle severdi. Ama benim Türk kavmi kadar sevmediğim bir kavim yoktur.»

İbnü'l-Kaadî ile Tunus Beyi arasındaki nameleri ele geçirdim ve bana karşı hazırladıkları desiselerden haberdâr oldum. 12 000 levendimle Tunus Beyi üzerine yürüdüm. Meşe ve kestane ağaçlarıyla örtülü bir araziden ovaya çıktım. Tunus Beyi, uzaktan beni müttefiki İbnü'l-Kaadî sanmış. Derhal tüfek ateşi açtırdım. Tunus Beyi'nin askeri çil yavrusu gibi dağıldı. Tunus Beyi esir düştü. Önüme getirdiler. Birçok nasihat edip salıverdim. Halbuki o beni esir etseydi, nasıl bir ölümle öldürürdü, bilirim. Bütün Afrika, gösterdiğim merhameti beğendi.

Bu muharebede elime 300 çadır ganimet geçti. Bunları Cezâyir'e sevkettim. Ben, daha beş on gün muharebe yaptığımız ovada kaldım. Gayetle güzel bir mevki idi. Her tarafında âbı hayât gibi sular çağlıyordu. Leziz av kuşları vardı. Bir müddet eğlendik. Dönüş emri verdim. Çok sarp bir boğazdan geçiyorduk. Öyle ki, iki atlı yan yana gidemezdi. Meğer İbnü'l-Kaadî, bizi burada bastırmayı kurmuş. Birden taarruza uğradık. Böyle bir şey beklemiyordum. Vuruştuğumuz arazinin müsait olmaması yüzünden büyük kayıp verdim, birçok levendim şehit düştü. İbnü'l-Kaadî, 5 Türk'ün kellesini getirene bir altın vadetmiş. Bu yüzden âsi Araplar, canlarını dişlerine takmış vuruşuyorlardı. Çarpışma üç buçuk saat sürdü. Nihayet boğazdan çıkıp Cezâyir'e gelebildik. Tam 750 levendim şehit olmuştu. Bunu İbnü'l-Kaadî denen haram-zâdenin yanına komamaya ahdettim. Cenâb-ı Hakk'ın takdiri, Tunus Beyi gibi bir hükümdarı yenip esir eylemiş, İbnü'l-Kaadî gibi âsi bir bedeviye karşı muvaffak olamamıştık.

Bütün Avrupa kıralları namımı «Barbaros» diye anıp titrerlerken bir âsinin bizi vurması, Cezâyir'de kargaşalık doğurdu. İbnü'l-Kaadî'nin gururu son haddini buldu. «Hayreddin Paşa'yı yendim, inşa'llah yakında başın da keserim» diye öğünürdü. Etrafına büyük kalabalık topladı. 500 Türk'ü ele geçirdi. Bunları boyunduruğa vurup değirmen taşı döndürmek-

te kullandığını işittim. Esir aldığı bu Türkler'i bırakmasını, yoksa âkıbetinin pek yaman olacağını bildirdim. Bir müddet beni oyaladı. Sonra açıkça bu Türkler'i veremiyeceğini, çünkü bunlar serbest kalırlarsa ilk iş olarak kendisinden öç almıya çalışacaklarını beyan etti. Diğer taraftan her cânibe adamlar salıyor:

— Bu Türkler'in Cezâyir'de ne işleri vardır? Burası Arap ülkesidir. Varalım cümlesini kıralım, diye taraftar toplamıya çalışıyordu.

BİR HAİN LEVENT

Kendilerini İspanyol köleliğinden kurtardığımı unutan bazı gafil nankörler, bu davete uydular. Elimde 12 000 Türk levendi vardı. Bunların büyük kısmı gemilerinin üzerinde, Akdeniz'deydi. Hıristiyanlar'ın taarruzlarına karşı uyanık olmam lâzımdı. Bu vaziyette bütün askerimi toplayıp âsilerin üzerine gönderemezdim. Öyle bir an oldu ki, içimizden birkaç Türk bile, benim artık Cezâyir'de tutunamayacağımı sandılar. Kara Hasan adlı tıynetsiz bir levent, beni alaşağı edip yerime geçmek istedi. Sanırdı ki, kuş kadar beyniyle benim yapamadıklarımı o yapacak. Kara Hasan'ın İbnü'l-Kaadî ile haberleştiğini de öğrendim. Bu haini kovdum, gitti. Ama bana büyük bir bezginlik geldi. Bu Cezâyir milletine iyi bir ders vermek lâzımdı. İbnü'l-Kaadî, Cezâyir sultanlığı peşindeydi. Ancak ben Cezâyir'i bırakırsam, ülke gene bin parçaya ayrılacak, her parçası ayrı ayrı İspanyol kâfirinin kucağına düşecekti. İbnü'l-Kaadî'nin ne Cezâyir'i birleştirecek, ne de İspanyollar'a karşı savunacak aklı, cesareti, askeri ve iktidarı vardı. Değil donanması, gemisi bile yoktu. Geldikleri zaman ufku kapkara kaplıyan kâfir armadalarıyla nasıl başa çıkardı? Biz Cezâyir'e gelmeden, yerlilerin âdeti, kâfiri görünce, çil yavrusu gibi dağılmaktı. Yüz yıldan fazla zamandan beri Cezâyir'de devlet ve hükümet diye bir şey yoktu. Kâfirler de bunu nimet bilmiş, sahilin en iyi limanlarını ele geçirmişlerdi. Şimdi verdiğimiz bütün emekler, bir avuç akılsızın yüzünden heba olmak üzereydi. Ülkeye getirdiğimiz ticaret ve zenginlik de, biz çekilir çekilmez ortadan yok olurdu. Ancak aklı kısa olanlar, bu hakikatten gaflet ediyorlardı. Düşündüm ki, bir müddet için Cezâyir'i bırakıp ülkenin bir köşesine çekileyim, korsanlıkla uğraşayım, kara işleriyle meşgul olmayayım. Bakalım Cezâyirliler, ülkelerini nasıl idare ederler, nasıl geçinirler, nasıl savunurlardı? Birkaç yıl önce olduğu gibi elçi elçi üzerine gönderip geri dönmem için yalvaracakları muhakkaktı. O zaman geri dönerdim, artık bizi Cezâyir'den hiçbir kuvvet çıkaramazdı. Zira askerlik ve devlet idaresi Türk'e mahsustur.

İBNÜ'L-KAADÎ İSYANI

Nihayet beklediğim fırtına koptu. İbnü'l-Kaadî, 40.000 kişiyle taarruza geçti. Amma hazırlıklıydım ve böyle bir şeyi bekliyordum. Hattâ İbnü'l-Kaadî'nin meclislerinde casuslarım vardı. Ne konuşulur, ne yapmak isterler, günü gününe bilirdim. 10.000 levendimi âsilerin üzerine sürdüm. İkindiye kadar büyük bir vuruşma oldu. 2 000 şehit ve 2 000 yaralı verdim. Fakat âsilerin cümlesini mahvettim. Ancak 700 kadarı kaçtı. Gerisi öldü ve esir edildi. Âsilerin başında bulunan İbnü'l-Kaadî'nin adamı Cezâyir şeyhu'l-beledi (belediye reisi) elimize düştü. Mel'unu dört parçaya parçalatıp her parçasını şehrin bir kapısına astırdım. Tâ ki âlem ibret ala!

İsyanı bastırdıktan sonra, elebaşılardan 185 kişiyi elleri bağlı olarak önüme getirdiler. Bütün Cezâyir ulemasını topladım. Dedim ki:

Pazar Kayığı: Eski İstanbul'da bugünkü şehir hattı vapurlarının gördüğü vazifeyi yapan pazar kayıklarından biri, Boğaz'ın sularında.

«Başlarının vurulmasını emrettim.»

Bir gece Hızır Aleyhisselâm'ı rüyasında gördü.

— «Efendiler, bu âsiler hakkında dinimizin, şeriatimizin emri nicedir?»

Yaşlı bir din adamı şöyle cevap verdi:

— «Paşam, sana ve askerine karşı gelenin cezası şeriatimizde ölümdür. Çünkü sen bu ülkede Cihan Padişahı Sultan Süleyman Han Hazretleri'ni temsil edersin, onun beylerbeyisisin. Memleketimize olan lûtuf ve nimetlerin de sayılmakla tükenmez. Bizi kâfir zulmü altında başı eğik yaaşmaktan sen kurtardın. Ülkemize bereket ve refah getirdin. Hiçbir idarede görmediğimiz adaleti senin ve merhum ağan Oruç Bey'in devrinde gördük. İmdi bu 185 zavallı, birtakım müfsitlerin sözüne kapılmış, büyük suç işlemiştir. Amma inayet sendendir. Çoğu seninle İspanyol kâfirine karşı vuruşmuş gazilerdir. Şimdi hataya düşmüşlerdir. Var affeyle, kulluğuna kabul et. Büyüklük budur.»

Levent reislerime döndüm:

— «Siz ne dersiz?» dedim.

Reislerimden biri:

— «Sen daha iyi bilirsin paşam, diye cevap verdi; amma biz din adamı değiliz, askeriz. Her hareketimizden İstanbul'a, Cihan Hakanı Hazretleri'ne hesap vermeye mecburuz. Şimdi merhamet ve lûtuf zamanı değildir. Bu âsiler bizi ele geçirselerdi ne yapacaklardı, kendi itiraflarıyla sabittir. İmdi biz bunları affedersek, gayetle kötü misal olur. Koca Şimalî Afrika'da bir avuç Türk'üz. Burası Anadolu'nun birkaç misli büyük bir ülkedir. Birkaç bin Türk bu ülkeyi tutmaya çalışırız. Üstelik başımızda İspanyol kâfiri gibi Avrupa'nın en kuvvetli milleti fırsat gözetir. İbret-i âlem için bu âsilerin başın vurdur, tedbir budur.»

BARBAROS CEZÂYİR'İ TERK EDİYOR

Reisin sözleri daha makuldü. 185 âsinin başının vurulmasını emrettim. Böyle bir emir verdiğime çok üzüldüm. Hattâ o gece uykum kaçtı, kâbuslar gördüm. Fakat devletin menfaati bunu icap ettiriyordu. Ancak âsilerin mallarına, evlerine dokunmadım. Bu koca ülkede şiddetle tutunamazdık. Şimdilik gözlerini korkutmuştuk, bir zaman için ayaklanmazlardı. Fakat bu istikbal vadeden bir tedbir değildi. Bir ülke ki, halkı bizi istemez, bizden memnun değildir, bize yakışan oydu ki, çekilip gidelim. Bir ülkenin hükümdarı, askeri, ilerigelenleriyle uğraşmak kabildi. Yeter ki halkı bizi desteklesin. Fakat halk arasında da memnuniyetsizlik olunca, o diyârı terketmek lâzımdı. Bir zamandan beri bunu düşünüyordum. Şimdi katî kararımı verdim. Biliyordum ki biz çekildik-

Barbaros'un kuvvetleri bir savaş sırasında.

ten sonra Araplar, Cezâyir'i idare edemezler. İspanyol kâfirine karşı koymak bir yana, bizim çekilmemizle ticaret hayatı da duracağından herkes büyük zarar görür. Devlet düzeni de kuramazlar. Benden sonra Arap ilerigelenleri, biribirlerine düşecekler, halk perişan olacaktı. Sonunda tek çare olarak, nice minnetle beni tekrar ülkelerine çağıracaklardı. Buna imanım gibi emindim. O gece rüyamda Hızır'ı gördüm ve bunu karar verdiğim işin münasip olduğunun mânevî bir işareti saydım.

Bir sabah Cezâyir limanında yatan 25 pâre gemime bütün leventlerimi, ailelerini, mallarını doldurdum. Öbür gemilerim seferde, Akdeniz'deydi. Onlara da emir gönderdim ki, Cezâyir limanına değil, Cicelli limanına dönsünler. Bütün Cezâyir halkı kıyıya yığılmıştı. Herkes İspanyol yakasına sefere çıkacağımı sandı. Fakat kadınlarımızı ve mallarımızı da gemilere bindirdiğizi görünce, büyük şaşkınlık hâsıl oldu. Halkın büyük kısmı gittiğimize gayetle üzüldü. Daha gemilerimize binerken:

— «Yarın İspanyol kâfiri gelse bizi kim korur?» diye feryada başlayıp İbnü'l-Kaadî'ye beddualar ettiler. İbnü'l-Kaadî de korkusundan bana bir mektup gönderdi. Gayetle yüzsüzlük edip, oğlum olduğunu, kusurunu affetmemi, Cezâyir'den gitmememi istiyordu. Kabul etmedim. Elçisine dedim ki:

— «İşte Cezâyir kalesinin anahtarları, var efendine teslim eyle, sultanlık peşindeydi, gelsin memleketin başına geçsin. Bunca Müslüman'ın kanına girdi. Bakalım nasıl memleket idare eder?»

Cezâyirliler yalnız İspanyol kâfirinden değil, Sultan Süleyman Han'dan da korkarlardı. Hakanımız, bir beylerbeyisini istemeyen Cezâyirliler'e nice davranır, bunu düşünür, uykuları kaçardı. Kalabalık bir ulemâ heyetini gemime gönderdiler. Kalmamı rica ve istirham ettiler. Hatırlarını okşayıcı sözler söyledim. Fakat kararımdan dönmedim. Melûl ve mahzun gemiden ayrıldılar.

Bir günlük bir derya yolculuğundan sonra Cicelli'ye geldik. Burası Cezâyir kıyısında güzel bir limandı. Ağam Oruç'la evvelâ fethettiğimiz yerlerdendi. Yerleşmek üzere geldiğimizi öğrenen Cicelli halkı, şenlik ve bayram etmeye başladı. Şimdi Cezâyir şehrine akan bütün servet ve ticaret, Cicelli'ye akacaktı. Ertesi günlerde Cezâyir'in, hattâ Tunus'un her tarafından şeyhler gelip elimi öptüler. Halîfe-i Rûy-i Zemîn Hazretleri olan hakanımız Süleyman Han'ın kulları olduklarını, her ne emredersem Sultan Süleyman emreder gibi icabet edeceklerini, vergilerini ödeyip asker vereceklerini söylediler:

— «Bizler hâşâ Cihan Padişahı'na âsi değiliz, dediler; bu lekeyi kabul etmeyiz ve Süleyman Han'ın tab'ası olmakla öğünürüz. Cezâyir'de olan işlerle zinhar alâkamız yoktur!»

Cicelli'de çok kalmadım. Hemen sefere çıktım. Sicilya kıyılarına geldim. Sicilya kırallığının merkezi Palermo'yu bombardıman ettim. 9 pâre kâfir gemisi ele geçirdim. İçlerinde 40 ambar dolusu buğday, arpa, zeytin, zeytinyağı, peksimet, kereste, bakla, pirinç, kahve, kumaş, bez, kurşun vardı. Keresteler çok işime yaradı. Cicelli'de büyük kışlalar ve konaklar yaptırdım. 36 000 ölçek buğdayı fırınlara çok düşük fiyatla sattım. Küçük bir de tersane inşa ettirdim. Üç gemiyi tezgâha koydurdum. Aynı yaz içinde gemilerimi tekrar sefere çıkardım. Ben Cicelli'de kaldım. Gemilerim Venedik Körfezi'ne gittiler. Üç gemi ele geçirdiler. Birinin içinden 10 000 duka altın(*) çıktı. Yüzlerce esir alındı. Bunlardan 60'ı Müslüman esirlerdi. Hemen azad ettim. Bu sefer, 23 gün sürdü. Yirmi dördüncü gün gemilerim Cicelli'ye döndü. Ele geçen malın onda birini fakirlere dağıttım. Gerisini sattırdım. Her levendin eline 185 duka altını (110.000 TL.), ayrıca 4 tüfek, 5 tabanca, 8,5 kantar demir, 17 zirâ Venedik çuhası, 225 zirâ kumaş düştü. Ganimet bu derece boldu. Bütün Şimalî Afrika'dan tacirler ve gemi sahipleri, ticaret yapmak, mal alıp satmak için Cicelli'ye üşüştü. Kendime 26 oturak çok büyük, fakat yürük bir tekne yaptırdım. Yeni teknemi diğer gemilerle yarışa soktum.

(*) Bugünkü satınalma gücü takriben 6 milyon TL

Bir levent.

Cümlesini geçti. Kış geldi. Gemileri karaya çektirdim.

Evvel baharda tekneleri yağlamaya, donatmaya, onarmaya başladık. 15 parçayla sefere çıktım. Önce Ceneviz Körfezi'ne geldim. 14 gün bu kıyılarda dolaştım. 21 gemi ele geçirdim. Hepsini Cicelli'ye yolladım. Sonra Messina Boğazı'na geçip Venedik Körfezi'ne girdim. Üç parçalık bir filo gördüm. Rüzgâr gibi önümüzden kaçardı. Ardına düştüm, yetiştim. Meğer bizim Sinan Reis'in gemileriymiş. Sinan Reis, kadırgama geldi, ellerimi öptü, sevincinden ağladı. Çoktan görüşmemiştik. Sinan'ı da peşimize takıp Venedik Körfezi'nden çıktık. 9 parça kâfir gemisi daha zaptettik. Böylece bir ay içinde ele geçirdiğimiz kâfir gemilerinin sayısı otuzu buldu. Kimi çuha, kimi ibrişim, kimi bal, kimi buğday, kimi biber yüklüydü. Biri de ağzına kadar asker doluydu.

CEZÂYİR'DE KIPIRDANMALAR BAŞLIYOR

Bu arada eski reislerimden Kurdoğlu Reis de Cicelli'ye üç pâre gemiyle geldi. 10 000 duka altını verdi. Hazineye koydurdum. Hafta geçmezdi ki Cicelli limanına reislerim ele geçirdikleri birkaç kâfir gemi getirmeyeler. Biz bu minvâl üzere iken, Cezâyir'den de haberler geliyordu.

Cezâyir şehri halkı, az zamanda kıymetimizi anlamış, şehrin asayişine ve refahına halel gelmiş, İbnü'l-Kaadî aleyhine kıpırdanmalar artmıştı. Nihayet halk, bir heyet göndererek İbnü'l-Kaadî'ye demiş ki:

— «Hayreddin Paşa'yı davet etmek gayetle menfaatimizedir. Paşa öyle kâmil bir adamdı ki, Müslümanlar rahat etsin diye koca Cezâyir şehrini bırakıp gitti. Böyle bir şeyi şimdiye kadar kim yapmıştır. Sizden ricamız odur ki, Paşa'yı Cicelli'den şehrimize çağıralım. Siz gene kabîlenizin başına dönün.»

İbnü'l-Kaadî şöyle cevap vermiş:

— «Hey bre akılsızlar! Siz Hayreddin Paşa, Cezâyir şehrini neye bıraktı sanırsız? Benden korkusundan bırakmıştır.»

Bunun üzerine, vaktiyle maiyetim leventlerimden olup sonradan kovduğum Kara Hasan dayanamamış:

— «Sultanım,» demiş, «benim bildiğim Hayreddin Paşa'nın Tanrı'dan başka kimseden korkusu yoktur. İZnhâr şu veya bu kuldan korktuğunu sanıp ona göre davranmayınız, zararlı çıkmanız mukarrerdir. Paşa'nın Cezâyir şehrini bırakıp gitmesi elbette sizden korkusundan değildir, bir bildiği vardır.»

İbnü'l-Kaadî gayetl ekızmış. Kara Hasan'a bir şey yapmamışsa da, beni Cezâyir'e çağırmak istiyen heyetin başındaki Arap din adamının hemen oracıkta başını kestirmiş.

Bu hâdiseler, Cezâyir behrine dönmemizin yaklaştığını gösteriyordu. Ancak biraz daha beklemek gerekti ki, vaziyet iyice lehimize dönsün. İbnü'l-Kaadî'nin nüfuzu gittikçe aazlıyor, her gün biraz daha halkın teveccühünü kaybediyordu. Şehrin idaresi gerçekte Kara Hasan'ın idaresindeydi. Cezâyir limanında birkaç gemi vardı. Fakat leventleri olmadığı için sefere çıkmazdı. Az zamanda çürüdü. Çünkü gemiler, gayetle nazik nesnelerdir. Çok ihtimam ister .Gemiler çürüyünce, şehirde ticaret namına bir şey kalmadı. Böylece Cezâyir şehrinden ayrıldığımdan üç yıl geçti. Cezâyir'den gelen heyetlerin sayısı artmaya başladı. Şehre dönmemizi istiyorlardı.

Bu sırada Sinan Reis, 9 pare tekneyle Akdeniz seferine çıkmış, 12 pâre kâfir gemisi ele geçirmişti. Sebte Boğazı'na (Cebelittârık) uzanan Sinan Reis, İspanya'nın güney sahillerinde, Endülüs'te dolaştı. 800 Endülüslü'yü gemilerine alıp İspanyol zulmünden kurtardı. Cezâyir'e getirdi. Hepsine toprak ,ev, bark verdim. Fakat Sinan'ı kasâvetli gördüm:

— «Hayrola Sinan,» dedi; «ne var?»

— «Ne olsun paşam,» dedi; «sıkılırm. Siz ve ağanız cennetmekân Oruç Bey, bin mihnet ve fedakârlıkla Cezâyir'i aldınız. Şimdi Kuzey Afrika'nın en iyi limanı olan Cezâyir şehri, nankör bir Arap'ın elindedir. Bu limandan ne kendisi faydalanmayı bilir, ne bizi limana kabul eder. Endülüs'ten dönerken Cezâyir limanına uğramak istedim. Top ateşiyle karşılandım. Topları susturup Tanrı'nın inayetiyle şehri almak benim iiçn hiç mesabesinde idi. Ama kızarsınız diye cesaret edemedim. Destur verin, İbnü'l-Kaadî denen köpeği kovalım. Eskisi gibi Cezâyir şehrinde oturalım!»

Gelecek sayımızda:
BARBAROS TEKRAR CEZÂYİR'DE

Küçüksu Çayırı: Bugün de İstanbul'un rağbet gören bir mesiresi olan Küçüksu Çayırı eskiden beğenilen gezinti yerlerinden biriydi.

Lâkaplar ve Unvanlar

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

DEVLET-İ Aliye-i Osmaniye'de Avrupalılar'da olduğu gibi birtakım mânalı temsil alâmetleri kullanılmaz. Padişahın marka gibi yazılmış, isminden başka bir şeyi olmayan, daima aynı şekli muhafaza eden **tuğrası** kullanılır. Bayrak ve başka şeyler üzerinde ise **mâh-ı alem** yani ay tabya nakşedilir. Bazıları bunun Bizans'tan alınmış olduğu zannındadırlar. Çünkü ekseriya görüldüğü gibi Bizans paralarının üzerinde, ay şekli hakkolunmuştur. Lâkin Türkler'de ayın kullanılması İstanbul'un fethinden, hattâ Türkler'in Müslüman olmalarından öncedir.

Padişahın çıkarıp imzaladığı yazılara **Hatt-ı Hümayun** yahut **Hatt-ı Şerif** denilir. Kapı tarafından çıkarılanlara da **Sah** denir.

Osmanlı gemileri üzerine çekilen bayrakların renkleri muhtelif olup kırmızı, yeşil veya mütaaddit renkler birden bulunur ise de meşhur Cezâyirli Kaptan Hasan Paşa, I. Sultan Hamid'in devr-i saltanatında yeşil bayrağı yalnız devletin harp gemilerine ve kırmızıyı dahi diğer devlet gemilerine tahsis eyledi. Padişah sefere gittiğinde onun ve serdar unvanını taşıyan sadrazamın arkasından muhtelif renklerde yedi adet bayrak çekilir. Şöyle ki:

Topkapı Sarayı Arz Odası önünde devlet ricali.

1. Baş Alem, ki beyaz olur, 2. Yeşil, 3. Kırmızı, 4. Sarı, 5. Beyaz ile yeşil, 6. Yeniçeri bayrağı olan kırmızı ile sarı, 7. Kırmızı ile beyaz. Vezirlerin bayrağı kırmızı olup sadrâzamınki yeşil olduğu gibi, şehzadelerden sefere gidenler olursa onların bayrağı dahi yeşildir.

Osmanlılar'da büyük bir makam alâmeti olan **tuğ** bir sırık ucundan asılı at kuyruğundan ibaret olup sırığın başında altın yaldızlı bir top bulunur. Bazıları bunun Hazret-i Davud'un temsilinden alınmış — yani topu Golyat (Câlût)ın kellesi ve at kuyruğunu da onun sakalı — olarak tefsir ederlerse de bunun aslı yoktur. Keza, Koronelli'nin Mora hâtıratında zikredilen sebepler de doğru olmayıp Osmanlılar'dan evvel Bulgarlar putperest bulundukları zaman tuğ kullanırlardı. Nitekim Papa Nikola tarafından Bulgarlar'ın Bekuris, yahut Vegoris kıralına gönderdiği mektupta harp alâmeti veya bayrak olarak at kuyruğu yerine Hazret-i İsa haçının kullanılması tavsiye ediliyor. At kuyruğunun Orta Asya Türklerince kullanılmış olması çok muhtemeldir.

Büyük bir makam ve mansıba delil olan tuğ seferde süvari alaylarının sayısını gösterir. Şöyle ki, paşaların hâiz bulundukları tuğ adeti miktarında sipahi alaylarına ve dolayısıyla bu sipahilerin yerleşmiş bulundukları arazinin hepsine emir ve hükmettikleri anlaşılır. Binaenaleyh, padişah sefere gidecek olursa İstanbul'dan ayrılışından bir ay, yahut on beş gün önce tuğlar içeriden çıkarılarak saray-ı hümayunda bulunan arz odasının önüne getirilir ve orada tulûdan önce toplanmış bulunan bütün erkân ve vezirler bu tuğlardan alırlar, ikisini Bâb-üs-Saâde kapısına asarlar. Orada Şeyhulislâm Efendi, yahut Nakibüleşraf Efendi veyahut padişahın hocası veya saray şeyhi mutad olan duayı okur. Padişahtan başka vezirler de hâiz bulundukları tuğları kendi konaklarının üzerine harp hazırlıkları işareti olarak asarlar. Bir ve iki tuğlu paşalar arasında en itibarlı olanlara üç tuğ verilir. Padişahın peşinden ise dört tuğ götürülüp eski âdete göre Şeyhulislâma birinin başı topsuz olmak üzere iki tuğ ve kazaskerlere dahi başları keza topsuz birer tuğ verilir.

OSMANLILAR'DA ELKAP VE UNVANLAR

Padişaha ekseriya ve bilhassa yazı dilinde **sultan** denir. Bu kelime Arapça olup padişahın kızına, kız-

Sancak ve tuğlar.

kardeşine ve annesine dahi **sultan** lâkabı verilir; şu kadar ki kadınlar için kullanıldığı zaman sultan kelimesi asıl isimden sonra gelir: Meselâ **Vâlide Sultan, Beyhan Sultan, Hadice Sultan** gibi. Padişahın kız torununa dahi **Hanım Sultan** denilir. Halk dilinde kullanılan padişah kelimesi ise Farsça **Pad** ve **Şah** kelimelerinden meydana gelir. **Şah** Hakan ve **Pad** mazarrat veya fenalıklardan koruyan mânasındadır. Böylece **Padişah** dünyayı koruyan demektir ki, Avrupalılar'ın imparator isminin karşılığıdır.

Padişaha çok zaman **Hunkâr** dahî derler ki, sahib-i umur mânasında olan **Hudavendigâr** kelimesinin kısaltılmışıdır. Padişahın elkabı şunlardır: **Azametlû, Şevketlû, Heybetlû, Kudretlû, Şecâatlû, Kerametlû, Padişah-ı âlempenah, Padişah-ı âlem** vs... **Hakan** ismi Farsça lûgat kitaplarında Turan Padişahlarına verilen bir unvan diye gösterilmekte ise de aslında hakan, padişah demektir. Hakanın kısaltılmışı olan **Han** da aynı mânaya gelir; Tatar, yahut Türkistan Padişahları'na bu unvanı verirler. Lâkin Osmanlı Padişahları'nın en şerefli lâkabı Halife'dir. Şam ve Bağdad'da icrayı saltanat edenlere Hazreti Peygamber'in halefleri olmak itibarıyla Halife adı verilir ve bütün İslâmlar'a hükmederlerdi. Halife unvanını haiz olan Osmanlı Padişahları da yeryüzünde yaşayan İslâmlar'ın din işlerine hâkimdir. Padişahlara **Şehenşah, Şehriyar, Kayser, Kisrâ** veya **Husrev** dahi denmektedir.

Yazı dilinde **Padişah-ı Zîcah**, yahut **Âlicah, Padişah-ı Zillullah, Padişah-ı Ruy-i zemin**, yahut **Heft iklîm, Padişah-ı Rub'-ı Meskûn**(*) elkabı da vardır.

Padişahın isim ve elkabı muhtelif suretlerle yazılır. Paraların üzerinde **Sultan-ül-berreyn** (yani Anadolu ve Rumeli) ve **Hakan-ül-bahreyn** (yani Akdeniz ve Karadeniz), **Essultân ibnü'sultân, Sultan Selim ibni Mustafa Han, dâme mülkehu, Darabe fi İslâmbol**, yahut **Kostantıniyye** ibaresi hakkedilir.

Ferman ve muahedelerde daha tafsilâtla yazılıp, bu babta şu misalleri zikredelim(**):

(Kıblegâh-ı akvam olan Mekke, Medine ve Kuds-i Şerif mübarek ve mukaddes şehirlerinin hâdim ve sahibi, İstanbul, Edirne ve Bursa şuhûr-ı selâsesinin hâkim-i mutlakı, Bağdad'ın, Şam cennet-i muattarının ve bâemsal Mısır'ın ve umum Arabistan, Halep, Antakya'nın ve sair mahal emsar ve teb'ay-ı mutî'anın rahîm ve kudretlû Sultanı)

Sultan Selim tarafından 1800 Milâd tarihinde Rusya ile Cezayir-i Seb'a hakkında aktedilen muahede şu suretle başlar.

(Bütün Müslümanlar'ın kıblegâhı ve mukaddes mahalli olan Mekke ve Medine şehirlerinin ve Kuds-i Şerif ile Mescidülaksâ'nın hâdim ve âmiri, Halife-i Muazzam ve Rumeli ve Anadolu'da, Bahr-i Sefid ve Siyahta Arabistan ve Acemistan'ın vâsi hududu dahilinde kâin şehir, kal'a ve istihkâmların hâkim-i mutlak ve mesudu mağbut Padişah-ı âlem, essultan ibnüssultan essultan Selim ibni Mustafa Han ibni Ahmed Han.)

Böylece görülüyor ki Osmanlı Sultanları'nın elkabı daha ziyade dinî olup en evvel Medine, Mekke ve Kudüs şehirlerinin hâkimi ve halife bulundukları zikrolunmaktadır.

Efrad ve ahali tarafından padişahlara takdim olunan dilekçelerde aynı elkap yazılmakla beraber teşbih ve medih suretiyle birçok ilâveler dahi yapılır. Şöyle ki:

«Eâzım-ı selâtıyni zamân ve ekrem-i havâkıyn-i devrân, Sultanu'l-Berreyn ve Bahreyn, hakanu'l-maşrıkıyn ve'l-mağribiyn, hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn, aynü'l-insan ve insânü'l-ayn, bâis-i emn-u amân-ı â'lem'yân ve mû'cib'l-itmi'nân kulûb-ı edmiyân, el-muzafer bi te'yidü'l-mülkü'l-müsteîn, ve'l-mansûru binesrelazizülmennân, azametlû ve şehâmetlû ve şevketlû ve kudretlû padişahımız Sultan Mehmed Hân-ı lâ yezletüssilsile, Hilâfeti mümtid, ilâ âhirüzzamân hazretlerinin melâz-ı salâtıyn-i izâm ve merci'-i havâkıyn-i kirâm olan südde-i senîye-i saâdet-medâr ve atabe-i aliyyei- izzet-kararları».

Diğer misal:

Sultan-ı selâtıyn-i Şark ve Garp, sâhibkıran-ı memâlik-i Rûm-u Acem ve Arap, kahramân-ı kevn-u mekân, nerîmân-ı zemîn-u zaman, bâis-i emn ü aman-ı âlemyan, mucibi itminanı kulubu cihanyan olan kudretlû efendimiz, Padişahımız Mehmed Han, ebedallahıteala ömre ve devlete ilâ inkirazı zaman Hazretleri».

(*) Dünyanın kara kısmı
(**) Metinden aynen tercüme edilmiştir.

Mezarlıktan bir görünüş: Ney çalan derviş.

2 MAYIS

Nisanın son günlerinde Dominik Cumhuriyeti'nde solcu âsilerin sebep oldukları ayaklanma üzerine, A. B. D. bu memleketteki Amerikalılar'ın emniyetini sağlamak için adaya asker çıkardı.

4 MAYIS

Başbakan yardımcısı Süleyman Demirel, 4-5 yıldır Amerika'dan ve NATO'dan yeterli yardım gelmediğini söyledi.

6 MAYIS

Senato, milletvekili ödeneklerine yapılması teklif edilen zammı kabul etti.

9 MAYIS

Eski A.B.D. Cumhurbaşkanı muavini Nixon ile, Cumhuriyetçi Parti'nin eski başkan adayı Goldwater, başkan Johnson'un Dominik'e asker sevketmesini müsbet karşıladılar ve Dominik'in yeni bir Küba halini almamasına çalışılması gerektiğini söylediler.

10 MAYIS

Gölcük'te yapılan büyük bir törenle iki savaş gemisi denize indirildi. Bu gemilerden biri 477 tonluk bir karakol gemisi, diğeri de 400 tonluk bir çıkarma gemisidir.

11 MAYIS

NATO Bakanlar Konseyi Londra'da toplandı. Dışişleri Bakanı Hasan Işık ile Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulos görüştüler.

13 MAYIS

Hasan Işık ve Kostopulos, Kıbrıs'ta bağımsız cumhuriyet kurulması hususunda anlaşmaya vardı.

14 MAYIS

Hazırlanan yeni TRT tasarısı, Adalet Bakanlığı'na verildi. Öte yandan TRT konusundaki iddialar Ankara'da savcılıkca tahkik ediliyor.

● Kızıl Çin yeni bir atom bombası patlattı.

16 MAYIS

Dominik'te General İmbert Barrera'nın hükümet kuvvetleriyle, Albay Caamano'nun Anayasa Kuvvetleri arasında yeni çarpışmalar oldu.

17 MAYIS

Rus Dışişleri Bakanı Gromyko Ankara'ya geldi.

20 MAYIS

Adalet Bakanı 141 ve 142. maddeler kaldırıldığı takdirde komünizmin önlenemiyeceğini, bu maddeler kaldırılsa bile, Anayasamız karşısında komünizmin serbest kalmasının mümkün olamıyacağını söyledi.

● Bir Pakistan yolcu uçağı düştü. 121 kişi öldü. İlk seferini yapan uçaktaki yolcuların önemli bir kısmı gazeteciydi.

21 MAYIS

Türk Donanma Cemiyeti faaliyete geçti. Cemiyet başkanı emekli koramiral Refet Arnom, bütün yurttaşları cemiyete üye olmaya çağırdı.

22 MAYIS

Rus Dışişleri Bakanı Gromyko Türkiye'den ayrıldı.

● Gromyko'nun yaptığı görüşmelere paralel olarak hazırlanan Türk-Sovyet ortak bildirisi Ankara ve Moskova'da aynı saatte yayınlandı. Bu bildiride her iki memleketin barış içinde yaşamak istedikleri ve sömürgeciliğe karşı olunduğu belirtilmektedir.

23 MAYIS

A.B.D. Viet-Nam'daki kuvvetlerini 75.000'e çıkarıyor.

25 MAYIS

Suriye sınırındaki bir karakolumuza yapılan baskın sonunda iki erimiz şehit edildi.

26 MAYIS

Beş Lâtin Amerika devleti tarafından sağlanan barış gücüne mensup askerlerin Dominik'e gelmeye başlaması üzerine A.B.D. buradaki askerlerinin önemli bir kısmını geri çekmeye başladı.

27 MAYIS

Anayasa ve Hürriyet bayramı kutlandı.

29 MAYIS

İstanbul'un 512. Fetih yıldönümü törenlerle kutlandı.

● 1965 bütçesi 174 menfi oya karşı 230 oyla kabul edildi.

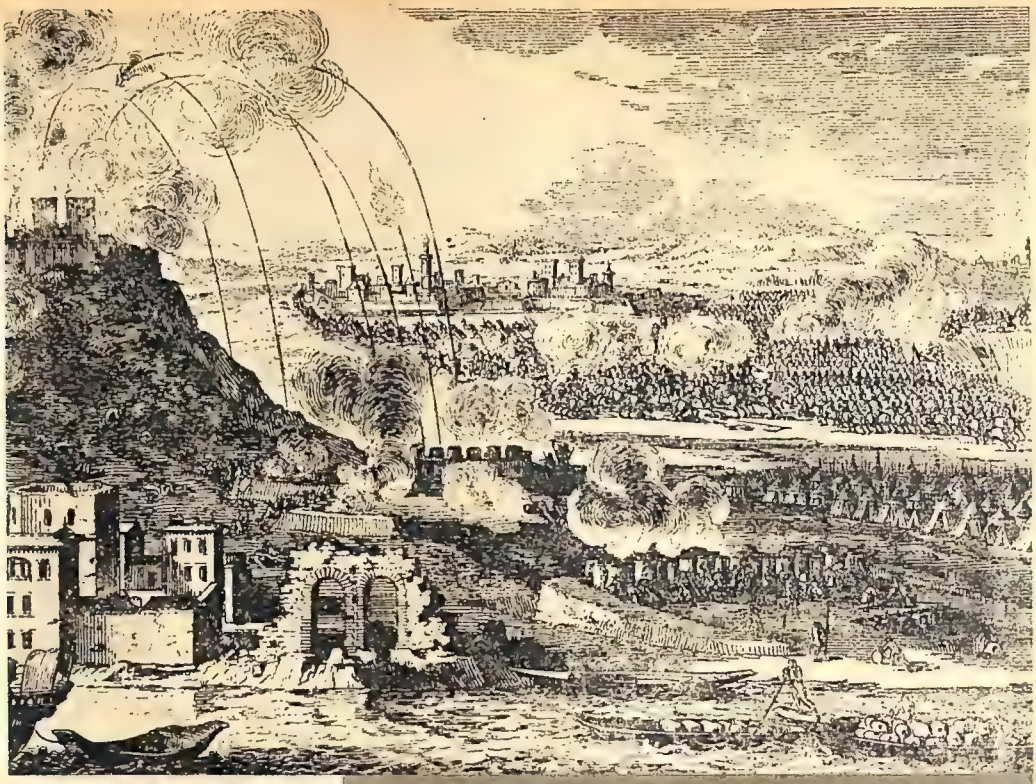

Estergon Kalesi

YAZAN: MİTHAT SERTOĞLU

OSMANLI İmparatorluğu devrinde serhat diyarlarına «genç adamlar» memleketi adı verilirdi. Çünkü serhat gazileri düşmanla durmadan mücadele eder, vatan sınırlarını her türlü tehlike ve saldırıdan uzak bulundurmak için daima can verip can alırlardı. Bu yüzden, ihtiyarlık derdine uğramadan, genç yaşta şehadet şerbetini içip dünyadan göçerlerdi. Onların bu fedakârlık ve yiğitlik barajı arkasında ise, vatan mesut ve rahat yaşardı.

Serhatler, daimî savaş yerleriydi. Bunun için serhat kaleleri her zaman efsanevî kahramanlık menkıbelerine şahit olurlardı. Bunlar, bazan düşman eline geçer, bir müddet öyle kalır, sonra gene Türkler tarafından zapt olunurdu. Düşmana geçen serhat kaleleri için elçilerle görüşülürken (kıralınızda Allah emaneti olan kal'a-i padişahî) tâbiri kullanılır ve bu suretle onun ergeç geri alınacağı ima edilirdi.

Böylece el değiştirmiş namlı kalelerimizden biri de Estergon kalesidir. Tuna ve Gran nehirlerinin kavuşağında ve Budin'in kırk beş kilometre kuzeybatısında bulunan bu kale, Kanunî Sultan Süleyman Han tarafından 1543 yılında fetholunmuştu. Serhat kalelerimizin en mühimlerinden biriydi. Tarihçilerimizin (Cebîn, menhûs ve muhannes) diye andıkları Koca Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'nın düşman karşısında yok yere yenilişi üzerine Nemçe, yani Avusturya orduları başkumandanı Prens Mansfeld, 2 ağustos 1595 günü Estergon kalesini muhasara etti. Yanında Alman, Macar, Bohemyalı, Leh, Çek ve İtalyanlar'dan kurulmuş 80 bin kişilik bir ordu vardı. Kaleyi ise, Anadolu Beylerbeyisi Lala Mehmed Paşa müdafaa ediyordu. Buraya son anda yanındaki bin dört yüz kadar askerle kapanmıştı. Bir de, kalede mûtat olarak bulunan muhafızlarla Estergon ve Sirem sancaklarına

ait asker vardı. Bunlardan hepsinin yekûnu ise, beş bini bulmuyordu. Düşman 42 büyük topla kaleyi durmadan dövüyor, günde iki bin mermi yağdırıyordu. Türkler'in yiyeceği pek azdı. Su yollarını düşman kestiğinden sarnıçlarda kalan pek az su ile idare ediliyordu. Bu korkunç muhasara yirmi sekiz gün sürdü. O sırada Lala Mehmed Paşa'nın maiyetinde olarak kaleye kapanmış bulunan büyük tarihçimiz İbrahim Peçevî Efendi şahit olduğu olayları şöyle nakletmektedir:

ESTERGON'UN KAYBI

«Bu kadar top darbından dağlar tahammül etmek uzak bir iş iken, Estergon gibi bir küçük kalenin dayanması sadece bir mucize idi ve düşman iki defa lâğım edüp Tuna'ya bakan büyük kulenin dış duvarını havaya atıp üzerinde bulunan gazilerin kimini içeriye ve kimini dışarıya attı ve ol kuleyi fethedip içine girip oturdular ve kâfir birkaç yerde çam tahtalarına öküz derisi kaplayıp duvara dayadı ve duvarı altından kazıp delmeye başladı. Şöyle oldu ki, bir harbeyi — bir nevi kısa mızrak — bizden biri anların tarafına uzatıp yakın olan melûnu yıkmak yahut defetmek istese, ucuna kâfir yapışıp o kendine, biz kendimize çekerdik. Gece ve gündüz böyle cenkten bir an boş kalmadılar.»

Sonra, su azlığı yüzünden çekilen ıstırabı anlatır:

«Sarnıcın nihayet bir ay suyundan içildi. Bir kolda olan iki yüz adama bir iki at yükü su verildi. Anı dahi Paşa kendisi dağıtır, gayrı kimse yapamazdı. Sarnıç etrafında hararet şiddetinden mermerleri yalayan ve bir damla su diye can verip can alan elsiz ve ayaksız, düşkün ve yaralı ve humbaradan haşlanıp gözü kapanmış ve yüzü kabarcık olmuş, kötü kokusundan halkın burnu dolmuş dertlilerin feryat ve iniltisi gönülleri mahzun ederdi. Hal böyle iken üç günlük suyumuz kalmadı. Halkın yediği sadece buğdaydı. Buğdayı saçta kavururlar ve el değirmeninde çekerler ve üzerine bir miktar su dökerler, ondan sonra yerlerdi. Allah'a malûmdur. Yalanım yoktur. Sekiz hizmetkârımla kapanmıştım. Böylece buğday kavururlardı. Bir derece safa ile yerdik ve biz bundan neden gafil imişiz derdik. Minnet Huda'ya, kırk elli yıldır ki oradan kurtulduk, bir daha onu arzu etmek vâkı olmadı.»

Kaleye umulan imdat gelmiyor, Lala Mehmed Paşa ise düşmanın vire teklifini, yani kaleyi vermek şartıyla içinde bulunanların sağ ve salim çıkıp gitmesini kabul etmiyordu. Orada dövüşe dövüşe şehit olmaya karar vermişti. Lâkin, bu boşuna bir gayretti. Halkı ve askeri kırdırmaktan başka netice vermezdi. Nihayet Sirem alaybeyi Boyalı Hüseyin Bey'le İbrahim Peçevî Efendi ve berat kâtibi Ahmed Çelebi Paşa'dan gizli olarak kaleden çıkıp düşmanla temasa geçtiler ve pek uygun vire şartlarıyla geri döndüler. Lala Mehmed Paşa, sonunda bunun üzerine kaleden çıkıp gitmeye razı oldu. Herkes malı ve silâhıyla gidecekti. Düşman donanması kaleden asker ve ahaliyi Tuna suyu üzerinde ve Türk hâkimiyetinde bulunan Vişegrad kalesine taşıdı.

Estergon'un kaybı, bütün serhatlerde büyük bir acı ve üzüntü yaratmıştı. Serhat gazileri, her tarafta sazlarını çalıp yanık sesleriyle Estergon'un elden gitmesinden doğan acılarını söylüyorlardı:

Estergon kalesi subaşı durak
Kemirir içimi bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde yâr ondan ırak

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım

Estergon kalesi su başı hisar
Baykuşlar çağrışır bülbüller susar
Kâfir bayrağını burcuna asar

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Bu ateşle yanar kara bahtlıyım

Estergon kalesi subaşı kale
Göklere ser çekmiş burçları hele
Biz böyle kaleyi vermezdik ele

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Estergonu vermiş kara bahtlıyım

ESTERGON GERİ ALINIYOR

Estergon kalesi, on sene kadar düşman elinde kalmıştır. Nihayet gene Lala Mehmed Paşa onu düşmandan geri alarak içindeki büyük heyecanı dindirmeye muvaffak oldu. Talihin şu garip cilvesine bakın ki, İbrahim Peçevî Efendi bu sefer de gene onun maiyetinde görevliydi.

Lala Mehmed Paşa, sadrâzam ve serdârı- ekrem bulunduğu halde 29 ağustos 1605 tarihinde kaleyi muhasara etmişti. Gaziler Estergon'u mutlaka almak azmiyle arslanlar gibi dövüşüyorlardı. 29 eylül günü kalenin dış varoşu fethedildi.

İbrahim Peçevî Efendi diyor ki:

«Bundan sonra on gün dahi iç kale dövüldü ve onuncu günde yürüyüştür diye nida olundu. Gene sabaha kadar metrisler ve ol dereler ve tepeler İslâm gazileriyle doldu. Küffar dahi gazilerin halini görüp yürüyüş edeceklerini bildi. Gece yarısından önce idi. Budin Yeniçeri Ağası Osman Ağa kolundan:

«Elâman!» diye feryat ve figan eylemişler ve vireyi söyleşmeye adam istemişler.

Bu haberi sadrâzama ulaştırdılar. Allah'a hamdetti ve sevinç göz yaşlar döktü. İbrahim Peçevî Efendi

---

Tahtırevan: Eski nakil vasıtalarından biri tahtırevandı. Bunların bazısı insanlar, bazısı da hayvanlar tarafından taşınırdı. Hükümdarların ve prenseslerin de tahtırevanları olurdu. Bunları taşıyacak olan katırların yürüyüşüne dikkat edilir; hayvanlar büyük bir titizlikle yetiştirilirdi.

Brendizi'nin bu gravürün de Anadolu yollarında bir tahtıveran görülüyor.

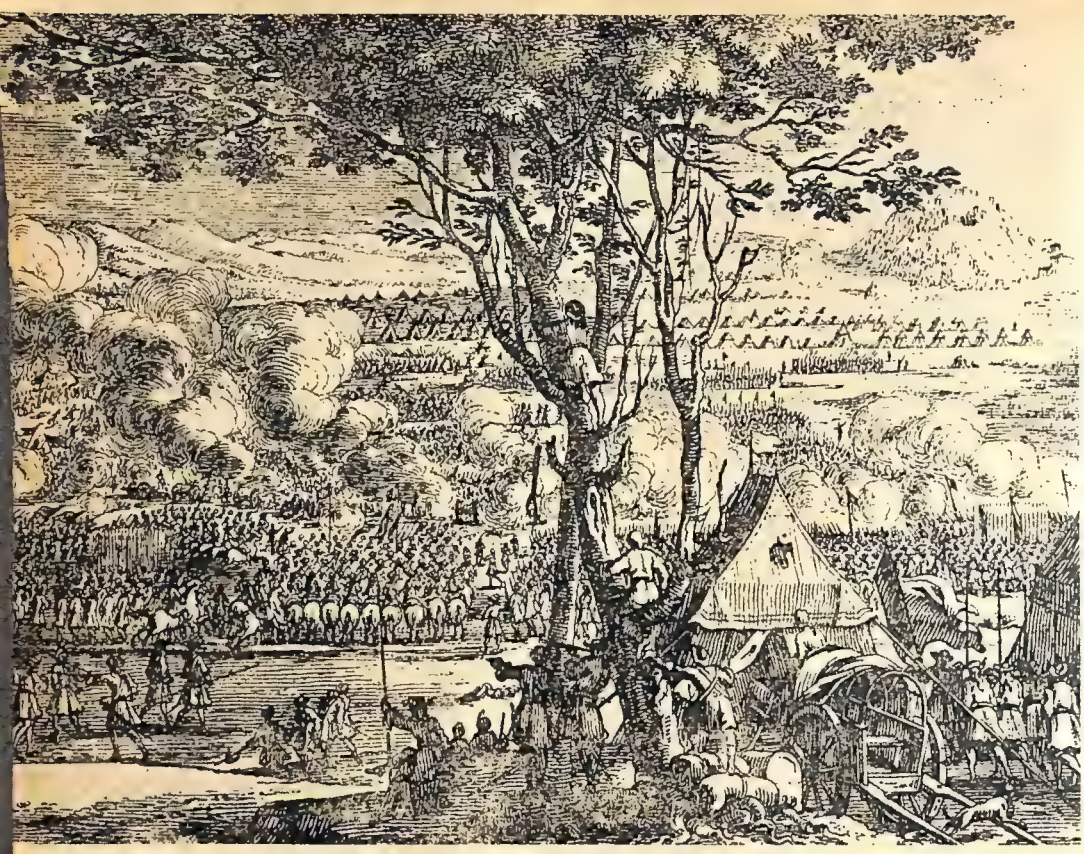

Estergon muhasarasından bir görünüş.

hemen onun yanına koştu. Olayın ötesini gene ondan dinleyelim:

«Mübarek başlarını kaldırıp bu fakîre hitap eylediler:

— «Hiç sana lâzım değil iken geçen sefer kale verilmekte ve kâfir ile vireyi söyleşmekte gayet hevesin vardı. Bu kere dahi varıp vireyi söyleşin.»

Fakîr dedim ki:

— «Allah vere de ol zaman gele... Sultanımın malûmudur. O zamandan beri Cenab-ı Hak'tan duam odur ki, verilmekte söyleştiğim gibi, alınmakta dahi söyleşen ben olacağım.»

Bunun üzerine Lala Mehmed Paşa onu kaleyi teslim alma görüşmelerine memur etti. İbrahim Peçevî Efendi bu vazifeyi büyük bir sevinçle üzerine aldı. Teslim şartlarını düşman delegeleriyle görüştü. Bu suretle içinde kalan derdi dindirdi. Kaleyi verirken düşmanın acı sözlerine muhatap olmuştu. Hepsini iade etti:

— «Ve onlar kaleyi aldıkta bize söylediklerini birkaç mertebe ziyade ile söyledim ve nice cefalar ettim ve barut mahzenlerini ve cebehanelerini mühürledim.»

Kale teslim alındıktan sonra Sadrâzam Lala Mehmed Paşa hükümdara bu müjdeyi vermeye giden heyete onu da dahil etmişti. İbrahim Peçevî Efendi, sadrâzamın bunu anlatan yazısını hükümdara takdim ettiğini şöyle nakleder:

«Çünkü Âstâne'ye — İstanbul'a — vardık, saadetlû padişah şehzadeler odasını teşrif buyurdular. Darüssaade kapısından — sarayın üçüncü kapısı — girip o mahalde mülâki olduk ve mektubu verip lâzım olan ahvali arz ettik. Orada bulunan hizmetkârlarımız ile beraber on yedi kişiydik. Birer hil'at ihsan buyurdular.»

Sonra büyük tarihçi, Lala Mehmed Paşa'nın sözlerini hükümdara aynen nakletti:

— «Dünya isteklerinden bundan başka Cenab-ı Hak'tan bir hacetim yoktu. On yıl bu serhatleri bunun için bekledim. Bundan sonra ha sağ kaldım, ha öldüm; ha mansıp — memuriyet — aldım, ha azıldum... Cümle yanımda birdir.»

Saadetlû padişah:

— «Yok, öyle demesin. Biz ondan daha çok hizmet umarız buyurdular.»

İşte, meşhur Estergon kalesinin macerası budur.

Taş Baskısından
Tifdruğa Kadar

Pullarla Son Yüz Yılın Hikâyesi

Yazan :
VURAL SÖZER

Sir Roland Hill, İngiltere Parlâmentosu'nda mebustu. 1840 yılında, bir gün Londra'da halk arasında dolaştığı sırada garip bir olayla karşılaştı. O devirde İngiltere'de posta arabaları mahalleleri dolaşıyor, bir meydanda posta arabasını durduran postacı boru çalarak halkı mektuplarını almaya çağırıyordu. Sonra da arabanın üzerine çıkarak zarflardan isimleri okuyor, ismi okunan da gelip posta ücretini veriyor ve mektubunu alıyordu. Sir Roland Hill'in şahit olduğu olay, böyle bir mektup dağıtımı sırasına raslamıştı. Postacının adını okuduğu bir genç kız, arabaya yaklaşmış, zarfı eline alıp şöyle bir bakmış, sonra gene postacıya iade etmişti. Evet, mektup kendi adresine gelmişti ama, posta ücretini ödeyecek parası yoktu.

Kızın hali Sir Hill'i üzdü. Özür dileyerek ve ileride ödeyebileceğini söyleyerek posta ücretini verdi ve zarfı kıza takdim etti. Fakat kız, Sir Roland Hill'in bu nazik jestinden memnun olmamıştı.

— «Boşuna zahmet ettiniz,» dedi. «Ben öğreneceğimi zaten öğrenmiştim.»

Sir Roland Hill bu cevaba şaşırmıştı. Kız anlattı:

— «Mektup, askerdeki kardeşimden geliyor. Fakir olduğumuz için, askere gitmeden önce aramızda kararlaştırdık. Birbirimize yazdığımız mektupların zarfına bir haç işareti koyacaktık. Haç işareti, sıhhatte olduğumuzu, bir sıkıntımız bulunmadığını ifade edecekti...»

Nitekim, o günkü zarfta da küçük bir haç işareti vardı... Ve genç kızın posta ücretini ödemesine lüzum yoktu.

Sir Roland Hill, hemen o gün bu olayı parlâmentoda görüşme konusu yaptı ve posta idaresini boşuna yorulmaktan kurtaracak çareyi ortaya attı. Bundan

Yukarda solda: Türk pulunun 100. yılı münasebetiyle basılan pullardan biri. Sağda: Milli Mücadele yıllarında kullanılan sürşarjlı bir pul. Aşağıda solda: İlk Osmanlı pulu; sağda Cumhuriyetin 40. yıl dönümü hâtıra serisinden bir pul.

böyle posta ücretini mektubu alan değil, gönderen ödeyecek, paranın ödendiğini belirtmek için de zarfın üzerine bir kâğıt yapıştırılacaktı. Dünya bu olaya 1840 yılında sahne oluyor, Kıraliçe Victoria'nın resmini taşıyan ilk pul, İngiltere'de zarfların üzerine yapışıyordu.

İlk pulun mektup zarfları üzerine yapışmasından bu yana tam 125 yıl geçti. Bu müddet içinde büyüklü küçüklü bütün devletler ceman on binlerce çeşit pul çıkarttılar. Her pul; asıl gaye posta hizmeti olmakla beraber, muhtelif sebep ve devrelere denk düşürülerek tedavüle çıkarıldığından pullar kısa zamanda büyük özellik kazandılar. Bugün, bir devletin çıkarılış sebeplerine göre pullarını tetkik edecek bir tarih meraklısı, o devletin geçirdiği ekonomik, politik ve sosyal merhaleyi pekâlâ takip edebilir ve bir sonuca varabilir.

Bu maksatla kendi pullarımızı tetkik edersek; zamanla, âdeta damlaya damlaya biriken bu ufacık kâğıt parçaları üzerinden hayli enteresan bilgiler elde etmemiz mümkündür.

TÜRK PULUNA DOĞRU

İngiltere'de ilk posta pulunun tedavüle çıktığı 1840 yılında, Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat devresine gireli henüz bir yıl oluyordu. I. Abdülhamid, III. Selim ve II. Mahmud'un geliştirdiği ıslahat hareketi 1839 yılında Tanzimat'ın ilânıyla yeni bir safhaya giriyor, Osmanoğulları Avrupa'ya erişmek için gayret sarf ediyorlardı. Gülhane Hattı'nın okunmasından bir yıl sonra Batılılaşma gayretleri cümlesinden olarak Posta Nezareti kuruluyor ve devlet, haberleşmeyi halk hizmeti haline getiriyordu. Türkler çok eskiden beri haberleşmeye zaten gerekli önemi vermiş, fakat bunu daha çok devlet hizmeti olarak görmüşlerdi. Orta Çağ'dan beri ülkenin bir ucundan öbür ucuna ulak taşınıyor, bu işi büyük maharetle at süren posta tatarları yapıyordu.

Posta Nezareti'nin kurulduğu 1840 yılında ilk postane de açılmış, Yenicami avlusundaki ahşap bir binada faaliyete geçmişti. İsteyen, istediği yere mektup gönderebiliyordu. Fakat pul yoktu. Mektubu gönderecek olan postaneye geliyor, mektubun ağırlığına ve

gideceği yerin uzaklığına göre tâyin edilen ücreti ödüyordu. Pul yerine de mektubun üzerine mühür vuruluyordu. Her şehrin posta mührü ayrıydı.

İLK TUĞRALI PUL

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk posta pulu, Posta Nezareti kurulduktan 23 yıl sonra 1863'te bastırıldı. İlk Türk pulunu bastırtan o zamanın Posta Nazırı Agâh Efendi'ydi. Devrinin uyanık, ileri fikirli yazarlarından olan Agâh Efendi, aynı zamanda ilk hususî Türk gazetesini de çıkarmıştır.

İlk pul, ince sigara kâğıdı üzerine Darbhane-i Âmire'de taş baskısı olarak basılmış, sonra da teker teker anilin boyayla renklendirilmişti. Seri, 4 puldan ibaretti. Geleneğe göre resim kullanılmadığından pulun üzerinde zamanın padişahı Sultan Abdülaziz'in tuğrası ile ince motifler vardı. Tuğra ve desenler Sikkezenbaşı Abdülfettah ile Ensercioğlu Agop tarafından yapılmıştı.

İLK AY YILDIZLI PULLAR

1865-1867, 1871-1876 yıllarında, üzerinde Ay-Yıldız motifi olan pullar bastırıldı. Böylece Türk bayrağını ve Türk devletini temsil eden ay yıldız, ilk defa pul üzerinde yer alıyordu. 1876'da tedavüle çıkarılan aylı pullar (yıldızsız, sadece ay motifi olduğundan bu isimle anılıyor) aynı zamanda II. Abdülhamid'in cülûsuna denk getirilmişti.

Tesalya'nın İşgali:

1897'de Yunanistan'la savaştık. Yunanlılar'ı birkaç hafta içinde mağlûp ettik. 21 nisan 1898'de tedavüle çıkarılan 5 parçalık Tesalya hâtıra serisi pulları 1897 Türk - Yunan Savaşı'nda Tesalya'nın işgali hâtırası olarak bastırılmıştı.

XX. Yüzyılın İlk Pulları:

XIX. Yüzyıl'ın sonlarında yabancılar dahilde posta teşkilâtı dahi işletebiliyorlardı. İşte bu yabancı postalarla rekabet edebilmek için 1901'de özel bir seri pul hazırlanarak yüzde 20 tenzilâtla ve yalnız dış memleketlere gönderilen postalarda kullanılmaya başlandı.

Hamid El-Gazi:

14 mart 1908'de tedavüle çıkan bu pul, II. Abdülhamid'in gazilik unvanı kazandığını belirtiyordu.

İKİNCİ MEŞRUTİYET

Aynı yıl, Kanun-ı Esasî'yi ikinci defa ilân ederek tekrar Meşrutiyet idaresine dönüldü. 10 temmuz 1908'de Meşrutiyetin ikinci defa ilânı hâtırası olarak 5 parçadan müteşekkil bir seri pul hazırlandı ve 17 aralık 1908'de tedavüle çıkarıldı ve Meclis-i Mebusan'ın ilk açıldığı gün, milletvekillerine ve senatörlere hâtıra olarak dağıtıldı.

Sultan Reşad'ın Cülûsu ve Seyahatleri:

Meşrutiyet idaresi de memleketi sürüklendiği âkıbetten kurtaramıyordu. Avusturya - Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etti. Girit Yunanistan'a katıldı. Bulgaristan müstakil devlet halini aldı. Bütün bu olaylar memlekette nümayişlerle protesto ediliyor, parti kavgaları ile zaten zayıflamış bulunan hükümet daha da yıpranıyordu. 31 Mart Vakası sırasında Rumeli'deki devrimci subaylar Hareket Ordusu adı altında toplanarak İstanbul'a yürüdüler ve ayaklanmayı bastırdılar. II. Abdülhamid tahttan indirildi, yerine kardeşi Reşad Efendi, V. Mehmed adıyla padişah oldu. Hamid El-Gazi pullarından II. Abdülhamid'in tuğrası çıkarıldı. Önce sürşarjla, sonra da Reşad serisi adıyla yeni pullar bastırıldı (1909).

Seyahat Serisi:

1911'de İtalya ile savaş başladı. Balkanlar doymak bilmiyor, İttihat ve Terakki Partisi'nin hesapsız davranışları devletin başına yeni dertler, yeni cepheler açıyordu. O sırada Sultan Reşad, Makedonya'ya bir gezi tertipledi. Selânik, Manastır, Üsküp ve Piriştine'yi içine alan bu gezi münasebetiyle dört şehir için 4 ayrı pul çıkarıldı.

Edirne Hâtıra Serisi:

18 ekim 1912'de Balkan Harbi tam bir felâketle başladı, göz açıp kapayıncaya kadar da Adriyatik'e uzanan hudutlarımız Marmara kıyılarına çekilmek zorunda kaldı. Fakat Bulgaristan zafer sarhoşluğu içinde bulunduğu sırada Romanya'nın saldırısına uğradı ve İkinci Balkan Savaşı adıyla anılan bu savaşta 40 gün içinde yenildi. Türkler de Doğu Trakya'yı ve 21 temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldılar. 24 ekim 1913'te Edirne'nin düşman istilâsından kurtarılması münasebetiyle 3 parçalık bir hâtıra serisi pul tedavüle çıkarıldı. Tezyinatı Mimar Muzaffer Bey tarafından yapılan pullar Londra'da bastırılmıştı.

Birinci Londra:

1914'te, Londra'da bastırıldığı için bu isimle anılan 17 parçalık bir seri pul tedavüle çıkarıldı. Bitip tükenmek bilmeyen toprak kaybına rağmen, pulların resimleri âdeta düşmanların iştahını artıracak kadar güzel yurt köşelerinden seçilmişti. Bu pulların da tezyinatını Mimar Muzaffer Bey yapmıştı.

I. DÜNYA SAVAŞI

Harplerin felâketinden memleket bir türlü yakasını kurtaramıyordu. Bu defa da Birinci Cihan Harbi'ne girildi. Birbiri ardına açılan cepheler orduyu şaşkına çevirmişti. 1915 yılından itibaren posta ücretinden ayrı olarak şehitlerin çocukları için belirli bir miktarda Evlâd-ı Şüheda vergisi alınmaya başladı. Bu maksatla bastırılan pulun üzerindeki yıldız yanlışlıkla altı köşeli olduğundan pul «altı yıldızlı Evlâd-ı Şüheda pulu» diye anıldı.

Tûr-ı Sînâ Hâtıra Serisi:

Kaybettiğimiz topraklara, şehit çocukları için açılan yardım kampanyasına rağmen, savaştan ve yeni cephelerden yılmıyorduk. Cemal Paşa Mısır'ı işgal etmek için yola çıkmış ve orduyu binbir güçlükle Sina Çölü'nden geçirmeye muvaffak olmuştu. Fakat İngiliz kuvvetleri bu arzumuzun gerçekleşmesine engel oldu. Tûr-ı Sînâ'nın hâtırasını yaşatmak için 1916'da hazırlanan bu pul ise sefer esnasındaki seyyar postada tedavüle çıkarıldı.

Mütareke Hâtıra Serisi:

Türkler Anadolu'da bir avuç toprağa sıkışmış kalmış, Birinci Dünya Savaşı mağlûbiyetle bitmişti. 30 ekim 1918'de Mondros'ta yapılan mütarekenin hâtı-

Ay-Yıldız motifinin ilk defa yer aldığı Osmanlı pulu ve Türk pulunun 100. yılı münasebetiyle basılan pullardan biri.

rası olarak bastırılan 13 parçalık pul 21 ocak 1919' da tedavüle çıkarıldı.

Anadolu Pulları:

3 temmuz 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı VI. Mehmed Vahideddin tahta çıkmıştı. Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar ve Yunanlılar Türk ülkesini paylaşıyorlardı. İstanbul işgal altındaydı. Anadolu'da teşekkül eden millî hükümetin sayısız güçlükleri arasında pul da vardı. İstanbul hükümeti Anadolu'ya pul vermiyor, Millî Hükümet de pul gelirini İstanbul'a göndermiyordu. 1920'de, 2 paralık ve 2-4-6 kuruşluk pullar Ankara'da çok iptidaî şartlar altında «Ankara» sürşarjı ile 3 kuruşluk pul haline çevrilmişti.

Osmanlı Postaları:

1921'de pul ihtiyacı daha da artmıştı. Gene Ankara'da Emin adında bir hakkâk «Osmanlı Postaları 1336» ibareli bir sürşarj hazırladı. Önce el, sonra matbaa baskısıyla mahkemeler, adlî daireler, noter, amele pasaportu, tiyatro, müze, Hicaz, Donanma Cemiyeti ve Maliye için kullanılmakta bulunan resmî pullar posta pulu haline çevrildi. Millî Hükümetin henüz pul bastıracak parası yoktu.

İLK UÇAK PULU

Millî Mücadele sırasında Antalya Bölge Kumandanlığı emrinde üç subay, bir sivilden müteşekkil sansür heyeti vardı. 1922 yılı şubat başlarında Antalya'dan Batı Cephesi'ne bir uçağın gideceği haber alınmıştı. Sansür heyeti pilot yüzbaşıyı bularak uçakla postanın da taşınmasını rica etmiş, istek kabul olunmuştu. Durum posta müdürü Zülfü Bey'e de anlatılmış, onun da rızası alınmıştı. Şimdi iş bu uçak postasının pullarına kalıyordu. Merkeze danışılmadan tedavüldeki pullardan yedi çeşit ayrıldı ve yüzer aded olduğu sanılan her çeşide Antalya'da yayılanan Anadolu Gazetesi'nin matbaasında sürşarj yapıldı. Böylece ilk Türk uçak postası Antalya'dan Akşehir'e mektup götürüyordu.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

1922 yılında Genova'da bastırılan 12 parçalık seri, Millî Mücadele'yi ölüm-kalım savaşı halinde geçiren Türk milletinin Cumhuriyet'le idare edileceğini bütün dünyaya duyuruyordu. Pullardan birinde Hatay hariç, bugünkü Türkiye'nin haritası yer almıştı. Gene pullardan birinde bugünkü millî marşımızın iki mısrai vardı: «Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet-Hakkıdır Hak'ka tapan milletimin istiklâl.»

İzmir İktisat Kongresi:

Türkiye artık sulh içinde yaşamak çabasındadır. Harpler onu yıpratmıştır. 17 şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde Türkiye'nin bir an önce ekonomik yönden nasıl kalkınacağı görüşülmektedir. 6 parçalık bir pul serisi de savaşlardan sonra girişilen bu iktisadî mücadeleyi hâtıra haline getiriyor.

Pullarda İlk Atatürk Resmi:

Lozan Sulh Hâtırası 1 ocak 1924'te tedavüle çıkarılan 8 parçalık bu pulda anılıyor. Pullardan birinin köşesinde bir asker portresi. Bu, Türkiye'nin kurtarılmasına ve kurulmasına öncülük eden büyük kumandan, bütün dünyanın hayranı olduğu genç cumhurbaşkanı Atatürk'tür. Atatürk'ün resmi ilk defa bu pulda yer alıyor.

YENİ HARFLERLE SÜRŞARJ

Yıl 1929 olmuştur. Cumhuriyet'in ilânından sonra geçen 6 yıl içinde Türkiye bir devrimler çağına girmiştir: Türkiye batılılaşmaktadır. Hafta sonu tatili; şeriye mahkemelerinin lâğvı; tekkelerin kapatılması, Şapka ve Kıyafet Kanunu, uluslararası takvim ve saat, nihayet Lâtin harfleri. Artık sağdan sola yazmak yoktur. Pulların da üzerine Lâtin harfleri konacaktır. Fakat yeni pullar basılıncaya kadar eldekileri sürşarjla yeni harflere çevirmek gerek. 1926'da Londra'da bastırılan pullardan üç parçaya sürşarj yapılıyor. «20 Paradır», «2 1/2 Kuruştur», «6 Kuruştur». Bunlar Türk pullarında yer alan Lâtin harfleriyle yazılmış ilk kelimelerdir. Sonra 1926 pulları eski yazıları toptan atılmış olarak yeniden basılıyor: TÜRKİYE CUMHURİYETİ - POSTA - 2 KURUŞTUR - 6 KURUŞTUR... vs.

İkinci Balkan Konferansı:

20 ekim 1931'de, yepyeni Türkiye'nin kültür şehri İstanbul İkinci Balkan Konferansı'na sahne olmaktadır. Düşmanlıklar yerini dostluklara terk etmiştir artık. 9 parçalık hâtıra serisi Londra'da bastırılıp tedavüle çıkarılıyor.

Sürşarjlı Uçak Pulları:

15 temmuz 1934'te İstanbul - Ankara arasında ilk uçak postası havalanmıştır. 1930 serisinin muhtelif değerdeki pulları üzerine uçak resmi sürşarjıyla bu mutlu gün 5 parçalık bir seri pul halinde hâtıralar arasına katılıyor.

Boğazlar Mukavelesi:

Türkiye, dünya devletleri arasındaki stratejik mevkiini ispat etmiş, 20 temmuz 1936'da Montreux'de Boğazlar Mukavelesi imzalanmıştır. 6 puldan müteşekkil bir sürşarj serisi üzerinde bu önemli günün hâtırası yer almaktadır.

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

Dünya bir büyük insan kaybetmiş, Türkiye Atatürk'süz kalmıştır. 10 kasım 1938'de gözlerini ebediyen kapayan Atatürk'ün aziz nâşı İstanbul'dan Ankara'ya nakledilliyor ve 21 kasım 1938'de Etnografya Müzesi'ne, muvakkat kabrine bırakılıyor. 1931 yılının 19 eylülünde tedavüle çıkarılan ve bütün değerlerinde Atatürk portresi yer alan Birinci Atatürk serisi Ankara'da Ulus Matbaası'nda siyah bantla sürşarj ediliyor. Bu, pulların matemidir.

Amerika Birleşik Devletleri İstiklâlinin 150. Yıl Dönümü:

15 temmuz 1939'da tedavüle çıkan 6 parçalık bu seri Türk - Amerikan yakınlaşmasına ilk defa bir Türk pulu üzerinde yer vermektedir. Pullardan ikisinde Türk - Amerikan bayrakları; ikisinde Atatürk ile Washington; ikisinde de İnönü ile Roosevelt. İnönü Cumhurbaşkanı olarak ilk defa bu münasebetle pulların üzerinde görülüyor.

Hatay'ın Anavatana Kavuşması:

1937'de Cenevre'de bağımsızlığı tasdik edilen Hatay, 1939'da anavatana katılıyor. 23 temmuz 1939'da tedavüle çıkarılan 6 parçalık seri o günün hâtırasını taşıyor.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA

Missouri'nin İstanbul'u Ziyareti:

İkinci Dünya Savaşı bitmiş, Türkiye harpsiz, fakat harp etmişçesine yorgun sulh devresine girmiştir. Amerika Batı âlemini etrafında toplamaya gayret etmekte, bu arada Türkiye'ye önem vermektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü harp gemisi Missouri'nin İstanbul'u ziyareti iki devlet arasındaki yakınlaşmanın ilk adımını teşkil ediyor. 5 mart 1946'da tedavüle çıkarılan 3 parçalık ziyaretin hâtıra serisi pulları ise Türkiye'de duyulmaya başlayan Amerika sempatisinin bir tezahürü oluyor.

14 Mayıs 1950 Seçimleri:

1950'de Demokrat Parti iktidara geliyor. Türk tarihinde ilk defa sivil idare seçimle el değiştirmiştir. 3 parçalık hâtıra serisi pulları Demokrat Parti'nin ilk icraatı arasında yer alarak tedavüle çıkarılıyor.

Kore Savaşları:

Türkiye, Birleşmiş Milletler ilkelerine sadık ve sulha inanmış bir ülkedir. Kore'de patlak veren savaşlar, dünya sulhunu sarsıcı mahiyette görüldüğünden Türk askeri Kore'de savaşa koşuyor. 4 parçalık Kore savaşları hâtıra pulu serisi 25 eylül 1952' de tedavüle çıkıyor ve Kore'deki başarılarımızı pullar üzerinde ebedileştiriyor.

Anıt-Kabir:

Atatürk öleli yıllar olmuş, fakat bu büyük Türk için inşa edilen Anıt-Kabir bir türlü tamamlanamamıştır. Nihayet 10 kasım 1953'te Ata'nın aziz nâşı Etnografya Müzesi'nden alınarak, törenle Anıt-Kabir'e nakledliliyor. 2 parçalık hâtıra serisi aynı gün tedavüle çıkarılıyor.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu:

16 ağustos 1960'ta teşekkül eden Kıbrıs Cumhuriyeti ile Kıbrıslı Türkler, haklarının teminat altına alındığından memnundur. 2 parçalık hâtıra serisi pulları bu memnuniyetin ifadesi oluyor.

Yassıada:

Demokrat iktidar mensupları Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nın huzuruna çıkarılmıştır. Yassıada hâtıra serisi, 3 parçalık pul olarak duruşmaların başladığı günün tarihini, 14 ekim 1960'ı taşıyor.

T.B.M.M.'nin Açılışı:

29 Ekim 1961 Cumhuriyet Bayramı günü Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni binasında çalışmaya başlıyor.

TÜRK PULUNUN 100. YILI

Günden güne gelişen Türkiye, artık dünya devletleri arasında yerini kazanmış, bu arada posta hizmetleri de, öbür devletler seviyesine ulaşmış, ilk Türk pulunun bastırılmasından bu yana yüz yıl geçmiştir. Tifdruk Matbaacılık Sanayi Anonim Şirketi tesislerinde basılarak 13.1.1963 tarihinde tedavüle çıkarılan dört parçalık hâtıra serisi Türk pulunun yüzüncü yılını kutlamaktadır.

7-15 eylül 1963 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Milletlerarası Pul Sergisi ve bu maksatla 7 eylül 1963 günü tedavüle çıkarılan beş parçadan müteşekkil hâtıra serisi gene Türk pulunun yüzüncü yılını kutlamıştır.

Üstünde Atatürk'ün portresinin yer aldığı ilk pul ile; 1922'de Genova'da bastırılan ilk Türkiye Cumhuriyeti pullarından biri.

Hurrem Sultan

HURREM Haseki-Sultan, XVI. asır Türk tarihinin en ünlü kadınıdır. Kanunî Sultan Süleyman gibi bir hakanın zevcesi olması, Türkiye tarihinde ilk mühim siyasî rol oynayan kadın hüviyetiyle, karşımıza çıkması, İbrahim Paşa'nın ve Veliaht-Şehzade Mustafa'nın katillerinde birinci derecede müeessir bulunması, Hurrem Haseki'nin şahsı üzerinde çok durulmasına sebep olmuştur.

Hurrem, Slav ırklarından biri olan Ukran kavmindendir. O zaman Lehistan (Polonya) kıralllığının bir vilâyeti olan Rutenya'da doğmuştur. Bir rahibin kızıydı. Asıl adı Alexandra Lisovska'dır. Dinyester üzerinde, Halicz ile Lwow (Lemberg) arasındaki Rohatyn kasabasında yaşarken, Kırım Türkleri tarafından esir edilmiştir. Bu sırada 9 yaşında olduğu ve 1506'da doğduğu sanılmaktadır (Kanunî'den takriben 11 yaş küçüktür). Sonradan Hurrem, Lehistan Kıralı'na gönderdiği mektuplarda, Kıral'a «kardeşim» diye hitap etmiş ve Türkiye ile Lehistan arasındaki — zaten siyasî ve coğrafî şartlara uygun bulunan — dostluğu desteklemiştir.

Hurrem, Kırım Hanı tarafından, İstanbul sarayına hediye edildi. Hangi tarihte İstanbul'a geldiğini bilmiyoruz. Ancak birkaç yıl Kırım Sarayı'nda tahsil ve terbiye görmüş olacaktır. Çünkü Kanunî'ye takdim edildiği 1520 yılında — ki Kanunî bir-iki ay önce tahta çıkmış bulunuyordu — henüz Topkapı Sarayı'ndaki tahsil ve terbiyesini tamamlamamıştı, «acemî», yani henüz padişah zevceliği etmek için lâzım gelen kültürü edinmemiş sayılıyordu.

Hurrem'in bütün gayesi, Kanunî'den sonra, «Cihan Saltanatı» denen Türkiye hakanlığı tahtına, oğullarından birini geçirmek oldu. İlk oğlunu doğurduğu 1521 yılından — ki takriben 15 yaşında idi — ölünceye kadar, bu siyaseti takip etti. Ortada oğullarının tek rakîbi olarak, meşru Veliaht-Şehzade Mustafa bulunuyordu. Veliaht-Şehzade'yi yok etmek için, akıl almaz siyasî kombinezonlara ve kanlı entrikalara girişti.

Veliaht-Şehzade Mustafa'nın anası, Gülbahar Haseki idi. Kanunî'nin anası Hafsa Vâlide-Sultan'ın zamansız ölümünden sonra Hurrem, Harem-i Hümâyûn'un gerçek hâkimi oldu ve rakîbesi Gülbahar Haseki'nin hiçbir rolü kalmadı. Hattâ bu hanım, oğlunun vali olduğu vilâyetlere, Anadolu'ya gönderildi.

Kanunî Sultan Süleyman Han gibi bir şahsiyetin Hurrem'in tesiri altında kalması ilk bakışta şaşılacak bir şey gibi görünür. Fakat Hurrem, bu tesiri bir anda elde etmiş değildir. Bunun için yıllarca çalışmıştır. Sultan Süleyman Han'ın, Hurrem'den başka bir kadınla fazla ilgilenmediğini biliyoruz. Hurrem, fazla güzel değil, fakat son derece cazip ve zeki idi. Çok hesaplı hareket etmiş, muhiti iyice olgunlaştırmadan adım atmamıştır. Padişaha arka arkaya Mehmed, Selim (II. Selim), Bâyezid ve Cihangir adlı 4 şehzade ile Mihrimah Sultan'ı doğurmuştur. Bu suretle nüfuzu, ister istemez artmıştır. Çünkü Kanunî'nin bunların dışında bir tek çocuğu vardı, o da Veliaht-Şehzade Mustafa idi. Kanunî, tek kızı olan Mihrimah Sultan'ı çok severdi. Güzel olmaktan fazla, zeki ve tesirli bir şahsiyeti olan bu prenses, karakteri itibarıyla annesine benzemiş ve zevci Sadrâzam Damat Rüstem Paşa ile beraber, annesinin siyasetini desteklemiştir.

İbrahim Paşa'ya ve bütün dünyaya göre Türkiye hakanlığı tahtının vârisi, Veliaht-Şehzade Mustafa idi. Aksini düşünen yalnız Hurrem'di. Hurrem'in, Vezîr-i âzam Damat Makbûl İbrahim Paşa gibi çok derin nüfuz kazanmış, fevkalâde zeki bir şahsiyeti, kendi oğulları lehine elde etmesine imkân yoktu. Fakat devamlı kışkırtmalarla padişahı İbrahim Paşa aleyhine tahrik etti. Paşa da Hurrem'e koz vererek birçok münasebetsiz hareketlerde bulundu. İbrahim Paşa idam edildi. Bir müddet sonra da, Hurrem'in oyuncağı olan damadı Rüstem Paşa, sadârete getirildi.

Tarihimize menfî bir şahsiyet olarak geçen Hurrem Haseki-Sultan, Kanunî'nin hayatında, oğlu II. Selim'in padişahlığını göremeden öldü.

Hurrem Sultan'ın kocası Kanunî Sultan Süleyman'ın veliahtlık zamanında yapılmış bir portresi

DEHŞET ÜLKESİ

Eudokya Petrof, Rus gizli polis mensuplarının arasında uçağa götürülüyor.

Avustralya'ya iltica eden Rus M.V.D. mensuplarından Wolodya Petrof'un karısı Eudokya, hükümetin emri üzerine Rusya'ya dönmeye zorlanmıştı. O zamanlar bütün dünya basınını meşgul eden bu olayın içyüzünü Eudokya Petrof'un kaleminden öğreneceksiniz. Wolodya ve Eudokya Petrof, aynı zamanda «Dehşet Ülkesi» adlı eserin yazarlarıdır.

MOSKOVA'YA hareket edeceğim meş'um günün sabahı uyandığım zaman zihnimi kemiren tek bir soru vardı: Kocam Volodya'ya ne olmuştu? Her şey buna bağlıydı. Onun başına gelenleri bilmedikçe, ne şekilde hareket edeceğime karar vermek benim için imkânsız gibiydi.

O sabah Rus Büyükelçisi Generalov benimle son bir görüşme yaparak:

— «Uçağınız bu akşam saat onda Sydney'den hareket edecek,» dedi. «Elçilik ikinci kâtibi Kislytsin ile Jarkov ve Karpinsky adlarında iki diplomatik kurye size Moskova'ya kadar refakat edecekler. İlk olarak Darwin'e uğrayacak, oradan da Singapur yoluyla Moskova'ya gideceksiniz. Hangi hava alanında olursa olsun şehre gidip de otelde kalmak yok. Geceyi bekleme salonunda geçireceksiniz, hattâ yanınızdakilerle birkaç el iskambil filân da oynarsanız daha iyi olur, sizi turist sanırlar. Mümkün olduğu kadar neşeli görünmeye gayret edin.» Burada aklına yeni bir şey gelmiş gibi heyecanla, «Sonra şunu da hatırlatayım, muhafızlarınız sizi bütün yolculuk boyunca gözden ayırmamakla görevlendirilmiştir,» diye ilâve etti.

— «Tuvalete gittiğim zaman da mı?»

— «Evet, adım adım... Üçünün de silâhlı olduğunu söylememe bilmem lüzum var mı? Eğer Avustralya makamları sizi alakoymaya kalkışırlarsa silâhlarını kullanmaları için kesin olarak emir verdim!"

Yıllarca bu adamların arasında çalıştığım için her cümlenin, hattâ her kelimenin arkasında nelerin gizli olduğunu sezebiliyordum.

Akşam olunca Büyükelçilik binasından çıkacağımız sırada, kapının önüne müthiş bir kalabalığın toplandığını gördük. Bu kalabalığın bir hâdise çıkartarak uçağa binmeme engel olması beklenebilirdi. Büyükelçi Generalov adamlarına hemen kalabalığın fotoğrafını çekmeye başlaması için emir verdi. Fakat hayret! Kalabalığın, hem de yakından poz poz fotoğraflarının çekilmeye başlanmasına rağmen kimsenin aldırdığı yoktu. Halbuki Rusya'da bunun tamamen tersi olurdu. Fotoğrafta gözükürüz de ilerde polis arşivine geçeriz, başımıza iş açılır düşüncesi herkesi korkuturdu. Bir fotoğraf makinesi, sırasında polis coplarından daha tesirli olabilirdi. Bu olay Generalov'un, hür dünya insanlarının psikolojisini anlamaktan ne kadar uzak olduğunu açıkça gösteriyordu.

O sırada büyükelçinin aklına başka bir parlak fikir geldi. Yanımızdakilerden birinin karısı benim gibi sarışındı. Ona, «Çabuk gözlüklerinizi çıkartın, başınızı iyice örtün, sizi Bayan Petrova'ya benzetirler, halk sizinle meşgul olurken biz de Bayan Petrova'yı kolayca dışarı çıkartabiliriz,» dedi.

— «Yoldaş Klimov,» diye itiraz ettim. «Bu kadar basit bir numarayı çocuklar bile yutmaz. Boşuna zahmete girmeyin.»

Bu sözlerimde ne kadar haklı olduğumu, ilk otomobilin hareket etmesine rağmen kalabalığın dağılmaması ispat etti.

Büyük zorluklarla elçilik kapısından ayrıldığımız zaman saat bir buçuktu. İki otomobil son hızla Sydney yolunda ilerlerken hissettiklerimi ömrüm boyunca unutamayacağım. Otomobilin arka koltuğunda, Jarkov ile Karpinsky'nin arasında oturuyordum. Dört saat kadar süren yolculuk boyunca kendimi tutamayıp için için ağladığım oldu. Kocama bir kötülük yapmadıklarını bilsem, şüphesiz kendimi daha emniyette hissedecektim.

Bir ara tuvalete gitmek için mola verilmesini istediğim zaman kafiledeki kadınlardan ikisini de peşime taktılar. Onlardan kaçıp kurtulmam imkânsızdı. Hem sonra kaçsam bile neye yarardı ki? Galiba en iyisi kendimi başdöndürücü bir hızla yolun üzerinden geçen otomobillerin önüne atmaktı. Paskalya yortusunun son günü olduğu için Avustralya'nın her köşesinde kesif bir trafik vardı. Yolun kenarında durdum, ilerden büyük bir hızla gelen otomobili gözüme kestirdim. Otomobil geldi, geldi, aradaki mesafe 25, 10, hattâ 5 metreye indi... Fakat nasıl bir hissin tesiri altında kaldım bilmiyorum, kendimi yolun üzerine fırlatamadım. Ne olursa olsun insanın kendisini öldürmesi zor şeydi...

Sydney'e gidinceye kadar tek bir kelime bile konuşmadık. Boş bakışlarla, bembeyaz koyun sürülerinin öbeklendiği yemyeşil Avustralya meralarını seyrediyordum. Hava alanına iyice yaklaştığımız zaman yolun kenarında toplanmış olanlar bizi tanıdılar. Herkes nefretle bağırıyor, yumruklarını sıkarak otomobile doğru sallıyordu. Korkunç bir sahneydi bu... Otomobil ister istemez yavaşlamıştı. Kadın, erkek genç, ihtiyar birçok kimse kapılara yaklaşıyor, otomobilin geçişine engel olmaya çalışıyordu. Bu sırada camdan fotoğrafımı çeken gazeteciler de oluyordu. O sırada cama yaklaşan bir gazetecinin İngilizce olarak şöyle dediğini duydum:

— «Bayan Petrov, Rusya'ya kendi arzunuzla mı dönüyorsunuz? Yoksa burada kalmayı istiyor musunuz?»

BENİ SÜRÜKLEYEREK GÖTÜRÜYORLARDI

Derken otomobil yavaşladı ve hava alanı binasının önünde durdu. Sanko ile Karpinsky koluma girerek beni otomobilden dışarıya çıkarttılar. Oradan terminal binasına kadar giden yol bir hayli uzun geldi. Sonradan, otomobilin başka bir binanın önünde durduğunu, oradan terminal binasına kadar yürümek zorunda kaldığımızı öğrendim. Muhafızlarım beni âdeta sürüklercesine götürdükleri için ayağımdan ayakkabımın teki çıktı.

— «Kollarımı bu kadar sıkmanıza lüzum yok,» diye bağırdım. Bırakın, kendim de yürüyebilirim. Bu yabancıların önünde hiç de iyi bir manzara teşkil etmiyoruz!»

Fakat onlar aldırış bile etmediler. Bir an önce beni uçağa sokmak istedikleri belliydi. Kalabalığın bulunduğu yerden epey uzaklaşmış olmamıza rağmen uzaktan uzağa bağırışları duyuyorduk. İçlerinden biri Rusça olarak:

— «Gitmeyin, kocanızla beraber burada kalın. Eğer giderseniz ya bir temerküz kampına atılacak, ya da öldürüleceksiniz,» diye bağırıyordu.

Nihayet uçağın yanına yaklaştık. Merdivenin korkuluğunu sımsıkı yakaladım, iki-üç basmak çık-

tım. Bu adımlarım, sonu olmıyan bir yolculuğun ilk adımları diye düşünüyordum. Merdivenin üstüne çıkmıştım ki uçak personelinin yardımıyla içeriye girebildim. Dizlerimin bağı çözülmüş gibiydi, eğer tutmasalardı, merdivenle uçağın arasındaki aralıktan aşağı düşmem işten bile değildi.

İçeriye girer girmez kapının yanındaki ilk koltuğa kendimi attım. Biraz sonra yanıma biri geldi. Gelenin üniformalı olması beni korkuttu. Meğer uçağın kaptan pilotuymuş. Kendisine teşekkür edip, «Acaba kocamı görebilir miyim?» diye sordum. Cevap vermedi, ama hafifçe gülümseyerek elini omuzuma koydu. Hali, «Kim bilir, belki bir şeyler yaparız,» der gibiydi. Ona daha sonra ayakkabımın tekini kaybettiğimi söyledim. Acaba meydandan bulup getirmek mümkün müydü? Gülümseyerek, «Bir çaresine bakarım,» dedi.

Kapılar kapandı, merdiven gövdenin yanından uzaklaştırıldı, derken motorlar büyük bir gürültüyle uğuldamaya başladı. Hafifçe sarsılarak hareket ettik, uçuş pistine doğru ilerliyorduk. Yanımdaki yuvarlak pencereden hâlâ bağrışan kalabalığı gördükçe, «Artık her şeyin sonu geldi. Kocamı bir daha göremeyeceğim,» diye düşünmekten kendimi alamadım. Ağlamaya başlamıştım. Altımızda yanıp sönen binlerce ışığın bulunduğu yer Sydney'di. «Elveda Volodya, Avustralya'nın kim bilir hangi köşesindesin, en çok seni bir daha göremeyeceğime üzülüyorum,» diye kendi kendime söylendim.

Çok sonra öğrendiğime göre Volodya meğer, oracıkta, hava alanında bulunuyormuş. Belki son anda kendisini görmek isterim diye Avustralya Emniyet Teşkilâtı memurları onu meydana getirmişler, ama bunu nereden bilebilirdim ki...

Motorların âsap bozucu uğultusundan başka ses duyulmuyor, gecenin karanlığında Darwin'e doğru uçuyorduk. Bir ara tuvalete gitmek üzere ayağa kalktım, fakat topallıyordum. Ayakkabımın tekini kaybettiğimi yeniden hatırladım. Ötekini de çıkartıp çoraplarla istirahat salonuna doğru yürüdüm. Arkamdan kimsenin gelmemesi üzerine biraz rahat ettim. Orada hostes bana kendi ayakkabılarından bir çift verdi, ayağıma iki numara büyük gelmişti, ama hiç yoktan iyiydi. «Âsabınız çok bozuk, biraz benim kuşetime uzanın, dinlenirsiniz,» dedi. On beş günden beri doğru dürüst uyuyamamıştım. Artık istesem de kolay kolay uyuyamayacaktım.

Hostes, «Eğer bir arzunuz varsa hiç çekinmeden söyleyin, elimden geleni yaparım. Haber göndermek istediğiniz bir kimse var mı?» diye sordu.

— «Kocama bir haber göndermek istiyorum,» dedim. «Melbourne'a inecek miyiz?»

— «Hayır, ilk ineceğimiz yer Darwin.» Sonra, «Kocanızla temasa geçmenizin ne kadar zor bir iş olduğunu tahmin ediyorsunuz her halde,» dedi. «Ama her şeyden önce sakin olmanız lâzım. Yoksa korktuğunuz biri mi var?»

— «Evet,» dedim. «Muhafızlarımdan korkuyorum. Hepsinin üzerinde silâh var.»

— «Siz şimdilik şuraya uzanın, ben gidip kaptan pilotla bir görüşeyim.»

Az sonra beraber geldikleri zaman kocamla görüşmek istediğimi söyledim. Pilot:

— «Peki,» diye cevap verdi. «Size yardım etmeye çalışacağımızdan emin olabilirsiniz.»

Yerime döndüğüm zaman muhafızlarımı yatar koltuklarında kestirir buldum. Bir müddet daha yol aldıktan sonra ışıklar yandı, hoparlördeki ses, Darwin hava alanına ineceğimizi haber verdi. Çok geçmeden de uçağın iniş takımlarının meydanın sert pistine temas ettiğini hissettik.

İçimi yeni bir korku kaplamıştı. Ya burada da Sydney'de olduğu gibi etrafımız kalabalık bir insan kitlesiyle çevrilirse ne olacaktı? Acaba taşkınlık fazla ileriye giderse, muhafızlarım silâhlarını kullanmak zorunda kalırlar mıydı? Bu arada silâhlar acaba kimin tarafına çevrilirdi? Bunu düşünmek bile istemiyordum.

Uçaktaki görevlilerden biri gelerek, yakıt ikmali sırasında uçakta bulunmanın tehlikeli olduğunu ve bizim de öteki yolcular gibi uçağı terk etmemiz gerektiğini haber verdi. Muhafızlarım istemeye istemeye yerlerinden kalktılar. En arkalarında ben bulunuyordum. O kadar ki, onlar merdiveni inip de meydandaki bekleme salonuna doğru yürürlerken ben epey arkalarında kalmıştım, her nedense bu sefer kollarıma sımsıkı girmek ihtiyatlılığını göstermemişlerdi.

Nasıl oldu pek hatırlamıyorum, yanı başımda iriyarı bir adamın bitiverdiğini fark ettim. Adam, «Adım Leydin'dir. Şu anda Avustralya hükümetini resmen temsil ediyorum,» diyordu. «Sizden, gerçekten Avustralya'da kalmak istiyor musunuz, yoksa istemiyor musunuz? Onu öğrenmek istiyorum.»

Baktım, muhafızlarımla aramda yirmi metre kadar bir mesafe vardı. Usulca konuşursam sesimi duyamazlardı. Ama gene de âsabıma hâkim olamadım. «Annemi, kardeşimi, kocamı bütün yakınlarımı kaybettim artık, ölmek istiyorum, sadece ölmek,» diye hıçkırdım.

— «Merak etmeyin, sizi öldürmek için göndermediler beni... Düşmanınız değilim. Dostunuzum. Durumunuzu takdir ediyorum. Sadece evet veya hayır deyin, bana yetişir. Kalmak mı, yoksa gitmek mi istiyorsunuz?»

— «Bilmiyorum, hiçbir şey bilmiyorum. Kocama ne yaptılar? Onu söyleyin yeter!»

— «Kocanız hayattadır ve sapasağlamdır.»

— «İnanmıyorum size. Kocamı iyi tanırım, eğer hayatta olsaydı, beni terk etmezdi. Onunla konuşup, ancak sesini duyarsam sözünüze inanabilirim.»

— «İnanın bana... Eğer kalmak isterseniz sizi hemen onun yanına gönderebiliriz.»

Adam iriyarı yapılı ve insana emniyet telkin eden tavırlıydı.

— «Ne olursunuz anlayın beni,» diye adama yalvardım. «Karar veremiyorum. Bütün ailem, Sovyet Rusya'dadır. Siz olsanız kolayca evet veya hayır diyebilir miydiniz?»

Gökyüzü sabahın ilk ışıklarıyla yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştı. O sırada muhafızlarımın bana doğru geldiklerini görünce elimde olmayarak ürperdim. İkisinin de yüzünden düşen bin parça oluyordu.

Hava alanında Eudokya'nın gidişini protesto için toplanan kalabalık.

«Hayrola, gene ne oldu?» diye sordum.

Kislytsin, «Diplomatik dokunulmazlığımızı ihlâl ettiler,» diye homurdandı. Meğer polisler emniyet tedbiri olarak üzerlerinden silâhlarını almışlarmış.

Dakikalar geçiyor, uçağın hareketi geciktikçe gecikiyordu. On dakika derken yirmi oldu, hattâ yarım saati buldu. Ne olacaksa bir an önce olmalıydı. Gideceksek gitmeli, kalacaksak, kalmalıydık. Muhafızlarıma dönerek, «Uçağa girelim artık, orada bekleyelim,» dedim. İkisi de itiraz ettiler: «Olmaz, dikkati çekeriz.»

O sırada üniformalı biri gelerek bir müddetten beri az ileride bizlerle ilgilenmiyormuş gibi duran Bay Leydin'e yaklaşıp bir şeyler fısıldadı. Bunun üzerine Bay Leydin bana doğru ilerledi ve kendini tanıtmaya lüzum bile görmeden, «Size bir telefon varmış Bayan Petrova,» dedi. «Kocanız arıyormuş!»

O anda muhafızlarımın yüzlerindeki şaşkınlığı hiç unutamayacağım. Önce kocamla konuşmama engel olmak istedilerse de Bay Leydin'in kendinden emin bir şekilde karşı koyması üzerine razı oldular.

Telefonun âhizesini kulağıma götürürken ellerimin titremesine mâni olamıyordum. «Alo?» dedim.

— «Eudokya, beni tanımadın mı, ben Volodya!...»

Evet, ses gerçekten kocamın sesiydi. Ama nedense cevap veremedim. Bir tuzağa düşürülmüş olmaktan korkuyordum.

— «Duyuyor musun beni Eudokya? Hakkımda söylenenlerin hiçbiri doğru değil... Ben burada kendi arzumla kalıyorum! Kimse beni kaçırmadı.»

Zihnimde ona sormak istediğim birçok sual vardı, ama hangisinden başlayacağımı bilemiyordum. Hem muhafızlarım o kadar yakındaydı ki, yersiz bir kelime her şeyin sonu olabilirdi. Onlara doğru dönerek, «Yanlış, telefon eden kocam değil,» demek zorunda kaldım.

Telin öteki ucundan kocam, «Benim, Volodya'yım,» diye tekrar edip duruyordu. «Kendi arzumla kaldım sevgilim. Kimse bana engel olmadı. Sıhhatim de yerinde... Ne olursun, iş işten geçmeden harekete geç... Sana karım olduğun için değil, iyiliğini istediğim için söylüyorum. Sen değil, kim olsa ona da öyle söyleyecektim. Ne olursun gitme, burada, bu hür ülkede kal!»

— «Hayır, kocam değil,» dedim muhafızlarıma, «biri onun sesini taklit ediyor, ama taklit olduğu çok belli.» Böyle diyerek âhizeyi yerine koydum ve kararlı adımlarla kapıya doğru yürüdüm. Şimdi her şeyi apaçık görebiliyor, hiçbir baskının etkisi altında kalmadan düşünebiliyordum. Kararımı kesin olarak vermiştim: Burada kalacaktım.

Dışarda Bay Ledin'le karşılaştığım zaman kendisiyle görüşmek istediğimi bildirdim. Gözümü kırptığımı o da fark etmiş olmalı ki, muhafızlarımın odaya girmesine engel oldu. Kislytsin aramıza girmiş, «Onun sizinle yalnız görüşmek istediğini nereden çıkardınız? Bizim de yanında bulunmamız lâzım,» diyordu ama tabiî Bay Leydin kulak asmadı.

Bay Leydin'le baş başa kaldığımız zaman ilk sözüm, «Evet, Avustralya'da kalmak istiyorum,» demek oldu. «Hayatta bundan başka bir arzum olacağını da pek sanmıyorum.»

Onun da beklediği buydu zaten. Acele olarak tanzim ettiği bir zaptı imzaladım ve bana siyasî mülteci haklarının tanınmasını rica ettim. Arka kapıdan çıkıp gizlice bir otomobile binerek Darwin'deki resmî makamlara giderken, o anda şüphesiz dünyanın en mesut insanı bendim.

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

AŞAĞIDAKİ PARAGRAFTA GEÇEN 10 YANLIŞI BULUNUZ:

Babası Fâtih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman tahta çıktı. Mısır'ı fethetmek istiyordu. Bu gayeyle Mısır seferine karar verdi. Donanmasını takviye etmek için, o sırada Kuzey Afrika'da Fas'a yerleşmiş olan Oruç Reis'i çağırdı. Oruç Reis, İstanbul'a geldi. Ağabeyi Barbaros Hayreddin Paşa'yı Fas'ta bırakmıştı. Kanunî, Oruç Reis'in gemilerinden birine binip Mısır'ın Cidde limanında karaya çıktı. Şah İsmail, büyük ordusuyla Osmanlılar'ı bekliyordu. İki ordu arasında büyük Mohaç meydan muharebesi cereyan etti. Vezîr-i âzam Damat Makbûl İbrahim Paşa şehit düşmekle beraber, zafer, Osmanlılar'da kaldı.

YANLIŞLAR:

1. Kanunî'nin babası Fâtih değil, Yavuz'dur; 2. Mısır'ı fetheden Kanunî değil, babası Yavuz'dur; 3. Oruç Reis Fas'a değil, Cezâyir'e yerleşmiştir; 4. Kanunî Oruç'u değil, kardeşi Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a çağırmıştır; 5. Barbaros Hayreddin Oruç'un uğdeyi değil, küçük kardeşidir; 6. Padişahlar asla gemiye binip denizden seyere çıkmazlar; 7. Cidde Mısır'ın değil, Hicaz'ın limanıdır; 8. Şah İsmail Mısır'ın değil, İran'ın hükümdarıdır; 9. Mohaç meydan muharebesi Kanunî tarafından Macarlar'a karşı kazanılmıştır; 10. İbrahim Paşa şehit düşmemiş, idam edilmiştir.

Koleksiyon yapan okuyucularımıza:

Hayat TARİH MECMUASI

Cilt kapakları satışa arz edildi.

Mecmuamızın her 6 sayısı bir cilt teşkil edecektir. Elinizde bulunan 6. sayımızla mecmuanızın birinci cildi tamamlanmış olmaktadır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

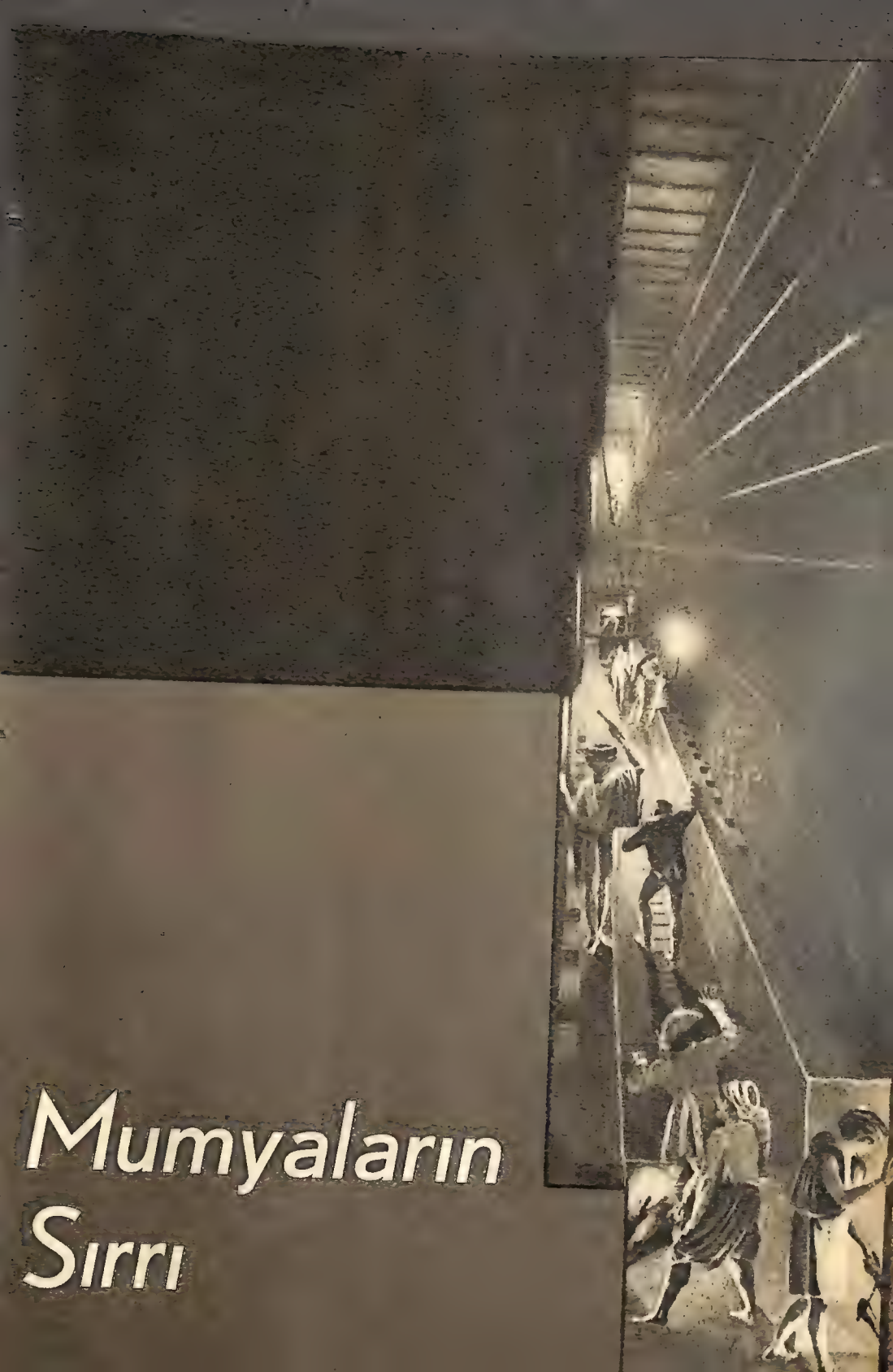

Mumyaların Sırrı

Çeviren :
MAZHAR
KUNT

"MUMYA" dendi mi, ister istemez akla Mısır gelir. Halbuki birtakım esanslar kullanmak suretiyle cesetlerin bozulmasının önüne geçmek ilim ve âdeti her çağda ve birçok ülkede bilinmekte ve tatbik edilmekteydi.

Böyle olmakla beraber bu şekilde düşünenlere bir dereceye kadar hak vermek lâzım, zira ölülerinin bozulmasına mâni olmayı mukaddes bir görev gibi kabul eden yalnız eski Mısırlılar olmuştur; onlar cesetleri tahnit bahsinde o derece mükemmel metotlar tatbik etmişlerdir ki, aradan binlerce yıl geçtiği halde birçok mumyanın çehresi bugün bile bozulmamış ve hatları mânalarını kaybetmemiştir. Kahire eski eserler müzesini gezerken orada bulunan Mısır firavunları ve kıraliçelerini tetkik edenler, kendilerini bunların her biriyle şahsan **görüşüyor** sanır. Bu müzenin zemin katında eski doğu hükümdarlarının gayet büyük taş heykelleriyle karşılaşan ziyaretçiler, üst katta bu hükümdarların bizzat kendileri tarafından kabul edildikleri zehabına kapılırlar.

Kimler yok ki!... İşte zayıf yüzü, kemerli burnu, dazlak kafası ve gururla dikilen başı ile Büyük Ramses; az ötede I. Sethi'nin olgun fakat sert hatlı yüzü görünür; sonra önünüze, kurbanı olduğu komplo karşısında duyduğu hiddetin hırçınlaştırdığı III. Ramses çıkar...

Lâkin bu mumyalardaki canlılık ve tazelik, bilhassa XXI. veyaXXII. Sülâle mensuplarından pek tanınmamış **Nesnebaşeru** isimli prensesin simasında kendini göstermektedir. II. Teba ilâhı Amon'un rahibelerinden olan prensesin cesedi son derece iyi muhafaza edilmiş bir haldedir.

Pierre Loti, bir gece bu müzeyi elinde fenerle gezerken prensesle karşılaşmasını ne güzel anlatır! Loti kadını, kurbanlarının kanını emen, eskilerin çok korktukları cadılara benzetmektedir.

Bu mumyanın göz oyuklarına yerleştirilen kıymetli taşlar bakışlarına öyle sabit ve tarifi imkânsız bir mâna vermektedir ki, ziyaretçi müzeyi terk ettikten sonra bile onların tesirlerinden kurtulamamaktadır. Yanakları yumuşak ve renklidir; incecik burnu, biçimini bile kaybetmemiştir. Zarafetlerini hâlâ muhafaza eden dudakları ile prensesin ağzı, sıhhatli bir tazelik intibaı vermektedir. Bir çocuk yüzünün hatlarını canlandıran, fakat buna rağmen ciddiyetinden kaybetmeyen siması, inhitata mahkûm şanlı bir hanedan mensubunun kederle karışık gururunu aksettiriyor gibidir. Bu güzel yüzü, yumuşak saçlar çerçevelemektedir...

Bilginlerin kanaatine göre bu mumya Mısırlı tahnit üstatlarının bir şaheseridir. Dünyada hiçbir millet bu sahada böyle bir mükemmeliyete erişememiştir.

Yalnız burada bir mesele var: Bu derece mükemmeliyet acaba gerçekten binlerce yıllık mazisi olan bir sanat ve tecrübe sayesinde mi elde edilmiştir? Bugün bilinen bir şey varsa, Mısır topraklarının ve iklim özelliklerinin bu memleketin tahnit uzmanlarına çok yardım ettikleridir.

Bazı tarih öncesi devirlere ait mezarlarda keçi derilerine veya hasırlara sarılı birtakım cesetlerin gayet iyi muhafaza edilmiş bir halde bulunduğu malûmdur. Halbuki bu ölülerin bozulmaması için her hangi bir muameleye tâbi tutulmadıkları muhakkaktır.

Zaten o uzak devirlerde, cesetleri muhafaza etmek kimsenin aklından geçemezdi. Ölülerin en çabuk bozulmaya meyyal olan barsakları bile çıkarılmadığı halde bunlardan birçoğunun olduğu gibi kaldığı hayretle görülmüştür.

Bir müddet evvel bir profesörün Deyr-el-Baharî civarındaki Teb mezarlığında yaptırdığı araştırmalar sonunda XI. Sülâle devrinde aynı mezara gömülmüş 60 asker cesedi bulunmuştu. Bu askerlerin Menhutoteb'in ordusuna mensup oldukları ve harpte öldükten sonra buraya gömüldükleri anlaşılmaktadır.

Bu 60 muharibin ölüleri bugün mevcut en iyi muhafaza edilmiş cesetler arasında yer alabilirler. Yaralarına bakılınca bunların yüksek bir yerden, belki bir kaleden ok veya cirit atılmak suretiyle öldürülmüş oldukları anlaşılır. Mumyalaşmış cesetlerin bazılarında gayet derinlere nüfuz etmiş oklar göze çarpmaktadır. Bu da o tarihlerdeki Mısırlılar'ın kullandıkları silâhların ne derece tesirli olduğunu göstermek itibarıyla dikkate değer.

İşte, ancak kısmen tahnit edilmiş olan bu ölülerin hiçbirinin içi boşaltılmamıştı. Gene de aralarından bazılarının bilhassa yüzleri, inanılmayacak derecede canlı kalmıştır.

Bu neticeler karşısında, iklimin sıcak ve toprağın gayet kuru olmasının Mısır mumyalarının muhafazasında önemli rol oynadığına hükmetmek gerekiyor. Eski Mı-

Tutankamon'un mumyası, lâhitten çıkan bu tabutun içinden çıkmıştır.

sır insanlarının çehrelerini bugün dahi görme imkânına bizi kavuşturan muhakkak ki biraz da Mısır'ın kızgın kumlarıdır.

İlk devirlerde mumya tekniği basitti: Ölünün yüzü bantlarla sarıldıktan sonra üzerine alçı dökülür ve böylece yayılan alçıya insan siması şekli verilirdi. Öncelerj kaba bir tarzda yapılan bu işe sonradan daha fazla itina edildi ve kalıp tıpkı ölüye benzetildi.

Dördüncü sülâle prenslerinin birer oda biçiminde olan mezarlarının giriş kısmında görülen alçıdan maskeler, her halde bu usulle imal edilmiş olacaklar. Profesör Hermann Junker'e göre bu **«yedek başlar»**ın rolü, ölünün ruhu kutup yıldızı etrafından dolaştıktan sonra yeryüzüne dönünce, kendine ait olan vücudu kolayca bulmasına yardım etmekten ibaretti...

Sonraları, cesetleri gayet ince bantlarla sarmak âdeti çıktı. Başlangıçta bu yenilikten yalnız firavunlar istifade ettiriliyordu. Yavaş yavaş devlet adamlarının, cemiyette mevkii olan kişilerin ölüleri aynı muameleye tâbi tutuldu.

Mumyanın yüzünü muhafaza eden alçıdan kalıp, yerini sonraları keten, karton, hattâ kıraller bahis konusu olunca, som altından maskelere bıraktı.

XII. Sülâle devrinde barsaklar ve bütün iç organlar, ölünün sol böğründe açılan bir yarıktan dışarı alınıyordu. Bu muamele sonucunda cesedin boş kalan kısımları bantlarla dolduruluyor ve vücudun şekli bu usulle muhafaza ediliyordu.

Tahnit sanatının en yüksek mertebesini bulduğu devrin III. Amenofis asrı olduğu sanılmaktadır. Filhakika bu hükümdarın akrabalarının cesetleri, inanılmayacak derecede iyi şartlar altında muhafaza edilmiş bulunmaktadır.

XXI. Sülâle devrinde ölünün derisi altına bazı maddeler zerk etmek âdet ol-

Mısır'da ele geçen mumyalardan ikisinin başı.

du. Bu muameleden maksat, cesedin genç görünmesini sağlamaktı.

Bu teknik XXII. Hanedan zamanında daha da tekemmül ettirilerek, tahnitçiler ölüye canlıdan farksız bir görünüş sağlamaya muvaffak oldular. Ölünün göz oyuklarına kıymetli taştan, yahut camdan gözler takılıyor, yanak ve burun delikleri bantlarla besleniyor ve yüzün derisine yumuşaklık ve parlaklık veriliyordu. Binlerce sene geçtiği halde bu parlaklık ve yumuşaklığın hâlâ kaybolmaması insanı hayrete düşürmektedir.

Acaba Mısırlılar neden ölülerini bu gibi tekniklere başvurarak saklamak sevdasında idiler? Eski Mısırlılar, insanların bir gün mutlaka öleceklerini ve toprak olup gideceklerini bilmek istemiyorlar mıydı? O süslü püslü, boyalı ve saçları taralı ölüler insana balmumundan yapılmış şekillerle dolu müzeleri hatırlatıyor. Daha doğrusu vampir ve hayaletlerin bulunduğu korkunç bir odada bulunduğu hissini veriyor.

Bazan da insan bu ölülere acıyor ve onların toprağa verilerek ebedî rahata kavuşmalarını arzuluyor. Bu zavallılara geldikleri yere dönmeleri neden çok görülüyor?

Biz böyle düşünüyoruz ama eski Mısırlılar bizim gibi düşünmemişler.

Onlar **«basü-badel-mevt»**i, ölülerin dirilmesini, bambaşka bir şekilde tasavvur ediyorlardı...

«... Ölülerin iğrenç ve korkunç manzarası sadece hayalimizin bir icadıdır. Hakikatte onlar ölmemiş ve bu dünyayı terk etmemişlerdir. Belki de sabah erkenden uçan bir kırlangıç veya bir su kuşu şekline bürünmüşlerdir. Onlar isterlerse gidip havuzdan su içerler; yahut bir incir ağacının gölgesinde serinleyebilirler...»

Eski Mısırlılar'ın inanışları bu yoldaydı. Bu inanışla sade dağları yerlerinden kaldırarak mezar haline koymakla kalmamışlar, cesetleri bozulmaktan kurtarmak mucizesini de göstermişler.

Herodot, eski Mısırlılar'ın cenaze ve defin işleri ile ilgili âdetleri hakkında şu bilgileri verir:

«Tahnit, uzmanlar tarafından yapılır. Onlara bir ceset getirildi mi, ölü sahiplerine boyalı tahtadan birtakım mankenler gösterirler. Bunlar modeldir ve üç çeşittir. Fiyatlar da ona göredir. En pahalı tahnit şöyle yapılır: «Evvelâ beynin bir kısmını bir kanca vasıtasıyla burundan çekerler. Geri kalan kısmı da zerk ettikleri bir mayi ile eritirler.

«Bundan sonra taştan mamul bir Habeş bıçağı ile ölünün böğrünü açarlar ve barsaklarla bütün ahşayı dışarı alırlar.

Bunlar hurma şarabına batırılır ve üzerlerine baharat serpilir. Tahnitçiler ölünün içini mürrisafî ve birtakım esanslarla doldururlar ve deriyi dikerler. Nihayet cesedi tam 70 gün natron denilen sodalı bir mayiin içine yatırırlar.

«Bu müddetin sonunda ölüyü yıkayarak ince ketene sararlar. Son olarak da cesedi bir nevi zamkla sıvarlar.

«Bu, tahnit usullerinin en pahalısıdır.

«Fazla masraf etmek istemeyenler ikinci usulü tercih ederler.

«Bunda tahnit uzmanları ,cesede fazla miktarda sedir yağı zerk ederler, fakat ahşayı çıkarmazlar. Enjeksiyonlar makattan yapılır. Bilâhara ölüyü 70 gün sodalı suya yatırırlar. Son günü sedir yağını makattan alırlar. O müddet içinde bu yağ barsakları ve mideyi eritmiş olur. Etlere gelince, soda bunlara o derece nüfuz etmiş olur ki ceset hemen hemen deri ve kemikten ibaret kalır.

«Üçüncü usul fakirlere mahsustur: Uzmanlar vücudun iç kısmını su ile yıkarlar ve 70 gün sodalı suda bıraktıktan sonra ailesine teslim ederler.»

Herodot'un tasrih etmediği bir noktayı biz izah edelim: Cesetten çıkarılan ahşa özel bir muameleye tâbi tutularak sodaya yatırılır ve bantlarla sarıldıktan sonra taştan vazolara konulup cenazenin yanına yerleştirilirdi.

Mısırlılar'ın gözünde yürek, mide ve karaciğer sadece bağımsız birer yaratık değil, uyku anında bile mühim vazifelerini yaptıklarına göre, ilâhî birer varlıktılar.

Tabiî firavunların cesedi en iyi ve en pahalı usullere göre tahnit edilirdi. Tutankamon'un yüreği, midesi ve ciğeri harikulâde güzel altın vazolara konmuş olarak bulunmuştur.

Bir arkeolog, Mısır' da bulunan bir mumyayı inceliyor.

Bazan kurumuş cesedin üstünde siyaha yakın lekeler görülür. Bunlar tahnit sırasında bol bol dökülen reçineli kokuların teressübatıdır.

Lâkin garip değil mi, ölülerin «tuvalet» şekilleri birbirine benzememektedir.

Birçok firavunun saçları dipten tıraş edildiği halde, bir kısmınınki olduğu gibi bırakılmıştır. XXI. Sülâle devrine kadar gözlere hiç dokunulmamakta, fakat burun deliklerine bez tıkanmakta idi. Kafa tasının daima boşaltıldığı ve salamuraya batırılmış bezlerle doldurulduğu görülmüştür.

Mumyaların tıbbî muayenesi neticesinde bazı hastalıklar tesbit edilmiştir. Kıral Siptah'ın topal olduğu açıkça anlaşılmaktadır. V. Ramses'in yüzündeki yara izleri de bu kıralın çiçek hastalığından öldüğünü ispat etmektedir.

Genç Tutankamon'un da yanağında bir yara izi görülmektedir. Fakat bu yaranın nasıl ve neden ilerigeldiği anlaşılmamıştır.

Cesetle doğrudan doğruya temas eden bantlar ,diğerlerinden ince kumaştan yapılmıştır ve sarılış şekilleri zamanın modasına uydurulmuştur. Bazı mumyaların bantları o dereec ustalıkla sarılmıştır ki, insan bu kadar ince bir sanat karşısında ister istemez hayranlık duyuyor.

El ve ayak parmaklarının bazan birbirinden ayrılmış, bazan da uçlarına altın borucuklar geçirilmiş olduğu vâkidir. Çok eski zamanlarda firavunlar bütün mücevheriyle birlikte gömüldüklerinden, mezar soyguncularının ekseriya bu mücevheratı çaldıkları anlaşılmaktadır.

Arap devrinin ilk zamanlarında, eski mezarlar, yağma maksadıyla kurulmuş cemiyetler tarafından talan edilmiştir. Hele arkeologlar Mısır'a üşüşünce, mumya hırsızları hep zengin oldular. Her müzeye bir mumya lâzımdı, her meraklı bir muskaya, bir hâtıraya sahip olmak istiyordu.

Bu derece geniş istek, muazzam bir **«ceset ticareti»** yarattı. Lâkin satılan mumyaların hepsi iddia edildiği gibi eski değildiler. Kızgın çöllerin kumu için cesetleri birkaç senede mumyalaştırmaktan kolay ne olabilirdi? Talep de arzı kamçıladığından, eski Mısır devriyle hiçbir ilgisi bulunmayan cesetler bantlara sarılarak satıldı, daha doğrusu meraklılara yutturuldu...

Hele bir defasında gene böyle mumya alan bir meraklı ne görsün? Ölünün karın boşluğuna **Time** mecmuasının eski sayılarını doldurmamışlar mı!...

karşısındaki yamaçta bulunan
Belle Kalesi.

DOĞU BEYAZIT

Doğu sınırımızda bir ilçemiz

YAZAN: ZİYA ÜNSEL

YIL, 1934. İran Şehenşahı Rıza Pehlevî, Atatürk'e o yaz misafir olmuştu. Şah'ı, Trabzon'dan İstanbul'a getiren savaş gemilerimiz limana demirlemişlerdi. İki devlet başkanı Sarayburnu'ndan karaya ayak bastıkları zaman İstanbul Lisesi izcileri Gülhane Parkı'nın çınarlı yollarına dizilmiş, onları selâmlamaya hazırlanıyorduk. Biraz sonra açık bir otomobilde yavaş yavaş önümüzden geçtiler. Yan yana oturmuşlar, alkışlarımıza elleriyle, güleç yüzleriyle karşılık veriyorlardı. Atamızı bu kadar yakından gördüğüm, onun çelik mavisi gözlerinin içine baktığım o mutlu anı uzun yıllardan sonra şimdi bile o günkü gibi taze, canlı, hattâ heyecanlı hatırlarım.

İran ile aramızda kültür ve mal alışverişi ilgilerinin kurulduğu bu yıldan sonra İran'ı, hattâ Hindistan'ı Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayan en önemli geçit, bir transit yolu olmuştur.

O zamanlar demiryollarımız daha Erzurum'a var-

Doğubayazıt yakınlarında göçebe çadırları.

mamıştı. Araçlar İran'dan kalkıp Trabzon'a iniyorlardı. Ondan ötesi vapurla İstanbul'du. Şimdi bu yolun yolcuları Erzurum'da Doğu Ekspresi'ne binerler.

Biz, transit yoluna Horasan'dan girdik. İstasyon çevresinde birkaç salaş kahve ve aşçı dükkânı... Ot yığınları, koyun sürüleri ve sıcak. Bu ilk gözlem, öteden beri kafamızda ilkel saydığımız doğumuzun başlama noktası gibi geldi bize.

Karaköse'ye, oradan Doğubayazıt'a gidecektik. Görünürde otobüse benzer bir şey yoktu. Sorup soruşturmak için kahvelerden birinin çardak altına oturduk. Garson isteğimizi sordu. «Karaköse'ye otobüs var mı?» dedik. «Karşıda, dolunca gider,» diye eliyle işaret etti. Gösterdiği şey, mahalle aralarındaki boş arsalara bırakılmış takozlar üstünde yatan eski-püskü arabalar gibi hurda bir otobüstü. Doğunun hayalimizde bir kat daha korkunçlaşan yollarını düşününce, bu teneke parçası bizi âdeta ürküttü. Fakat saatler sonra yola koyulduğumuz zaman, Nasreddin Hoca'nın karakaçanı gibi öyle kıvrak bir gidişi, yokuşları öyle cakalı bir tırmanışı vardı ki...

Şoför can bir çocuktu. Bizim buralara yabancı olduğumuzu öğrenince nasıl da içten açıklamalar yapıyor: Transit yolu, kış-yaz durmadan işlermiş. Bir ucu Hint'te, öbür ucu Londra'daymış. Prenses Margaret'in eski sevgilisi Townsend bile yüce sevgisini unutmak için direksiyona oturup dünya turuna çıktığı zaman buradan geçip gitmiş.

Zamanla biz de çok şey öğrenmiştik. Transit yolu gerçekten pek başka havadaydı. Öbür kara yollarımıza göre pek renkli, pek ekzotik bir trafiği vardı. Ömrümüzde hiç görmediğiniz plâkalara burada rastlıyordunuz. Trafikler öyle kol gezmezdi ama, trafiğin en iyi olduğu yer de burasıydı. Otomobilli turistlerin kendi yurtlarından on binlerce kilometre uzakta arabalarını kendilerinden emin, temkinli, soğukkanlı sürüşlerini bir görseniz...

Hele İran'ın transit otobüsleri... Onlar, bu ıssız dağ başlarında çobanların bile sevgilisiydiler. Her gün bu yollardan gelip geçerlerdi. Renkli yüzlerine Farsça ve Fransızca yazılı kocaman Tebriz - Tahran - Erzurum adları sanki onların turistik kimlikleri olmuşlardı. Yolcuları hep değerli kişilerdi. Bir defasında Doğubayazıt'ın sağlık merkezi önünde aşı kâğıtları için durmuşlardı. Aşırı bir ilgi ile içindekileri görmeye, yanlarına gittim. Orada, o ilkel dünyama sanki en ileri ülkelerden perde açıldı. Bir İranlı bale topluluğu resitaller vermek üzere Londra'ya gitmekteydi. Beş kız, bir kadındılar. Kızlar her halde ırklarının en orijinal güzelleri olmalıydılar. Daha yaşlı, kellifelli adamlar kuşetlerine kurulmuş, dizlerine al renkli, uzun tüylü, yumuşacık İran battaniyeleri örtmüşlerdi.

İlk gidişte transit yolunu bizim külüstür karakaçanla Karaköse'ye kadar bir çırpıda alıvermiştik de o zaman transit yolunun yolculuğundan pek bir şey anlamamıştım. Fakat, kış ortasında yolların kapandığı, tipilerin tepelerde savrulduğu bir günde dönüş yolculuğu bende transit yolundan unutamayacağım hâtıralar bıraktı. Tahir Geçidi'nde (2 475 metre) bir yandan kar makinaları harıl harıl çalışıyor, önümüze beyaz asfatlar açıyorlar; bir yandan da arkada, yeniden kapanmış yollarda kalan öbür otobüsleri kurtarmaya koşuyorlardı. Kurtların bile inlerinden çıkma-

ya korktukları bu havada bu yüce dağ beli bir ölümle savaş alanı olmuştu. Otobüsün döşemesine bastık mı tabanlarımız donuyordu. Öyle ki, ayaklarımızı altımıza almıştık.

Transit yolu bütün kış açıktır.

Daha aşağılarda, koyunların bir lokmalık ot için kar örtüsünü eşelemeleri, bir balya kuru ot başında yüzlerce hayvanın kaynaşması görülecek şeydi. Kızıl Çin'de insanların kıtlıktan kırıldığını okumuştuk. Transit yolunda sürülerin açlıktan öldüğünü öğrendik.

DOĞUBAYAZIT

Transit yolu da olmasa Doğubayazıt kuş uçmaz, kervan geçmez bir yer olurdu. Ne var ki coğrafyadaki yeri eskiden de kervan yolları üzerindeymiş. Kervanlar gelir, kervanlar geçermiş bir vakitler gene. Ama, ne kervan, ne de transit yolu Doğubayazıt'ı ihya etmiş. Gelenler gelmiş, geçenler geçmiş. Eskisi de, yenisi de hep öyle körfezde kalmış sapa yerler gibi bir türlü gelişememiş. Ağrı'ya çıkacak olan dağcılar, Ağrı'da Nuh'un Gemisi'ni aramaya gelen Amerikalılar, araştırma yapmaya çıkmış coğrafya bilginleri kırk yılda bir gelir, kalırlar bir, iki günlüğüne. İşte o kadar.

ESKİ DOĞUBAYAZIT

Şimdiki Doğubayazıt'a giderseniz ilginizi çeken üç şey bulacaksınız: Biri, Ağrı. Zaten karşınızdadır. İkincisi, Kapı. İran-Türkiye arasında gelip geçilen yer. Bir de, dağların tepesinde minaresiyle, kubbesiyle yükselen bir cami: Eski Doğubayazıt. Elâzığ'da da öyle değil mi? Orada da tepelerdeki Harput'u gösterirler size.

Oraya varınca, bir meraklı daha bulup güneşli, tatlı, ılık bir sonbahar günü, sabahleyin erkenden eski Doğubayazıt'ın terk edilmiş yolunu tuttuk. Şehrin tepelere kurulu olduğu o ihtişamlı çağlarda Londra Asfaltı gibi işlek olan şose şimdi yer yer kırık taşlardan bir iz. Yaylıların yokuşlarına tırmandığı günleri düşündükçe insanın içi hüzünle doluyor. Bu harap ve kimsesiz yolda duyduğum sadece gurbet duygusu oldu. Atlıların nal seslerine, arabaların kırbaç şakırtılarına hasretim.

Düz yolun rahatlığı içinde tarihlerin yaşantısına dalmışken azar azar başlayan yokuş beni kendime getirdi. Artık eski Doğubayazıt'a doğru tırmanıyorduk. Ova, kasaba evleri yavaş yavaş arkamızda yerlere seriliyordu. Çıktıkça yokuş da dikeldi. Kıvrımları dolanmaya başladık. Az sonra cami iyiden iyiye karşımızdaydı. Şehre vardığımızı büyük taşlardan yapılmış eski bir kaldırıma geçince anladık.

Sadece kaldırımları kalmış şehir. Caddeyi bile ot bürümüş, sağda, solda evlerin, dükkânların yığın yığın kalıntıları üstünde sarı, mor çiçekli dikenler bitmişti. Çalılar her yanı kaplamıştı. Ötelerde, tepeler üstünde daha başka harabeler de vardı.

ISSIZLIĞIN ÖCÜ

Görünürde kimsecikler yoktu. Hani bazı filimlerde görmüşüzdür. Dağların ortasında, derin ve kuytu vâdilerde, çöl ortalarında çok eskiden kalma şehirlerin harabeleri vardır. Ipssızdırlar. Hazine arayıcılar gelirler, yıkıntılar arasında, eski çağ ilâhlarının gazabına uğramak korkusuyla usul usul dolaşırlar. Şimdi biz de öyle kaybolmuş, esrarlı bir beldede dolaşıyormuş gibiydik. Sessizlik öyle korkunçtu ki... Nerdeyse küçük çocukların karanlık sokaklarda evlerine dönerken korkmamak için şarkı söylemeleri, ıslık çalmaları gibi biz de korkmamak için avazımız çıktığı kadar haykıracaktık.

Biz böyle cinler, periler ülkesine düşmüş gibi yü-

Eski Doğubayazıt terk edileli henüz 30 yıl olmadığı halde, bugün şehrin yerinde ancak harabeler görülür. Tepede: İshak Paşa Sarayı.

Bugünkü Doğubayazıt, İran sınırımız yakınlarında bir küçük kasabadır.

reğimiz ağzımızda etrafımıza bakına bakına, yavaş yavaş ilerlerken karşımızda derviş kıyafetli ihtiyar bir adam bitiverdi. Önce bize, «durun!» diyecek, bu gizli ülkenin tekin olmadığını söyleyecek, bizi yolumuzdan geri çevirecek sandık.

Fakat o, yanımıza geldi. «Merhaba,» dedi. Kalın, davudî sesiyle gergin sinirlerimiz birden boşandı. Bir anda geçmişin tekin olmayan o gaip ülkesinden bizim dünyamıza çıkıvermiş, rahatlamıştık. Demek, o da bizim gibi bu dünyanın insanıydı. Biz de «Merhaba», dedik. «Hoş geldiniz,» dedi. Biz de «Hoş bulduk,» dedik. Hemen oracıktaki bir duvar kalıntısının iri temel taşları üstüne oturduk. O, karşımızda sabahtan beri güneşle ısınmış olan yanık topraklara bağdaş kurmuştu. Eski şal kuşağının arasından büyük gümüş tabakasını çıkardı.

ESKİ DOĞUBAYAZIT'IN HARABELERİ ARASINDA

37 yıldır buradaymış. Bize 37 yılın macerasını anlattı bir bir. Eski Doğubayazıt'ı ondan öğrendik; önceleri Ermeniler'le birlikte yaşarlarmış. Kürtçe, Ermenice ve Türkçe konuşurlarmış. Sonraları şehir yanmış, yıkılmış. Halkın yarısı kırılmış, yarısı kaçmış, kurtulmuş. Kaçanlar dönmüş, gelmişler gene gerisin geriye. Yuvalarını kurmuşlar.

Doğubayazıt acılı şehir.

İhtiyar Doğubayazıtlı karşıdaki büyük bir yapıyı eliyle işaret ederek «İşte orası vilâyet konağı,» dedi. Çok haraptı ama, henüz yıkılmamıştı. Hükümet olduğu görünüşünden belliydi. Zaten kim görse ona hükümet konağı derdi. Üstü toprak damlıydı. Damında beyaz taştan lovu hâlâ duruyordu.

İhtiyar göstere göstere anlatıyordu. Anlatırken de sanki o günleri yaşıyordu. Tepedeki camii göstererek «İşte orası kale. Cami kalenin içindedir. Dil ile tarif olunamıyacak bir âsar-ı atikadır. Şu gördüğünüz telgraf hattı Sürbehan'a gider. Sürbehan bir köydür. Orası hudut sayılır. Şu gördüğünüz yolun iki yanı çarşıydı. Dükkânların yerleri hâlâ bellidir. Şurası karakoldu. Arkası nezarethaneydi.»

CENEVİZ KALESİ

Eski şehrin yıkıntıları aşağılara kadar sürüp gitmekteydi. Tam karşımızdaki sıra tepelerin en dik, en keskin yerlerinde eski kale duvarları (sûrlar) görünüyordu. Anadolu'da her nereye gitseniz, mutlaka ya eski bir kale kalıntısı yükselir, ya da bir kervansaray harabesi yolunuzu keser. Burada da öyle olmuştu. Ama, bu kale duvarları büsbütün erişilmezdi. İhtiyar oraya baktığımızı fark edince, «onlar Cenevizler zamanından kalma,» diye açıkladı. Zaten buralarda neyi sorsan hep Cenevizler'den kalmadır.

ESKİ DOĞUBAYAZIT'IN ÖLÜMÜ

Doğubayazıt işte şu tepeler üstünde kurulu bağlık, bahçelik, kendine göre mamur bir beldeymiş. Halkı pek çalışkanmış. Aladağ'dan aşırtıp getirdikleri buz gibi sular evlerin avlularında, havuzlarında çağıldar, sokak çeşmelerinde gürül gürül akarmış. Türkiye - İran yolu şehrin ortasından geçermiş. Doğubayazıtlılar hallerinden memnun yaşayıp giderlermiş. Günlerini gün ederlermiş.

Transit yolu aşağı yapılınca hükümet ve jandarma da aşağı inmiş. Hükümette işi olanlar, memurlar sabahları aşağı iner, akşamları tekrar tepedeki evlerine çıkarlarmış. Bakmışlar ki böyle git-gel olacak şey değil. Başlamışlar yerlerini, yurtlarını bırakıp aşağı taşınmaya. Sonra, çorap söküğü gibi birbiri ardından çözülüp gitmiş herkes aşağı şehre.

Zamanla su yolları bozulmuş. Çeşmeler akmaz olmuş. Havuzlar kurumuş. O güzelim meyva bahçelerinden, yeşil koruluklardan hiçbir şey kalmamış. Doğubayazıt'ın kaderi Harput gibi taş, toprak yığını olmakmış, olmuş. Ama, köklerinden kopamayanlar kalmış bu topraklarda... Beş, on hane...

AYIN TAKVİMİ

TEMMUZ

1 TEMMUZ 1736

229 yıl önce, III. Sultan Ahmed Han ölmüştü. III. Ahmed, 6 yıla yakın bir zamandan beri tahttan indirilmişti ve Topkapı Sarayı'nın bir dairesinde mütevazı bir hayat yaşıyordu. Lâle Devri'nin bu ünlü hükümdarı, tam 27 yıl tahtta kaldıktan sonra, Patrona isyanı sonunda yerini yeğeni I. Sultan Mahmud'a bırakmıştı. Oğullarından III. Mustafa ile I. Abdülhamid, sonradan padişah olmuşlar ve Osmanoğulları, I. Abdülhamid'den yürümüşlerdir.

2 TEMMUZ 1570

395 yıl önce, Donanmay-ı Hümâyûn, Limasol koyundan Kıbrıs adasına Türk ordusunu çıkarmış ve Kıbrıs'ın fethi hareketi başlamıştı. Türk donanmasına 2. Vezir Damat Piyâle Paşa, ordusuna ise Lâla Mustafa Paşa kumanda ediyordu. Sonradan «Kıbrıs Fâtihi» diye anılan Lâla Kara Mustafa Paşa, sadârete kadar yükselmiştir.

3 TEMMUZ 1918

47 yıl önce, V. Sultan Mehmed Reşad Han ölmüş, yerine kardeşi Veliaht Vahîdeddin Efendi, «VI. Mehmed» sanıyla tahta geçmişti. Türkiye, I. Cihan Savaşı'nın son aylarını yaşıyordu ve müttefikleri ile beraber çözülmek üzereydi. Sultan Reşad, bu büyük felâketi görmedi. Eyyub-Sultan'daki mermer türbesine gömülmüştür. Gerçek bir meşrutiyet hükümdarı olan Sultan Reşad, devlet işlerine karışmamıştır.

8 TEMMUZ 1805

160 yıl önce, Bâbıâli (Türkiye imparatorluk hükümeti), Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır valiliğine tâyin etmişti. Mehmed Ali Paşa, Mısır'da modern devri açacak, fakat devlete isyan etmekten çekinmeyecektir. Sonunda emellerine tamamen ulaşamamış bir halde, gene bir Osmanlı valisi iken ölmüştür.

11 TEMMUZ 1515

450 yıl önce, Yavuz Sultan Selim Han, Çaldıran seferinden İstanbul'a dönmüştür. Yavuz, iki sefer-i hümâyûnunun ilki olan bu seferinde, Anadolu üzerindeki Şiî Safevî tehdidini ebediyen uzaklaştırmış ve Doğu, hattâ Orta Anadolu'nun büyük parçalarını, bu arada Kuzey Irak'ı Türkiye'ye bağlamıştır.

21 TEMMUZ 1711

254 yıl önce, Prut'ta Türk ordusu tarafından kuşatılmış olan Rusya çarı Büyük Petro, Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Baltacı Mehmed Paşa'dan aman dilemiştir. Baltacı, Azak kalesinin geri verilmesi, Rusya'nın Lehistan'dan el çekmesi, Türkiye'deki İsveç kıralı Demirbaş Şarl'ın memleketine dönmesi gibi birtakım şartlarla, Çar'ın çekilip gitmesine müsaade etmiştir. Sonradan Rus ordusunu ve çarı yok etmediği için şiddetle itham edilmiş ve felâkete uğramıştır. Ancak Baltacı, Yeniçeriler'e fazla güvenemiyordu.

21 TEMMUZ 1774

191 yıl önce, Türkiye ile Rusya, Küçük-Kaynarca Muahedesi'ni imzalamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu, 6 yıldan beri Rusya ile harp halindeydi. Bu harp, netice itibarıyla Türkiye'nin asırlardan beri bir tek devlete karşı kaybettiği ilk harbi teşkil ediyordu. 1769'da Türkiye, 1447'den beri muhafaza ettiği dünyanın en güçlü ve birinci devleti olma vasfını kaybetti. Bu bakımdan İngiltere, Türkiye'nin yerini aldı. Kaynarca'nın en ağır hükmü, Türkiye'yi Karadeniz'i bir Türk gölü olmak vasfından mahrum eden Kırım Hanlığı'nın istiklâli maddesiydi. Aslında Kırım, Rusya'nın hükmüne düştü. Muahedeyi, birkaç ay önce tahta çıkmış bulunan I. Abdülhamid tasdik etti. Ağabeyi III. Mustafa, Rus harbinin verdiği kahırdan ölmüştü. Sonraki asırlarda, koskoca ülkelerin kaybından mesul olan devlet adamlarının, kılı bile kıpırdamamıştır.

22 TEMMUZ 1798

167 yıl önce, Fransız generali Bonaparte (müstakbel imparator I. Napoléon), Kahire'yi işgal etmişti. Türkiye'nin bir eyaleti olan Mısır'ın işgali üzerine, Osmanlı imparatorluğu, Fransa'ya harp açtı ve birkaç yıl sonra Fransızlar'ı Mısır'dan kovdu.

28 TEMMUZ 1808

157 yıl önce, II. Sultan Mahmud Han, ağabeyi IV. Mustafa'nın yerine tahta geçmişti. 23 yaşında olan II. Mahmud, Osmanoğulları'nın Kanunî'den sonra yetiştirdikleri hükümdarlar içinde en büyüğü sayılabilir. Türkiye'yi gerçek mânada modernleştirmeye başlayan II. Mahmud'dur. Ondan önceki yenilik hareketleri, ancak sathî neticeler vermişti. Osmanoğulları, II. Mahmud'dan yürümüştür.

30 TEMMUZ 1577

388 yıl önce, Lehistan (Polonya) krallığı, Türkiye himayesini kabul eden muahedeye imzasını koymuştu. Bu suretle imparatorluğun nüfuz mıntakası Baltık Denizi'ne kadar dayanmıştır. Lehistan, 15 yıl kadar sonra Türkiye tâbiiyetinden çıkmıştır.

Tarihte Garip Olaylar

NEDEN?

Fahreddin Kerim Gökay konferans veriyormuş. Konu, içkinin zararları. Bir ara dinleyicilere sormuş:

— «İki kovadan birine rakı, birine su doldursak ve bir eşeğin önüne koysak, hangisini içer?»

Dinleyenler hep bir ağızdan cevap vermiş:

— «Suyu.»

Gökay tekrar sormuş:

— «Neden?»

Neyzen Tevfik de dinleyiciler arasındaymış, cevap vermiş:

— «Eşekliğinden.»

Milletvekili olduktan sonra bu fıkrayı Ahmed Rasim Bey, Atatürk'e anlatmış; onun da çok hoşuna gitmiş.

Bir akşam Atatürk, Çiftlik'te içerken, bakmış, civarda bir köylü çocuğu, yan yan bakarak dolaşıyor. Çağırıp sormuş:

— «Biz ne yapıyoruz?»

— «Rakı içiyorsunuz.»

— «Peki, söyle bakayım bana: İki kovadan birine rakı, birine su doldursak ve bir eşeğin önüne koysak, eşek hangisini içer?»

— «Rakıyı.»

Atatürk sesini hafifleterek sofradakilere fısıldamış:

— «Aman, neden diye sormayalım.»

PLEVNE'NİN RUSLAR TARAFINDAN İŞGALİ

Tarihimizin en şanlı savunma savaşlarından birinin geçtiği Plevne; bu savunmamızdan yani Osman Paşa kuvvetlerinin gelmesinden önce, Ruslar tarafından, hem de pek tuhaf bir şekilde işgal edilmişti. Hâdise şöyle oldu:

40 Kazak süvarisi dörtnala Plevne'ye girdiler ve hükümet konağına kadar vardılar. Hattâ kaymakam bile oradan çekildi. Çünkü şehrin içinde 15-20 zaptiye erinden başka savunma kuvveti yoktu.

Rus subayı attan inip hükümet konağının yukarısına kadar çıktı. Bulgarlar'a bir kadeh yerli şarap getirilmesini emretti. Şarap gelince kadehini yarıya kadar doldurdu. Şarabın bir miktarını tahta döşemenin üzerine haçvarî olarak serpti. Geri kalanını da Grandük Nikola'nın şerefine içti. Sonra avluya inip hayvanına bindi ve bölüğü ile beraber çekilip gitti.

Böylece, ünlü Plevne şehri sözde işgal edilmiş oldu.

Bu olaydan 15 gün sonra oraya Osman Paşa'nın kuvvetleri girmiş ve asıl Plevne müdafaası ondan sonra başlamıştır.

KIRAL VE UŞAK

Churchill'in uşağı anlatıyor:

Danimarka'da bulunduğumuz sırada sarayda misafir edilmiştik. Bir sabah erkenden kalkmış, Sir Winston'un pantolonlarını ütülüyordum, kapı açıldı, içeriye biri girdi. Beni görünce çok güzel bir İngilizce ile kolumdaki döğmeleri nerede yaptırdığımı sordu. Gelen adam olsa olsa saraydaki hizmetkârlardan biri olacaktı. Ona donanmada iken yaptırdığımı söylediğim zaman gülümsedi. «Ben de donanmada yetiştim, benim de döğmelerim vardır,» diye cevap verdi. Birbirimize denizcilik hâtıralarımızı anlattık, sonra o, «Benim döğmelerimi görmek istemez misiniz?» diye sordu. Gerçekten de kolunda bir canavar ve kuş şeklinde nefis döğmeler vardı. «Bu hepsi değil, göğsümde de var,» diye devam etti. «Soyunayım da bakın...»

Böyle söyleyerek bana göğsündeki çok enteresan döğmeleri de gösterdi.

Aradan birkaç saat geçti. Birbirimize döğmelerimizi gösterdiğimiz adamı bir ara Sir Winston'un yanında, konuşurlarken görünce neredeyse küçük dilimi yutacaktım: Meğer o, Danimarka Kıralı'nın bizzat kendisiymiş de haberim bile yokmuş! Sir Winston yan gözle bana bakıyor, Kıralın beni göstererek anlattıklarını dinlerken bir yandan da muzip bir çocuk gibi kıs kıs gülüyordu.

Sir Winston banyo yapmayı çok sever, sık sık banyoyu doldurarak içinde istirahat ederdi. O zaman bile purosunu nadiren ağzından bırakır, derin nefesler çekerek, gözleri kapalı, dakikalarca kımıldamadan dururdu. Bir seferinde nasıl olduysa, henüz banyoya girmediğini sanmış olacağım ki içeriye girdim. O anı hiç unutmayacağım! Sir Winston başını bile suyun içine sokmuş, sadece burun delikleri suyun dışında kalmıştı ve tıpkı su yüzünden nefes alıp veren bir balina gibi nefes alıyordu!

FUAD PAŞA'NIN PARLAK POTİNLERİ

Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu Fuad Paşa, babasından aldığı şair tabiatı ve lâübali davranışlarıyla Bâbıâli terbiyesini nefsinde birleştirmiş kimselerdendi. Nüktedan, hazırcevaptı. Fransızcayı anadili gibi bilirdi. Padişahlarla bile bu çerçeve içinde konuşurdu. Hattâ birtakım halli zor meseleleri müşkül durumları, şakaya getirip, hoşa gidecek sözlerle istediği şekilde bitirmesiyle de meşhurdu.

Nafiz Paşa bir gün Abdülmecid'e Fuad Paşa'nın firenk sahtiyanı (bir çeşit deri)ndan yüz elli kuruşa parlak potin giydiğini anlatarak, müsrif davranışından ötürü şikâyet etmiş. Padişah da, sonradan bu sözleri, yerini getirip Fuad Paşa'ya hikâye etmiş.

Zeki bir insan olan Fuad Paşa padişahın sözlerine şu cevabı vermiş:

— «Evet efendimiz! Kullarınızın izzetinefsi olduğundan firenk sahtiyanından yüz elli kuruşa potin giyerim. Nafiz Paşa kulunuz ise, izzetinefisten mahrum olduğu için Kayseri sahtiyanından otuz kuruşa mest giyer. Fakat sâye-i şâhânenizde ikimiz de aynı maaşı alıyoruz. Nafiz Paşa kulunuz otuz kuruşluk mest giydiği için, aldığı maaşın yarısını olsun devlet hazinesine bırakıp, bağışlamıyor!»

EVA PERON'UN MUMYASI NE OLDU?

Arjantin diktatörü Peron'un eşi Eva Duarte Peron, yapılan bütün müdahalelere rağmen, yakalandığı kanserden kurtulamayarak, 36 yaşında olduğu halde ölmüştü. Öyle ki, hemen hiçbir faydası dokunmayacağı bilindiği halde, Peron, dünyanın en tanınmış kanser operatörünü New York'tan getirtmiş ve ameliyattan sonra ona 100 000 dolârlık basit bir çek takdim etmişti.

Eva Peron'un öleceği pek aşikâr olduğundan, ölümünden çok daha önceden mumyalama hazırlıkları başlamıştı. Cesedin tahnit işini Kurtuba Üniversitesi anatomi profesörü olan bir İspanyol hekimi, Dr. Ara yapacaktı. Eva Peron ölür ölmez, cesedi hemen sarayın ikinci katında bir salona taşındı. Burası sırf bu iş için hazırlanmış bulunuyordu. Dr. Ara aynı gün çalışmalarına başladı.

Eva Peron'un cesedinin tahnidi işi tam yedi ay sürdü. Yedi ay boyunca Dr. Ara, kendisine ayrılan özel salonda çalıştı. Bu çalışma sırasında hiçbir yardımcısı yoktu ve hiç kimsenin salona girerek genç kadının çıplak cesedini görmesine müsaade edilmiyordu. Bu yasağın iki istisnası vardı, biri Peron, diğeri de tıp fakültesi dekanı.

Dr. Ara çalışmalarına başladıktan yedi ay sonra tahnit işini büyük bir başarıyla neticelendirdiğini bildirdi. Gerçekten de Eva Peron'un cesedi mükemmel bir şekilde mumyalanmıştı; öyle ki Dr. Ara, ölünün yüzüne tatlı bir pembelik bile vermeyi başarmıştı. Bundan sonra ceset üstü camlı bir kurşun tabuta konarak gene sarayda muhafaza edilmeye başlandı.

1955 yılındaki ihtilâl sırasında ellerinde hafif makinalı tüfekler bulunan bir denizci birliği tabutu saraydan alarak askerî bir kamyonla savunma bakanlığına götürdü. İki ay müddetle Eva Peron'un cesedinden bahsedilmedi, fakat herkes tabutun oradan Bahriye Bakanlığına nakledildiğini biliyordu. Fakat iki ay sonra yeni bir iktidar değişikliği olunca Evita Peron'un cesedi tamamen kayboldu.

O günden beri bazıları tabutun denize atıldığını, bazıları da Peroncular tarafından kaçırıldığını iddia etmektedir. Bir üçüncü söylenti de ihtilâlci subaylar tarafından Patagonya'nın ücra bir köyünde saklandığı merkezindedir. Ancak bugün ortada bir gerçek varsa o da cesedin kaybolduğu ve kimsenin nerede olduğunu bilmediğidir.

Seçme Sözler

Allahtan edeb ihsân etmesini dileyelim. Edebi olmayan kimse Allah'ın lûtfundan mahrumdur.

Mevlâna

İdealist, başkalarının da varlıklı olmasına yardım eden insandır.

Henry Ford

Eğer İzafiyet nazariyemin doğruluğu ispat edilirse, Almanlar benim Alman olduğumu ileri sürecek, Fransızlar ise dünya vatandaşı olduğumu iddia edecekler. Eğer nazariyem yanlış çıkarsa o zaman Fransızlar benim Alman olduğumu, Almanlar da Yahudi olduğumu ilân eder.

Albert Einstein

Çalışma, her şeyi fetheder.

Virgil

Anne sözü, küçük çocukların gönlünde ve dilinde Allah sözünün yerini tutar.

Thackeray

Dünyanın en kuvvetli insanı, en fazla yalnız kalabilendir.

Henrik İbsen

Haksızlığa uğramak, haksızlık etmekten evlâdır.

Eflâtun

Başkalarına saadet vermeden mesut olmaya, bir servet yaratmadan zengin olmaya hakkınız yoktur.

Bernard Shaw

Libya

— «Çölün üzerinde bir uçak var!»

Ronald MacLean omuzlarını silkerek,

— «Alay etmenin sırası değil şimdi,» diye söylendi.

Haftalardan beri bir petrol arama ekibinin başkanı olarak Libya çölünün üzerinde inceleme uçuşları yapıyordu. O sabah, yani 9 kasım 1958 günü gene hiçbir müspet sonuç elde edememiş, üssüne geri dönüyordu. Uçağın kanatlarının altında göz alabildiğine uzanan uçsuz, bucaksız Libya çölünün üzerinde bir uçak bulunduğunu söylemek, şüphesiz soğuk bir şakadan başka bir şey değildi.

Tam o sırada MacLean dengesini bulmak için kollarını öne uzatıp tutunmak zo-

Çölündeki Hayalet Uçak

Çeviren: Eser Tutel

runda kaldı. Pilot âni olarak uçağı pikeye geçirmişti. Tam bu yersiz hareketin sebebini sormak üzereydi ki, uçağın penceresinden gördükleri karşısında susmak zorunda kaldı. Gerçekten altlarında, kumların üzerinde, bir uçak vardı. Dört motorlu, İkinci Dünya Savaşı'nda önemli hizmetler görmüş B-24 tipi bir «Liberator» Amerikan bombardıman uçağıydı bu...

Pilot, eliyle uçağın pervanelerinin ve iniş takımlarının yamrulmuş olduğunu işaret ederek:

— «Her halde gövde üzerine mecburî bir iniş yapmak zorunda kalmışlar,» dedi. «Acaba mürettebatı ne oldu?»

Bir yandan da uçağı yana yatırarak, yerdeki uçağın üzerinde geniş bir daire çizmeye hazırlanıyordu. Gerçekten, bombardıman uçağının mürettebatı, bu uçsuz bucaksız kum okyanusunun ortasında ne olmuşlardı?

Pilot, yakıtının ancak üssüne yetecek kadar azaldığını bildiği için o civarda fazla oyalanmadı, uçağını, ineceği meydana doğru yöneltti.

Lady be good mürettebatından beşi burada can verdiler.

Çöldeki hayalet uçağın esrarını çözmek için ilk adım 4 haziran 1959 günü atıldı. O gün Associated Press ajansının telgrafında, o tarihten on altı yıl önce Bingazi'nin 600 kilometre kadar güneyinde çöllerde kaybolan B-24'ün mürettebatının aranacağı haber veriliyordu. Petrol arayan jeologların raporları bir bürodan ötekine gönderilmiş, sonunda da devlet resmen bu uçağın mürettebatını aramak için teşebbüse geçmişti. Savaş günlerinin vesikaları incelenmiş ve gerçekten 4L-2430L numaralı ve «Lady be good» adı verilen bir bombardıman uçağının, 4 nisan 1943 günü Napoli'deki görevinden dönerken «Kaybolduğu» kaydına raslanmıştı. İşin şaşılacak tarafı Napoli'den, Libya sahilindeki Soluch hava üssüne dönmesi gereken uçağın çok daha güneyde, çölün ortasında ne aradığıydı.

Kurtarma ekibinde bulunan kazazedeler konusu uzmanı doktor Paule «Uçak sanki birkaç saat önce inmiş gibi," diye hayretini belirtti. Uçaktan çıkan termosu açtıkları zaman içindeki kahvenin aradan geçen on altı yıla rağmen hâlâ kokusunu kaybetmemiş olduğunu gördüler. Yerde sigara paketleri, çikletler ve çeşitli tayın paketleri atılmış duruyordu. Doktor, «Çok garip, yoksa yiyeceğe ihtiyaçları yok muydu?» diye söyleniyordu. Eğer havacılar çölde uzun bir yürüyüşe çıkmış olsalardı yanlarına mümkün olduğu kadar çok yiyecek almış olmaları gerekirdi. Yiyeceklerini burada bıraktıklarına göre, acaba bir kervan tarafından mı kurtarılmışlardı? Doktoru şaşırtan başka bir husus da, mecburî iniş kayışlarının tavanda, her zamanki yerinde asılı bulunmasıydı. Buna karşılık paraşütlerin ve havacıların «Mae West» adını taktıkları şişirme botların yerinde yeller esiyordu.

Depoda bir damla benzin bulunmadığına bakılacak olursa «Lady be good»un mecburî iniş yapmasına motordaki bir arıza değil de, yakıtın tükenmesi sebep olmuştu. Seyir âletlerinin hiçbirinde arıza yoktu ve iniş takımlarının birinin lâstiği hâlâ sönmemişti... Seyir defterinde de müretebatın — ki dokuz kişiydiler — adları yazılıydı. Fakat Napoli'deki görev hakkında hiçbir not yoktu.

Araştırma ekibi üyeleri bölgenin hartasını inceliyor. Aşağıda araştırıcılar iz üzerinde.

Kurtarma ekibi iki gün kadar uçağı ve civarını inceden inceye gözden geçirdi, fakat hemen hemen hiçbir ip ucu ele geçirilemedi. Sonunda, «Şimdilik yapacak hiçbir şey yok,» diyerek geri dönmeye karar verdiler.

■

Kurtarma ekibinin raporunu inceleyen Yüzbaşı Fuller, «Kim bilir belki de paraşütle atlamışlardır,» diyordu. «Fakat ne olursa olsun bu havacıların izini bulmaya çalışacağız...»

17 temmuz 1959 günü yeni bir ekip, B-24'ün başında hayalet uçağın esrarını çözmek için çalışmaya başlamıştı bile... Çölde hareket edebilecek özel kamyonlar uçağın etrafında gittikçe daha geniş daireler çizerek araştırmada bulunuyorlardı. Fakat Yüzbaşı Fuller, araştırmaların kuzey yönüne doğru ilerletilmesi gerektiği fikrindeydi.

Kamyonlar daha on kilometre kadar ilerlememişlerdi ki, daha doğuda ilerleyen kamyondan bir mesaj alan Yüzbaşı Fuller bütün arabalara durmaları emrini verdi. Doğudaki kamyon, kumun üzerinde bir hayli silik de olsa kamyon tekerleklerinin bıraktığı ize benzer izler gördüğünü haber vermişti. Kamyondaki teğmen, «Lâstiklerin genişliğine bakılacak olursa, bunlar İtalyanlar'ın çöl için özel olarak yaptıkları savaş kamyonlarının izi olmalı,» diyordu. «Havacılar da bu izleri görünce, kendilerini bir vahaya, ya da bir köye götüreceği düşüncesiyle lâstik izlerini takip etmişlerdir...»

Kamyonlar, yerdeki lâstik izlerini takip etmek üzere yola çıkalı birkaç dakika olmamıştı ki öndeki arabadan bir erin heyecanla bağırdığı duyuldu:

— «Şuraya bakın!»

Eliyle işaret ettiği küçük bir kum tümseğinin üzerinde kızgın güneşten kavrulmuş iki er ayakkabısı duruyordu!

Fuller, «Amerikan ordusunun ayakkabılarından... Her halde B-24'ün mürettebatından birinin olacak... İyi ama ayakkabıları niçin topuklarından kuma batırıp burunlarını ileriye doğru havaya kaldırmışlar acaba?» dedi.

Çok geçmeden ayakkabıların burunlarının bir dar açı meydana getirecek şekilde yerleştirilmiş olduğu görüldü. Havacılar şüphesiz gittikleri yönü arkadaşlarına belli etmek için bir ok işareti bırakmak istemiş olacaklardı.

Daha başka bir ize raslamadan ilk gün sona erdi. Yüzbaşı Fuller çadırların kurulmasını, erkenden yola çıkılmak üzere herkesin yatmasını emretti.

Ertesi sabah, yola çıktıklarının beşinci saatindeydi, bütün ekip yeni bir bağırışla yerinden sıçradı.

— «İlerdeki işareti gördünüz mü?»

Gerçekten de, yerde, kumların üzerinde paraşüt kayışlarından yapılmış bir ok işareti vardı.

Artık B-24 faciasının cereyan ettiği bölgede bulunduklarına kimsenin şüphesi kalmamıştı. Çok geçmeden başka bir kum tepesinin arkasında birkaç tahlisiye simidine rasladılar. İyi ama çölün ortasında bu tahlisiye simitlerinin ne işi olabilirdi? Yanlarına yiyecek bile almayan havacıların tahlisiye simitlerini alması kadar komik bir şey olmazdı.

O sırada mürettebattan biri, «Aklıma bir şey geliyor, ama ne kadar doğru olacağını bilemem,» diye mırıldandı. «Bana kalırsa havacılar yollarını kaybettiler. Kendilerini Akdeniz'in üzerinde sanarak aşağıya tahlisiye simitlerini atıp, sonra da kendileri atladılar. Halbuki Libya çölünün üzerinde bulunduklarının farkında bile değildiler...»

Kaptan Fuller, «Çok doğru, galiba bir ip ucu yakaladın teğmen,» diye cevap verdi. «Arkadaşlarımız buraya inecekleri yerde, keşke Akdeniz'in mavi sularının ortasına inselerdi daha iyi olurdu diyeceğim geliyor...»

■

Libya çölündeki hayalet uçağın esrarı ancak 11 şubat 1960 günü bir tesadüf sonucunda çözülebildi. Wheelus hava üssünün radyo operatörü çöldeki petrol araştırmalarına katılanlara yakıt ikmali yapan bir uçaktan aldığı telsizle çölde bazı cesetlere raslandığını öğrenmişti. Bu cesetler büyük bir ihtimalle B-24'ün mürettebatına ait olmalıydı...

Ertesi sabah erkenden, cesetlerin bulunduğu yere konan uçaktan daha pervanelerin tamamen durmasını beklemeden kumların üzerine atlayanlar dehşetten oldukları yere mıhlanıvermiş gibi kalakaldılar! On, on beş metre kadar ilerde yerdeki

cesetler en katı yürekli insanın bile kalbini sızlatacak görünüşteydi. Bir kenarda uçuş elbiseleri atılmış, elektrik fenerleri, pabuçlar, kasketler etrafa serpilmişti. Havacıların aradaki 100 kilometreye yakın mesafeyi sıcaklık, açlık, hepsinden önemlisi susuzluk içinde nasıl kat ettikleri şimdi daha iyi anlaşılıyordu.

Ortada beş ceset vardı, fakat öteki dördü acaba nerelerdeydi hiç bilinmiyordu. Bütün o civar dikkatle incelendi, fotoğraflar çekildi, ikinci günün sonunda iki, sonra da bir ceset daha bulundu. Fakat sonuncu kazazedenin cesedine hiçbir zaman rastlanamadı.

Eğer mürettebattan pilot yardımcısı Toner'in tuttuğu notlar ele geçmeseydi faciânın oluş sebebi ve esrarı belki de hiçbir zaman aydınlanamayacaktı. Cesetlerin yanında, yarısı kumlara gömülü bulunan not defterinin her sayfası, hattâ her satırı insanın tüylerini diken diken edecek dehşetteydi.

— «Görev sona erdi!»

Gecenin karanlığında bombardıman uçağı birden irtifa kazanarak Napoli körfezinin üzerinde güneye doğru yol almaya başlamıştı. Uçak bütün bombalarını Napoli üzerinde hedeflerine savurmuştu. Aşağıda Vezüv'ün eteklerinde yayılmış bulunan bu güzel şehirdeki yangınlar gittikçe gerilerde kalmaya başlamıştı bile...

«Lady be good» bütün gece boyunca yoluna devam etti. Artık top başındaki erler de hafifçe kestirmeye başlamışlardı. Hartaya göre kıyıyı seçmeye başlamaları lâzımdı, ama görünürlerde hiçbir şey yoktu. Pilot daha alçaktan uçmaya karar verdi ve telsizciye de üsle temasa geçmelerini hatırlattı.

Aradan beş dakika geçmişti, ama üsle hiçbir temas sağlanamıyordu. Akıllarına ilk gelen üsteki telsizlerin bozulmuş olabileceği ihtimali oldu. Fakat şurası muhakkaktı ki «Lady be good»dakiler Akdeniz'i çoktan arkalarında bırakmışlar, ucsuz, bucaksız Libya çölü üzerinde güneye doğru uçmaya başlamışlardı.

Aradan bir saat daha geçti, bu sefer pilot, yakıtın azalmaya başladığını fark etmesi üzerine endişelerini gizleyemez hale geldi. Yakıtın güneş doğuncaya kadar idare edeceği çok şüpheliydi. Nitekim çok geçmeden seyir göstergeleri arasındaki, yakıtın son damlasının da yakıldığını bildiren kırmızı tehlike ışığı yandı.

Pilotun emriyle bütün mürettebat paraşütlerini taktı, beklemeye başladı. Pilo gecenin karanlığında görüş mesafesi hemen hemen yok denecek kadar azken deni üzerine mecburî iniş yapmaktan çekiniyordu. O sırada motorların birinden tekleme sesleri gelmiş, dört motor da peş peşe susmuş, pervaneler sabitleşmişti.

Yapılacak tek şey vardı, önce şişirme sandalı ve cankurtaran simitlerini aşağıya atmak, sonra da paraşütle aşağıya denize atlamak! Bütün mürettebat, pilot dahil paraşütle atladığı zaman, «Lady be good »sanki içinde insan varmış gibi uçuşuna devam edip karanlıklarda süzülmesine devam etmiş, sonra da sağa yatarak karanlıklarda gözden kaybolmuştu. Neden sonra aşağılardan gelen sesler herkesi hayrete düşürmeye yetmişti. Çünkü uçağın denize değil de karaya, hattâ kumsal bir yere düştüğünü anlamak için çıkan sesi dinlemek kâfiydi.

Hatton ayakları yere değer değmez, paraşütünü topladı ve «Tenor, Hays, Riplinger burada mısınız?» diye gecenin karanlığına doğru bağırarak arkadaşlarının adlarını saymaya başladı. Gelen cevaplardan Woravka hariç herkesin sağ ve yakınlarda olduğunu anlamıştı, ama neşesi kısa zamanda yarıda kaldı. Denize inecekleri yerde kumsal bir yere inmişlerdi, acaba neredeydiler? Bir adanın kıyısına mı inmişlerdi? Sabah olmadan bunu anlamak imkânsızdı. Üstelik Woravka'yı da arayıp bulmaları lâzımdı.

Günün ilk ışıkları kum tepelerinin üzerinden aşıp ıssız çölü aydınlattığı zaman dokuz arkadaşın da şaşkınlığı son haddini bulmuştu. Yollarını şaşırıp Afrika'nın sonsuz çöllerinin birisinin ortasında bulunduklarını anlamak için şöyle bir etraflarına bakmak kâfiydi.

Pilot herkesin ceplerindeki çiklet, çikolata, sandviç gibi şeyleri bir araya toplayarak eşit olarak dağıtmak üzere yanına aldı. Pek az suları vardı. Etraf ısınmadan yola çıkmak belki de en iyisiydi. Yola çıktıktan sonra kumlar üzerinde bir İtalyan kamyonunun izlerine rastlamaları ümitlerini arttırdı, ama çok geçmeden izler kayboluyordu. Böylece Woravka'ya gittikleri yönü belli etmek için yerlere işaretler bırakıyorlar ve perişan bir halde ilerlemeye çalışıyorlardı.

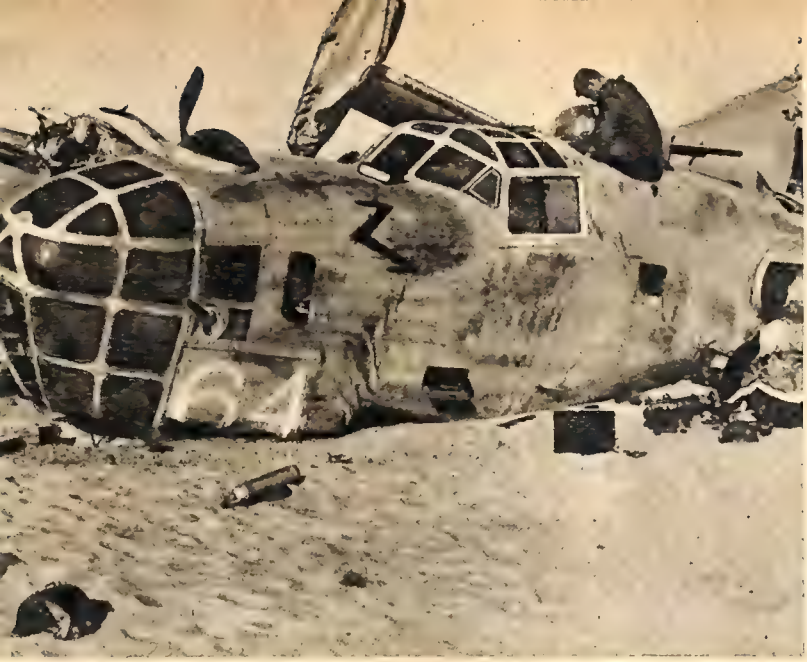

16 yıl sonra bulunan uçak bu durumdaydı. Ön camlar serinlemek maksadıyla araştırıcılar tarafından kırılmıştır.

İlk gece mola verdikleri zaman hepsi otuz altı saatten beri ağızlarına bir şey koymamış olduklarını hatırladılar. Fakat hiç kimsenin yemek düşündüğü yoktu. Bir damla su için hayatlarını vermeye razıydılar. Geceleyin belki kırağı toplayabiliriz ümidiyle gerdikleri bezi de ertesi sabah eskisinden daha kuru bulmaları bütün ümitlerini boşa çıkarmıştı.

6 nisan sabahı dağıtılan birer kaşık suyun lâfı bile edilemezdi tabiî... Lâstik izlerinin ikiye ayrılması, kazazedeleri iki gurup halinde ilerlemeye mecbur etti. Ama önce iki gönüllü bu yollardan gidecekler, sonra geri dönüp arkadaşlarına haber vereceklerdi. Gündüzleri öldürücü sıcak, geceleri dondurucu soğuk sekiz arkadaşın son dermanlarını da kesiyordu. Herkesin gözkapakları alev alev yanıyordu, dilleri ağızlarına sığmayacak derecede şişmişti. Kaslar isteğe göre çalışamaz haldeydi. Bu halde fazla yaşayamayacakları muhakkaktı.

Not defterindeki sayfalar şu satırlarla sona eriyor:

«10 nisan 1943 — Durmadan bir yardım gelmesi için dua ediyoruz. Ama gökyüzünde iki akbabadan başka bir canlı göremedik. Ne yürüyebiliyor, ne de uyuyabiliyoruz... Tek arzumuz bir an önce ölmek...»

«11 nisan 1943 — Durmadan dua ediyoruz. Ama yardım geleceğinden hepimizin ümidi kesildi.»

«12 nisan 1943 — Gene yardım yok... Gece... çok... soğuk... geçti...»

Yazının bundan sonrası okunamaz halde... Bunlar son sayfadaki son kelimelerden başka bir şey değil... Kim bilir belki arkadaşlarının çoğu gözleri önünde birer ikişer ölmüş de olabilir... Belki de ölmek sırası, arkadaşları gibi, şimdi kendisine gelmiştir...

«Lady be good»dakilerin beş tanesi böylece öldü. Daha uzaklara gidenler de birkaç gün sonra feci âkıbetlerinden kurtulamamış olacaklardır. Önceden kaybolup tek başına kalan Worovka dahil, sekiz arkadaşın cesedi kumlar üzerinde bulundu, bir tek çavuş Moore'unki bulunamadı.

Onun da korkunç kaderin pençesinden kurtulamadığı muhakkak, ama kim bilir nerede ve ne zaman öldü, bilinmiyor. Faciayı safha safha takip edenlerin tahmin ettikleri tek şey, Çavuş Moore'un bir insanın takat ve cesaret sınırlarını geçerek kurtulmak için insanüstü bir gayret göstermiş olduğudur. Öyle bir gayret ve cesaret ki ucu bucağı belli olmayan Libya çöllerinin bilinmez bir noktasında mağlûp olmuş, yatıyor...

18 mayıs akşamı Türkiye Radyoları'nın «Günün Yorumu» saatinde, «Sèvres Muahedesi 19 mayıs 1919'dan önce imzalanmıştır» dendi. Bu kadar bilgisizlik olur mu ve bu kadar bilgisizlik siyasî bir yorum saatine girer mi? Ben de «Günün Yorumu»nu gayet ehliyetli kimseler tarafından hazırlanır sanır, merakla dinlerdim.

Hasan Erdoğan (Kadıköy-İstanbul)

Sèvres Muahedesi, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 mayıs 1919 tarihinden 1 yıl, 2 ay, 2 gün sonra (10 ağustos 1920'de) imzalanmış olduğu için hakkınız var.

Fâtih, zehirlenerek mi öldü? Sultan Aziz intihar mı etti? Eugénie ile arasında hissî ilgi var mıydı? Napoléon, Désirée ile sevişti mi?

Ali Karamehmedoğlu (Soma)

Fâtih Sultan Mehmed'in zehirlenerek öldüğü, hemen hemen muhakkaktır. Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğü rivayeti, intihar ettiği rivayetinden çok daha kuvvetlidir. Napoléon'un gençliğinde müstakbel İsveç kıraliçesi Désirée ile nişanlandığı ve sevişdiği gerçektir. Sultan Aziz ile İmparatoriçe Eugénie arasında bu çeşitten hiçbir alâka yoktur. Eugénie, Sultan Aziz'in Paris'e yaptığı ziyareti iade etmek için İstanbul'a gelmiştir. Dedenizin hâtıralarından birkaç parça yollarsanız, neşredilip edilemeyeceğini bildiririz.

Ebced ile tarih düşürmenin özellikleri nedir?

Muhsin Karamanoğlu (Ankara)

Ebced harfleriyle mısra tertip ederek tarih düşürme sanatında, bir olay hakkında bir tek tarih düşürülmez. İsteyen şair, istediği olay hakkında tarih düşürür. Önemli hâdiseler için, elimizde bazan düzinelerce tarih bulunmaktadır. 1030 hicrî yılında Boğaziçi'nin donmasına da birçok tarih düşürülmüştür. Birini biz kaydetmiştik. Bir diğerini de siz yazıyorsunuz.

Gerede'nin tarihine dair bir makale yayınlar mısınız?

Hüsameddin Çiğdem (Gerede)

Yüzlerce ilçemiz var. Her birinin tarihinden ayrı ayrı bahsetmemizin maddeten imkânsız olduğunu takdir edersiniz.

Lâzlar'ın menşei nedir?

Hasan Engin (Kadıköy-İstanbul)

Lâzlar, Kafkasya kavimlerinden biridir. Lâzca konuşurlar, Sünnî/Hanefî mezhebinden Müslüman'dırlar. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün son neşriyatına göre Türkiye'de 22 000 kadar Lâz vardır. Bunlar Rize ve Artvin'in bazı köşelerinde yaşarlar. Halk arasında Doğu Karadenizliler'e «Lâz» denmesi, tamamen yanlış bir deyimdir. Mingrelistan, Gürcistan'ın bir bölgesidir. Lâzlar, tarihte hiçbir rol oynamamışlardır.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları bu sayfalarda cevaplandırılacaktır.

Fâtih Sultan Mehmed domates yemiş midir?

Ünsal Ünlü (Erzurum)

Yememiştir. Çünkü henüz Amerika keşfolunmamış ve domates, Amerika'dan Eski Dünya'ya getirilmemişti.

Hazret-i İbrahim, oğullarından İshak'ı mı, İsmail'i mi kurban etmek istemiştir?

Şibli İbrahimoğlu (Erenköy-İstanbul)

Kur'an'ın Hazret-i İbrahim'in oğlunu kurban etmeye hazırlandığına ait âyetlerde (XXXVII, 101, 105), hangi oğul olduğu tasrih edilmemiştir. Tevrât'a ve bazı İslâm tefsircilerine göre bu oğul Hazret-i İshak, bazı tefsircilere göre de Hazret-i İsmail'dir. Bu ikinci fikri savunan müfessirler arasında Zemahşerî, Beyzâvî, Taberî, İbnü'l-Esîr, Sâ'lebî, Kisâî de vardır.

Levent Erzi (Ayvalık)

İlginize teşekkürler. Sizin gibi öğrenci okuyucularımızın ilgisi bizi ayrıca sevindiriyor.

Türkler ve Moğollar tarih boyunca kaç devlet kurmuşlardır, bu devletlerin kuruluş ve yıkılış tarihleri ile kuruculari, son hükümdarları, yüzölçümleri, hükümdar sayılarını kronolojik olarak bildirir misiniz?

Hasan Engin (Kadıköy-İstanbul)

Böyle bir konu, Tarih Postası'nın çerçevesini aşar ve başlıbaşına önemli bir makale mevzuudur. Bu hususta istediğiniz bütün bilgi, Hayat Müessesesi'nin yayınladığı Türkiye Tarihi'nde vardır. Burada yalnız şu noktayı belirtelim ki, çok devlet kurmuş olmak sanıldığı kadar büyük meziyet değildir. Çünkü devletlerin devamsızlığı zaif alâmetidir. Önemli olan, devamlı devletlerdir. Bizim tarih kitaplarımızda, eski hanedan tarihçilerinin geleneğinin etkisi altında, Türkler yüzlerce devlet kurmuş gösterilmektedir. Yeni tarihçilerin bir kısmı, bu fikri tutmamakta ve her hanedanı ayrı devlet saymamaktadırlar. Meselâ bir tek Türkiye devleti vardır, 1077'de kurulmuştur ve günümüzde devam etmektedir. Anadolu Selçukluları, Osmanlılar ve Cumhuriyet, bu Türkiye devletinin çeşitli safhalarından ibarettir, yoksa ayrı devletler değildir. Biz de bu fikirdeyiz. Nitekim meselâ Fransa ve İngiltere'de birçok hanedan değişmiştir. Fakat Avrupa tarihlerinde her hanedan ayrı devlet sayılmamıştır. Bir tek Fransa ve İngiltere devleti vardır. Rejim ve iktidar değişiklikleri devlet mefhumunu ortadan kaldıramaz. Bu şekilde düşünüldüğü takdirde, Türkler'e ait devlet sayısı hayli azalmaktadır.

Türk mimarî tarihinden niçin bahsetmiyorsunuz?

İbrahim Baytekin (Üsküdar-İstanbul)

Mimarî, Türk medeniyetinin en önemli bahislerinden biridir. Onun için ilk fırsatta bu konuya ait yazıları programımıza almak kararındayız.

İstanbul'da yatan sehâbeler var mıdır?

Halil Aygener (Ankara)

İstanbul'da yatan sehâbeler (Hazret-i Peygamber'e yetişmiş Müslümanlar) vardır. Bunlara izafe edilen kabirler İstanbul sûrları civarında görülmektedir. Bunlar, İstanbul'un ilk İslâm çağında Araplar tarafından yapılan kuşatmalarında şehit düşmüşlerdir. En ünlüleri, peygamberimizin sancaktarı olan Hazret-i Eyyûb'dur ki, adına Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra, büyük bir cami yaptırmıştır. Zindankapısı'nda mezarı gösterilen Baba Câfer'in ise, Battal Gazi'nin yoldaşı olduğuna inanılmıştır.

Sorduğunuz 6 sualin cevapları:

Reşat Cantaş (Cide-Kastamonu)

1. Türk bayrağı bugünkü şeklini XIX. asrın ortalarına doğru almıştır. Daha önce yıldızdaki şuaların sayısı beşten fazlaydı. Türk bayrağındaki tadilât, asırlar süren, kendi kendine bir gelişmenin sonucudur.

2. Millî Mücadele sırasındaki Türk - Rus münasebetleri, bu sütunlarda izah edilemeyecek derecede girifttir.

3. Meşrutiyet'ten sonra «Teşkilât-ı Mahsûsa» kuruldu ki, bugünkü Millî Emniyet, bunun devamıdır. Meşrutiyet'ten önce, padişahın şahsına bağlı böyle bir teşkilât vardı. Başında «Serhafiye-i Hazret-i Şehriyârî» denen bir paşa bulunurdu.

4. Tarafsız tarihçiler, Mithat Paşa'yı iyi bir siyaset adamı olarak kabul etmemektedirler. Mithat Paşa'nın büyük cephesi, Türkiye tarihinin en büyük valilerinden biri olmasındadır. Vali olarak yaptığı hizmetler şaşılacak derecede önemlidir. Mithat Paşa'yı bir siyaset adamı olarak göstermek, onu küçültmektir.

5. Müslüman dininin en kutsal mahalli olan Kâbe hakkında 3. sayımızda bilgi verilmiştir.

6. Bahsettiğiniz kahraman hakkında bilgimiz yoktur.

3. sayıdaki 23 Nisan yazısını yazan Tahsin Ünal kimdir?

İsmail Aycan (Ortaklar-Aydın)

Yarbay Tahsin Ünal, Harp Okulu siyasî tarih öğretmeni idi. Şimdi Erzincan Askerî Lisesi'ndedir. «Türk Siyasî Tarihi» adlı güzel ve faydalı bir eseri ve başka tarih kitapları vardır.

Timur nasıl ölmüştür?

Dr. Refet Ahmet Pek (Karşıyaka-İzmir)

Timur, eceliyle ölmüştür. Ölümü beklenmeyen bir anda, ordugâhta vuku bulmuştur. Rivayet şeklinde bile, ihtilâl veya suikast sonucu öldüğü iddia edilmemiştir.

Dünyada kaç tane bağımsız devlet var? İlk anayasalar ne zaman başladı. İlk yazılı kanunlar hangi devirde ortaya çıktı? Ortakpazar üyesi devletler hangileridir?

Halit Şahralıoğlu (Kayseri)

Birçok soru sormuşsunuz. Birkaçını cevaplandırıyoruz. Halen dünyada bağımsız 131 devlet vardır ve bunların 113'ü Birleşmiş Milletler'e üyedir. Komünist Çin, Japonya, Almanya, İsviçre gibi birkaç devletle, Vatikan, Monako, Andorra, Liechtenstein gibi çok küçük devletler üye değillerdir. — Eskiden anayasalar yazılı değildi. Yazılı anayasaların tarihi çok yenidir. Hâlâ yazılı hale getirilmemiş anayasalar vardır. Meselâ demokrasinin kurulduğu İngiltere'de yazılı bir anayasa yoktur. Yüzyıllardan beri süregelmiş gelenekler, anayasa düzenini sağlamaktadır. — Ortak Pazar üyesi devletler Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Holânda, Lüksemburg'dan ibarettir. Türkiye ile Yunanistan'ın da bir müddet sonra üye olması kararlaştırılmış ve kabul edilmiştir. — Elimizdeki yazılı en eski kanun metni şimdilik Babil imparatoru Hammurabi'ye aittir. Türkiye devletinin kurulduğu 1077 yılında Selçuklular'ın yazılı kanunları vardı.

Kitaplar Arasında

Türk Tarih Kurumu, **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi,** Cilt: I, Sayı: 1, Ankara, 1 ocak 1964, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 124 büyük sayfa, 1 metin dışı harita, 50 TL.

30 yıldan beri Türkiye'de yapılan tarih yayınlarının en önemlileri, Ankara'daki Türk Tarih Kurumu'na aittir. Kurum, **Belleten** adlı 3 aylık bir ilmî dergi yayınlamaktadır ve kurumun diğer yayınları gibi milletlerarası ün kazanmış olan ve her nüshası birkaç yüz sayfa tutan bu dergi, 112. sayısına erişmiştir. **Belleten,** Türk Tarih Kurumu'nun kurucusu olan Atatürk'ün emriyle yayınlanmaya başlanmıştı. Atatürk, Türk tarihi vesikalarını yayınlayan başka bir derginin neşrini de emretmiş, bu emir ancak şimdi yerine getirilebilmiştir. Türk tarihine ait orijinal arşiv vesikalarını yayınlayacak olan **Belgeler,** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi iktisat tarihi ordinaryüs profesörü Ömer Lütfi Barkan ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörleri olan Dr. Şinasi Altundağ, Dr. Adnan Erzi ve Dr. Halil İnalcık taraflarından idare edilmektedir. Kurumun bütün yayınları gibi çok iyi kâğıda, büyük özenle basılmıştır. Ancak fiyatı, kurumun diğer neşriyatı gibi, pek fâhiştir.

Belgeler'in elimizdeki ilk sayısında Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, **894 (1488/89) Yılı Cizyesi'nin Tahsilâtı'na Ait Muhâsebe Bilânçoları**'nı yayınlamıştır. İktisadî tarihimize yeni bir ışık getiren ve örnek şekilde yayınlanan bu vesikaya, çok güzel bir de harita eklenmiştir. Ö. L. Barkan, Fuad Köprülü ekolünden yetişen en değerli tarihçilerimizden biridir. Bilhassa iktisat ve hukuk tarihimizi ilgilendiren arşiv vesikalarını yayınlayıp yorumlayan büyük eserleriyle milletlerarası ilim âleminde haklı bir şöhret yapmıştır. Denebilir ki, Barkan'ın eserleriyle Osmanlı iktisadî ve içtimaî tarihine ait bilgilerimiz bir misli artmıştır. Meselâ **Kolonizatör Türk Dervişleri** hakkındaki eseri, Osmanlı devletinin kuruluşunun içtimaî şartlarını ortaya koymuş ve bu bahisteki bilgilerimizi temelinden değiştirmiştir. Çok çalışkan olan Barkan, daha sonra aynı ehemmiyette birkaç eser daha yayınlamıştır. Sahasında eşsiz olan büyük bilginin diğer kitaplarını ve araştırmalarını da sabırsızlıkla bekliyoruz.

Y. Ö.

Gelecek sayımızda:

Dünyada bir eşi daha bulunmayan koleksiyon:

Topkapı Sarayı'ndaki Çin Porselenleri

Ermeni Meselesi

Tarih boyunca Türk Ermeni münasebetlerinin gerçek yüzü

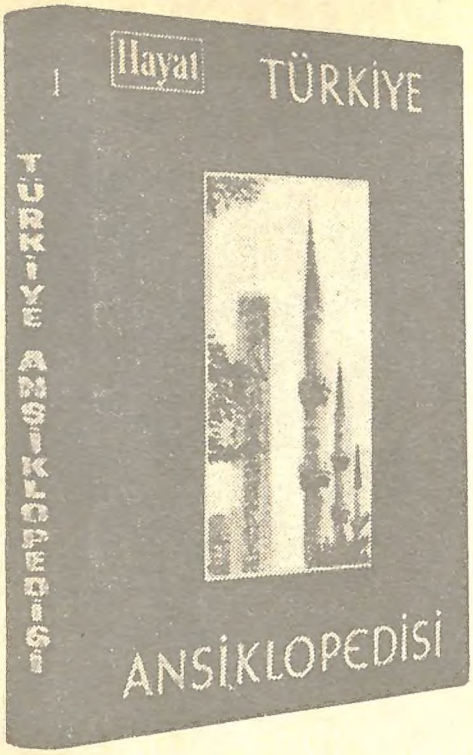

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi Tamamlandı

«Hayat Türkiye Ansiklopedisi» tamamlanmış ve cilt kapakları da satışa arzedilmiştir. Okuyucularımız, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltletirlerse nefis bir esere sahip olacaklardır. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir. Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat Yayınları'nın sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ VE YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.